

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

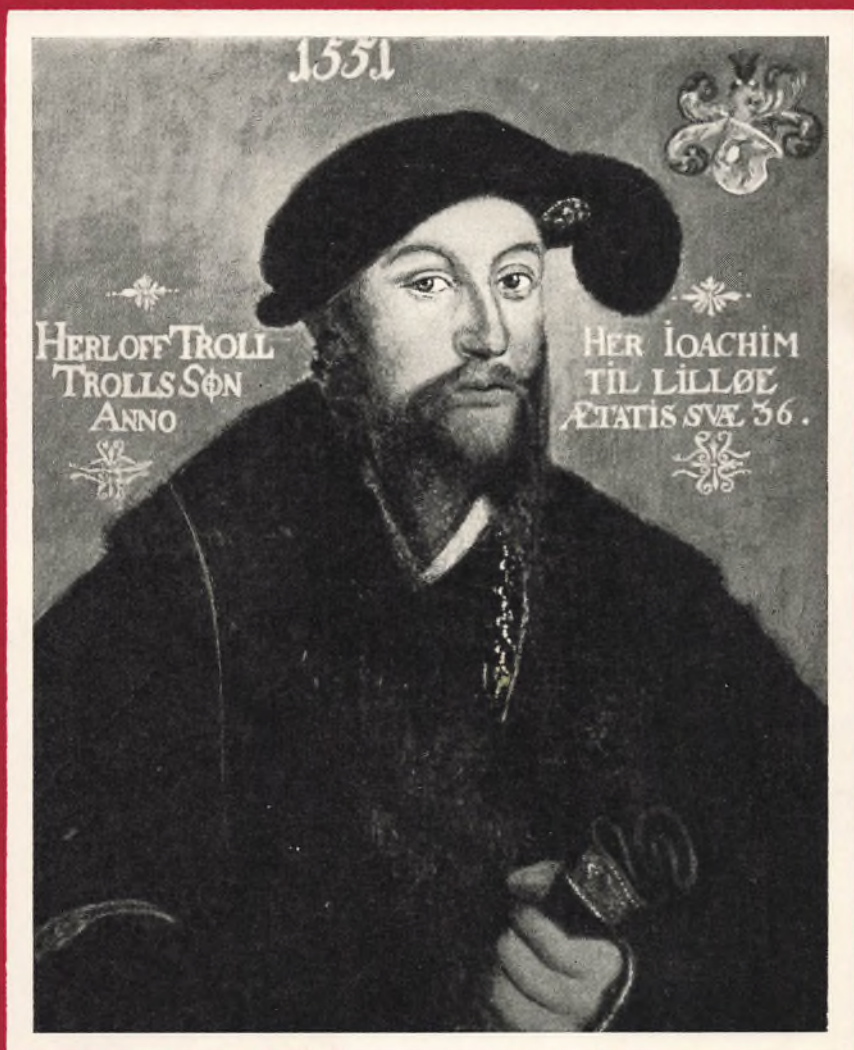
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

E. Briand de Crèvecoeur

Herluf Trolle

Kongens Admiral og Herlufsholm Skoles Stifter

C. A. Reitzel

HERLUF TROLLE

E. BRIAND DE CRÈVECOEUR

HERLUF TROLLE

KONGENS ADMIRAL
OG HERLUFSHOLM SKOLES
STIFTER

1959

C. A. REITZELS FORLAG
JØRGEN SANDAL

Copyright 1959 by C. A. Reitzels Forlag,
Copenhagen. Omslag efter Kai Langes kopi
på Frederiksborgmuseet af Jacob Benks ma-
leri af Herluf Trolle i husdragt; typografi
Børge Larsen. Teksten sat med Garamond og
trykt i Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Billedforklaring	6
Indledning	9
<i>I. Trolle-slægten</i>	13
<i>II. Herluf Trolle og Birgitte Gøye</i>	21
1. Herluf Trolles ungdom	21
2. Birgitte Gøye	28
3. Ægteskabet mellem Herluf Trolle og Birgitte Gøye	33
<i>III. Herluf Trolle som lensmand og rigsråd under Christian III</i> ...	42
<i>IV. Herluf Trolle under Frederik II</i>	52
1. Som øverste admiral	53
2. Som diplomat	65
<i>V. Herluf Trolle under den nordiske syvårskrig</i>	69
1. Som krigskommissær	71
2. Som flådefører i krigsåret 1564	75
a. Slaget ved Øland 30. og 31. maj	87
b. Herluf Trolles genvordigheder i Østersøen	97
c. Det andet Ølandsslag og sommertogtets slutning	109
3. Herluf Trolles sidste krigstogt til søs	121
a. Søslaget ved Bukow 4. juni 1565	127
b. Herluf Trolles død	135
<i>VI. Herlufsholm skoles oprettelse og Birgitte Gøyes enkestand</i>	139
Kildeangivelse	157
Personregister	160

BILLEDFORKLARING

1. Trollernes familievåben. Fra Dansk Adelsårbog VIII 1891 24
2. Herluf Trolles ex libris. Fra Bibliothecae Scholae Helovianae 24
- 3–4. Herluf Trolle og Birgitte Gøye. Efter malerier på Herlufsholm 24– 25
5. Herluf Trolles fødeborg »Lilløe« i Skåne. Efter vignet i Tycho de Hofmans »Historie om velfortjente danske Adelsmænd« 24– 25
6. Ruinerne af »Lilløe«. Man ser resterne af det otte-kantede trappetårn (forrest i midten) og det ene af de to diagonalt anbragte hjørnetårne (til venstre). Fra N. E. Weis' bog »Hvor Minderne taler« 24– 25
7. Herluf Trolles fader, Jacob Trolle, og Herluf Trolle broder, Børge Trolle. Fra ligsten i Åsum kirke ved Kristiansstad i Skåne 25
8. Herluf Trolles moder, Kirsten Skave, og hans yngste broder, Niels Trolle. Fra ligsten i Thorup kirke, Strø herred, ved Frederiksværk 25
9. Birgitte Gøyes fader, rigshofmester Mogens Gøye, hendes moder, Mette Bydelsbach, og hendes stedmoder, Margrete Sture. Fra ligsten i Voldum kirke ved Århus 40
10. Det ældste, Frederik II's, Frederiksborg slot fra 1561. Bygget i stedet for eller i tilslutning til Herluf Trolles Hillerødsholm; til dette har muligvis hørt: Bygningen til højre med de to slanke tårne samt fløjen til venstre herfor? De to runde tårne med tilstødende staldbygninger, der ses til venstre på billedet, samt den S-formede bro, der nu fører til den ydre slotsgård, er resterne af Frederik II's jagtslot. Fra »Den danske Vitruvius« af Thura 40
11. Peder Palladius (Peder Plade), Sjællands biskop 40– 41
12. Niels Hemmingsen, teologisk professor ved Københavns universitet. Herluf Trolles og Birgitte Gøyes skriftefader og gode ven 40– 41
13. Det ældst kendte kort over Herlufsholm (det tidligere Skovkloster). Øverst til venstre ses den gamle firfløjede bygning med kirkefløjen samt avlsbygningerne, der ligger udenfor slottet. Nederst til venstre ses en del af Næstved by. Susåen snor sig op gennem billedet. Fra »Den danske Vitruvius« af Thura 40– 41
14. Rekonstruktion af et stykke af den gamle klostergang fra Skovkloster. Fra Vilh. Lorentzens bog »Danske Benediktinerklostre« 41
15. Et velbevaret kælderparti fra det gamle Skovkloster. Fra Vilh. Lorentzens bog »Danske Benediktinerklostre« 41
16. Dronning Dorothea. (Foto Det kongelige Bibliotek) 48
17. Kong Christian III. (Foto Det kongelige Bibliotek) 48

18. Grundrids af det ældste Krogen slot, således som det endnu så ud i Herluf Trolles lensmandstid. Efter bygmesteren Hans v. Diskows pennenetegninger, fundet i Mogens Gyldenstiernes papirer i Rigsarkivet. På bagsiden står med Gyldenstiernes hånd: »Skabelon om Krogen«. Fra Fr. Weilbach »Det gamle Krogen Slot« i Aarboeg for nordisk Oldkundighed og Historie	49
19. Tværnsnit af bastion i det sydvestlige hjørne af Krogen. Fra pennenetegnning af Hans v. Diskow	49
20. Kong Frederik II. (Foto Det kongelige Bibliotek)	64
21. Ridderslagning i anledning af Frederik II's kroning, ved hvilken lejlighed Herluf Trolle tillige med andre adelsmænd blev slået til ridder. (Foto Det kongelige Bibliotek)	64
22. Rigshofmester Peder Oxé. (Foto Det kongelige Bibliotek)	65
23. Frederik II planlægger Krogens befæstning med sine rådgivere, som angives at være: (fra venstre) Peder Skram, Daniel Rantzau, Tyge Brahe og Herluf Trolle (?). Efter (nu tilintetgjort) maleri af Nicolai Abildgaard	65
24. Københavns gamle slot ca. år 1600, som det så ud efter ombygningen foretaget af Christian III. Fra venstre ser man Drabantfløjen foran det bageste tårn, Kongefløjen, den lave bindingsværks-portbygning, Blaataarn bagved rådstuefløjen og yderst til højre riddersalsfløjen. Billedet er rekonstrueret af Mejborg efter de i Københavns arkiver og samlinger værende originaler og tegnede på træ af J. T. Hansen. (Det kongelige Bibliotek)	80
25. Ligsten over statholder på Københavns slot og flådens administrerende leder Mogens Gyldenstjerne og hustru, Anne Sparre. (Foto Det kongelige Bibliotek)	80
26. Udsigt over det gamle København, således som det har taget sig ud fra Amager på Herluf Trolles tid, inden Christian IV forskønnede byen med sine monumentale bygningsværker. Fra P. Reesen: Atlas Danicus	81
27. Kong Erik XIV af Sverige	96
28. Fæstningen Elfsborgs belejring. Daniel Rantzau gør klar til storm. (Foto Det kongelige Bibliotek)	96
29. Herluf Trolles taktiske og organisatoriske bestemmelser, skrevet med hans egen hånd. Findes blandt Mogens Gyldenstiernes papirer. (Fra Rigsarkivet)	96-97
30. Udskrift af Herluf Trolles berømte flådeordning over den dansk-lybske flåde. Udskriften fulgte sammen med de taktiske bestemmelser som bilag til et brev af 16. maj 1564 fra Herluf Trolle til Mogens Gyldenstjerne. (Fra Rigsarkivet)	96-97
31. Herluf Trolles sværd og rustning. Findes på Herlufsholm	96-97
32. Det første Ølandsslag 30. og 31. maj 1564. Til venstre: Den danske admiral sætter en hob af folket i land for at brænde på Øland. Til højre: Den lybske flåde med admiralskibet »Engelen« i spidsen kommer den danske flåde til undsætning. I midten: Herluf Trolle på »Fortunen«, assisteret af Otto Rud på »Byens Løve« og Jørgen Brade på »Archens«, kæmper med det svenske admiralskib »Makalös«, der ses bag ved »Byens Løve«. I forgrunden til højre: Det lybske skib »Barchen« springer læk og synker. I baggrunden: Den svenske flåde under Klas Fleming løber hjem efter slaget. Fra P. H. Resen: »Kong Frederik II's Krønike«. Det kongelige Bibliotek	97
33. Det store svenske admiralskib »Makalös« angribes og entres af Otto Rud på »Byens Løve« (til højre) samt af det lybske admiralskib »Engelen« og et andet lybsk skib, hvorefter det overgiver sig, sættes i brand og springer i luften. Herluf Trolles admiralskib »Fortunen« ses i nogen afstand derfra (til venstre). Fra J. C. Tuxens bog »Den danske og norske Sømagt«	97
34. Den svenske admiral Clas Christerson Horn. Fra Eirik Hornborgs bog »Kampen om Östersjöen«	112

35. Det andet Ølandslag 12.–14. august 1564. På billedet ses forskellige faser af slaget. Til venstre: Den danske flåde ligger til ankers under Øland og sætter folk i land for at brænde. I midten: De svenske angriber de danske med fordel. I nederste hjørne til venstre: Den danske admiral (fejlagtigt) sætter efter det svenske admiralskib »Elephanten«, som støder på en klippe i Kalmar Sund og forliser. I midten foroven: De tre vilde farne danske skibe løber i armene på den svenske flåde, som giver det danske løsen. I øverste hjørne til venstre: To svenske skibe forgår ved Westerwick. Foroven til højre: Den danske flåde går til Gulland efter slaget. Fra P. H. Resens bog »Kong Frederik II's Krønike«. Det kongelige Bibliotek 112
36. Herluf Trolle føres dødeligt såret i land fra flåden ved Dragør. Niels Hemmingsen ses siddende ved Herluf Trolles side; bag ved ham formodentlig Herlufs broder Børge, der hentede ham i Dragør og fulgte ham hjem. Fra J. C. Tuxens bog »Den danske og norske Sømagt« 113
37. Stenhuggermester Peter Schannungs mindesten over Herluf Trolle, tegnet af arkitekt Helge Finsen og rejst på Herluf Trolles fødested af Herlufsholm Stiftelse og Herlovianere 113
38. Billede af Herluf Trolle på bedepulten. Efter maleri fra ægteparrets husalter, som nu findes i Nationalmuseet. Menes at være det bedst bevarede portræt af ham 152
39. Billede af Birgitte Gøye som enke, året før hendes død. Efter maleri fra Odense adelige jomfrukloster 152
40. Herlufsholm skole fra 1700-tallet. Fra »Den danske Vitruvius« af Thura 152–153
41. Herluf Trolles gavebrev. Findes på Herlufsholm 152–153
42. Herluf Trolles segl 152–153
43. Herregården »Sortebrødregaard« (det gamle Sortebrødrekloster) i Næstved fra år 1825, 15 år før nedrivningen. Her havde Birgitte Gøye sit sidste hjem. Fra Rasmus Nielsens bog »Næstveds Købstads Historie« 153
44. Herluf Trolles og Birgitte Gøyes mausoleum (en såkaldt ophøjet sarkofag) i Herlufsholm kirke. I baggrunden ses epitaphiet med en indskrift på latin, indeholdende en kortfattet biografi over Herluf Trolle 153
- Kort over Østersøen. Fra »Svenska Flottans Historia« 87 og 109

Til fabrikant Knud Lindberg
og den kreds af andre gamle Herlovianere,
som har muliggjort bogens udgivelse,
retter forfatteren en varm tak.

INDLEDNING

Når Herluf Trolles navn endnu i vor tid, ca. 400 år efter hans død, står friskt i erindringen som et lysende eksempel for os danske, skyldes det dels hans bedrifter til søs under en af Nordens blodigste søkrige, hvor han modigt satte livet til i kamp for sit fædreland, dels det minde han sammen med sin hustru Birgitte Gøye har sat ved stiftelsen af den skole, som bærer hans fornavn, og som har ydet et fortrinligt bidrag til dansk ungdoms opdragelse og uddannelse.

Disse to mærkepæle i hans liv i forbindelse med hans karakteregenskaber og udmærkede organisatoriske, administrative og diplomatiske evner, som gav ham adkomst til en alsidig anvendelse i statens tjeneste som lensmand, rigsråd, øverste-admiral, dommer og forhandler, har bevirket, at hans eftertid med rette betragter ham som en af nationens store skikkelser og ædleste mænd. Det er således kun naturligt, at adskillige historikere i tidens løb har udgivet bøger om ham. Deres arbejde er lettet ved, at der fra hans tid er opbevaret adskillige dokumenter, skrifter og breve m. m., som kaster lys over hans liv, således at eftertiden har kunnet danne sig et helhedsindtryk både af hans person, karakter og indsats.

Af disse kildekrifter er dr. Niels Hemmingsens *ligprædiken* over ham vel nok det mest kendte og det, som i højere grad end noget andet belyser hans karakter og hele religiøse indstilling samt det indbyrdes forhold mellem ham og hans trofaste hustru Birgitte Gøye. Også over denne holdt Hemmingsen ligtaalen, som sammen med den over Herluf Trolle tjener til at fuldstændiggøre billedet af de to ædle skikkelser.

Foruden sådanne ligtaler, som efter tidens skik holdtes over datidens mest fremtrædende mænd og kvinder ved deres bisættelse, var det sædvane, at der ofte over de samme personer blev udgivet en på latin udarbejdet levnedbeskrivelse i Københavns universitets navn – som regel forfattet af konsistoriets sekretær, men som en særlig ære ofte underskrevet af universitetets rektor. Disse såkaldte *universitetsprogrammer* blev som regel bestilt af den afdødes familie og deres trykning bekostet af denne.

Såvel ligprædikerne som universitetsprogrammerne indeholder et større eller mindre antal enkeltheder om de afdødes liv og gerninger og har derfor haft betydning for senere personalhistoriske undersøgelser. Dog kan man ikke se bort fra, at skildringerne til en vis grad er idealiserede, idet de dels skulle tjene til forherligelse af de afdødes minde og dels være til trøst for de efterladte. Fraset konkrete oplysninger om begivenheder i de afdødes liv må de derfor historisk set vistnok ikke tages altfor bogstaveligt!

Også om Herluf Trolle forefindes i universitetsprogrammerne en levnedsskildring, benævnt: »Oratio funebris illustris viri Herlufi Trolle« af universitetets rektor Mackabæus, udgivet i 1566 – året efter Herluf Trolles død.

I de to mindeskrifter over Herluf Trolle, ligprædiken og universitetsprogrammet, som begge er forfattede på en tid, hvor de religiøse rørelser, som Trolle og hans hustru var stærkt grebet af, i høj grad optog sindene og næsten ligefrem var »på mode« blandt adelen, spiller fremstillingen af det åndelige og religiøse derfor en overvejende rolle. Ganske vist berømmes heri også Trolles egenskaber som embedsmand i kongens og rigets tjeneste samt som admiral over flåden, men i mere almindelige vendinger. Om de nærmere omstændigheder ved hans virksomhed i disse henseender nævnes der ikke meget.

Herom har man imidlertid oplysninger, dels fra mange i rigsarkivet ulasteligt opbevarede breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gøye – breve som på fortjenstfuld måde er blevet samlet og udgivet af G. L. Wad – og dels fra kgl. åbne breve, domme, love og anordninger samt fra andre samtidige beretninger i rapporter, breve, krøniker o. l. Af disse foreligger der adskillige fra den sidste halvdel af det 16. århundrede.

De fleste af disse kildekrifter, der kan betegnes som grundkilder, har i større eller mindre omfang været kendt og tildels benyttet ved udarbejdelsen af tidligere større biografier over Herluf Trolle. Af sådanne skal, foruden Hemmingsens ligprædiken og Mackabæus' mindeskrift, særligt nævnes: T. de Hofmans »Historiske Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd« (1741), Ludvig Boesens »Herluf Trolles Levned og Bedrifter« (1780), T. A. Beckers »Herluf Trolle og Birgitte Gøye« (1865), H. B. Melchiors »Hist. Efterretn. om Herlufholm Stiftelse« (1865), H. D. Linds »Fra Kong Frederik den Andens Tid« (1902) og Axel Liliefalks mere populære affattede, smukt følte historiske skildring af »Herluf Trolle og Birgitte Gøye« (1910).

I de fleste af disse biografier gives skildringer af Herluf Trolle som menneske, af hans fremragende karakteregenskaber og religiøse sindelag, af hans privatliv samt af Herlufholm skoles oprettelse, ligesom Trolles virke i rigets tjeneste – derunder som admiral – naturligvis også er omtalt. Der savnes derimod en samlet bearbejdelse af Trolles hele sømilitære virksomhed

samt en objektiv bedømmelse af hans virke som admiral. Dette har måske for en del sin forklaring i, at biografierne er skrevet af udelukkende lægmænd på det sømilitære område! Af disse har præsten H. D. Lind ved sine indgående arkivstudier, bl. a. vedrørende vor flåde i kong Frederik II's tid dog fremsat værdifulde oplysninger desangående, om end i en summarisk form.

Lind siger således i forordet til sin bog, der omhandler denne periode, at han ikke har følt sig kompetent til at inkludere sig på nogen bearbejdelse, som støttede sig til en særlig marinekyndig kritik, hvorfor han har indskrænket sig til at gengive de forskellige beretninger hver for sig i sammentrængt form. Men alene Linds kildeangivelser og hans uddrag af utrykte kilde-skrifter og dokumenter, bl. a. fra Det danske Rigsarkiv og Stadsarkivet i Lybæk, har været til stor vejledning for forfatteren af nærværende arbejde, hvori Herluf Trolles virksomhed søges belyst og bedømt især ud fra et sømilitært synspunkt! Afsnittene i denne bog om Trolles virksomhed som admiral, om hans betydning som marineorganisator, som taktiker og som flådefører, er derfor gjort til genstand for en mere indgående behandling end i de tidligere udsendte biografier.

Forfatteren af nærværende skildring har bl. a. søgt at give en samlet bearbejdelse af de enkelte søslag, hvori Trolle har deltaget, og som i tidligere biografier og historiske fremstillinger kun er beskrevet ret ufuldstændigt ved et tilfældigt udpluk af forskellige løsevne kampepisoder!

Ved at sammenholde og kritisk bedømme de fra dansk, svensk og lybsk side foreliggende samtidige beretninger og øjenvidneskildringer, som langt fra altid stemmer overens, idet de hver for sig er »farvede» under indflydelse af de øjne, hvormed de enkelte begivenheder er blevet betragtet, ligesom andre er faktisk forkerte, så er det dog blevet muligt at danne sig et skøn over, hvorledes disse første søslag efter kanonernes indførelse i skibene i det hele og store er foregået.

Man får gennem disse skildringer et stærkt indtryk af Herluf Trolles personlighed og autoritet samt af hans humane tænke-måde og hensynsfulde behandling af sine undergivne. Af disse betragtedes han mere som en fader end som en streng chef, hvilket vist kan siges at have været ret enestående for den tid.

Ved en nærmere gennemgang og bearbejdelse af visse dokumenter i rigsarkivet, bl. a. af »Mogens Gyldenstjernes papirer«, som hidtil kun har været lidet påagtede i denne forbindelse, er det endvidere kommet for dagen, at Trolle i langt større udstrækning end tidligere antaget har været foregangsmand som taktiker og flådeorganisator.

Vel har man været kendt med den af ham opfundne flådeordning, den såkaldte *kileformation*, men der er næppe mange, som har kendskab til, at

Trolle tillige – så vidt vides som den første i Norden – har foreskrevet taktiske regler for skibenes optræden under kamp, samt at han til styrkelse af kampberedskabet har indført regelmæssige øvelser om bord og ugentlige mønstringer af skibsmandskabet under våben – altså ganske som der nu i vore dage holdes øvelser i våbenbrug samt *klart skib* om bord i flådens skibe.

Til trods for at Trolle først på et sent tidspunkt af sit liv blev admiral, uden i forvejen at have været til søs eller deltaget i krigeriske handlinger, må man tillige beundre, at han med en så levende forståelse og omtanke har kunnet føre flåden i krig, træffe foranstaltninger til dens udrustninger og forsyninger, i månedvis holde søen langt fra de hjemlige havne, hvor reparationer af skibenes skrog og rejsninger efter storm og uvejr eller efter kamp med fjenden måtte udføres på stedet; endvidere at han under *disse* forhold har kunnet hævde disciplinen blandt de uensartede, af forskellige nationaliteter sammensatte besætninger, som var plaget af svære sygdomme og pest, der krævede mange dødsfald om bord – det er i sandhed præstationer af rang. Dertil kommer Trolles aldrig svigtende vilje til for enhver pris og til enhver tid at søge fjenden og lægge om bord i hans skibe for at entre, selv om han var den underlegne i skibs-, kanon- og mandskabsantal.

Herluf Trolle kan derfor med rette betragtes som en af historiens store flådeførere, sidestillet med Juel og Nelson. At han ikke nåede de samme resultater som disse, kan ikke lægges ham til last; det skyldtes andre årsager, som han ikke var herre over eller kunne have indflydelse på. Men den måde, hvorpå han sidste gang gik i slag, under hvilket han fik sit banesår, kan i alle tilfælde stå mål med de største heroiske handlinger i søkrigens historie.

Ved siden af disse udprægede fører- og krigerevner besad Trolle mere end de fleste af sine samtidige både ånd og viden. Kundskab og dannelse havde han erhvervet ved sine universitetsstudier under indflydelse af reformationens førende skikkelser hjemme og ude samt ved nær omgang med åndsfæller som de berømte prælater Niels Hemmingsen og Peder Palladius. Trolle kunne derfor bruges på hvilken som helst post han blev sat. Han udfyldte med dygtighed, overlegenhed og ansvarsbevidsthed til sin konges fulde tilfredshed alle de hverv, denne pålagde ham.

E. BRIAND DE CRÈVECOEUR

TROLLE-SLÆGTEN

Trolle-slægten stammer fra Sverige, men gjorde under unionstidens kampe for en del fælles sag med de danske konger og støttede derved den forening mellem de tre nordiske riger, der var blevet skabt i Kalmar i 1397, men som efter over hundrede års forbitrede kampe endte med at brydes ved Sveriges løsrivelse fra forbundet.

Den svenske adel stod delt i denne kamp, idet en del af de familier, som i unionstiden ved giftermål, arv eller erhvervelse af danske godser havde fået en vis tilknytning til Danmark, og som følte sig bundet af troskabseden mod rigernes fælles konge, ikke alene har set deres fordel i at bevare denne tingenes tilstand, der var blevet skabt ved det nordiske forbund, men vel også har ment, at dette har været det eneste rette.

På den anden side stod de, der ikke havde en sådan tilknytning til Danmark, og som heller ikke har følt forpligtelsen overfor unionskongerne, som dog, når alt kom til alt, var danske. Det danske element i unionen var derfor og ville naturligvis vedblive med at være det fremherskende, hvilket af de svenske følte som en ydmygelse – af de yderliggående nationalister endog som en undertrykkelse. Men det, der gjorde sagen vanskelig for dem, var den omstændighed, at de ingen kongelig tronprætendent havde at samle sig om. En sådan måtte vælges af deres egen midte, og herom kunne de ikke blive enige. Den ene slægt følte sig lige så berettiget som den anden til at overtage regentskabet i deres land; og ved de stridigheder, der herved opstod, kom yderligere splittelse blandt de store i riget. Stureslægten, Trollerne, og Vasaslægten kappedes om magten, indtil den sidstnævnte ved unionens endelige opløsning gik af med sejren.

Men også indenfor de enkelte slægter, bl. hvilke Trolleslægten, var der splittelse, således at nogle af deres medlemmer holdt fast ved unionen, andre ønskede løsrivelse. Til de første sluttede gejstligheden sig hovedsagelig og til de sidste den store bondebefolkning, som fra gammel tid havde et indgroet had til arvefjenderne, de danske.

Disse forskellige forhold bevirkede, at slægten Trolle blev delt i en svensk

og en dansk gren. Den sidste, hvortil Herluf Trolle hørte, bosatte sig i Danmark, hvor den iøvrigt allerede fra tidligere tid havde erhvervet store godser og ejendomme.

Går man tilbage til slægtens oprindelse i længst svundne tider, siges mange af familiens forfædre at have ført tilnavnet Ulve og i deres våben at have haft en hvid ulvesaks i rødt eller, som nogle mener, i blå felt, og på hjelmen en oprejst, tilbageskuende grå ulv. Det var i alle tilfælde en mand ved navn Herved Eriksen Ulve, som først lod sig kalde Trolle og antog det ret uhyggelige og skrækindjagende trolde-våben: et hovedløst menneskes billede med klær i stedet for hænder og fødder i et gult felt, og på hjelmen et rødt hoved med horn.

Oprindelsen hertil skal i følge et gammelt sagn skyldes den omstændighed, at Herved Ulve efter de tiders overtro på sin kirkegang mødte en trolde eller en bjergkvinde, som han kom i strid med, og hvis hoved han med sit sværd huggede af. Dette sagn siges i henhold til adelsårbogen først at være omtalt af biskop Petrus Jonæ Angermannus i hans ligprædiken over fru Anne Turesdatter Trolle i 1620 og skal være afbildet på en fra det 17. århundrede stammende tavle i Voxtorp kirke.

Efter en anden version (Hadr. Junius) menes »de Troller« at have optaget våbnet til erindring om en kamp med en gotisk hærfører, hvis hoved blev afhugget, idet »de goter«, som grumme og vilde, fordum blev kaldt *trolli* af »de vandaler«.

Våbenhjelmens hornede hoved har også efter sagnet sin historie, idet det skulle skyldes den tildragelse, at en af de tidligere ejere af gården Ed i Småland, hvilken også menes at have tilhørt Herved Trolle, på dette sted skal have taget et beprydet horn fra en trolde. Hornet siges siden at være blevet skænket til Wexø domkirke, men i 1570 at være borttaget af de danske, da staden og kirken plyndredes.

Trollernes våben har imidlertid i h. t. adelsårbogen igennem tiderne undergået forskellige forandringer. De ældste slægtled siges således at have ført et tredelt skjold; senere førtes en hel trolde i skjoldet og på hjelmen et troldehoved med lange, krogede horn, medens Herluf Trolles oldefader, Børge Trolle (den Unge), samt hans bedstefader, Arvid Trolle, førte et troldehoved såvel i skjoldet som på hjelmen. Arvid Trolles børn, og blandt dem Herluf Trolles fader Jakob Trolle, forandrede våbnet til en rød troldekrop med det afhuggede hoved på bugen, holdende højre hånd i vejret og halen med venstre hånd, alt i et guldfelt. På hjelmen beholdtes det røde troldehoved imellem en rød og en gylden slyngning.

Herluf Trolles forfædre kan i forskellige i rigsarkivet opbevarede stamtavler over Trollernes æt, der med visse afvigelser er optaget i Tycho de Hof-

mans »Efterretninger om velfortjente danske Adelsmænd«, spores langt tilbage i tiden; men egentlige historiske holdepunkter om slægten haves først fra omkring år 1300.

Således nævnes Herluf Trolles 4 gange tip-oldefader, væbneren Børge Knudsen, år 1318. Dennes sønnesøn Børge Knudsen Trolle, som var bosat i Berg sogn i Småland, blev 1365 ridder og døde 1381.

Herluf Trolles tip-oldefader, Børge Trolle (kaldet den Gamle) til Bo, var ligeledes ridder og døde omkring 1446.

Oldefaderen, Børge Trolle (kaldet den Unge) til Birkvad eller Bergqvara, som slottet senere kaldtes, blev i 1425 væbner og i 1448 ridder. Han var med til i 1438 at besegle unionstraktaten. I 1448 var han anfører for de svenske tropper, der, efter at Karl Knutsson var blevet konge, overrumplede Visby på Gotland og indsluttede slottet Wisborg, hvorfra den kongelige sørøver, Erik af Pommern, med sine 500 sørøvere havde gjort Østersøen usikker. Da Erik ikke længere kunne holde slottet, lovede han at overgive det til svenskerne; men inden dette kunne ske fyldest, var den danske flåde kommet til øen; og til dennes admiral fandt overleveringen i stedet for sted. Umiddelbart forinden havde den tidligere danske konge for stedse forladt de nordiske riger, hvis krone han havde båret.

Børge Trolle deltog senere i oprøret mod den danske konge Christian I og blev i 1470 tillige med Erik Axelsen (Thott) taget til fange. Han døde året efter. Hans borg, *Bergqvara*, der gennem adskillige slægtled var i Trolernes besiddelse, sammenlignes i beskrivelsen med Helsingborgs gamle slotstårn *Kärnan*, idet dens 40 alen høje, 34 alen lange og 24 alen brede, firkanterede, monumentale »Beffroi« (midtørtårn) i 4 etager skal være opført i samme byggestil som dette. Den oprindelige borg blev imidlertid senere ødelagt af de danske under det svenske oprør, men genopførtes af Børges søn, Arvid Trolle, der var Herluf Trolles bedstefader.

Arvid Trolle var som svensk rigsråd medunderskriver af den såkaldte *Calmerske Recess*, der i alle tilfælde af navn gjorde kong Hans til Sveriges konge. Arvid Trolle var i det hele taget en af unionens virksomste tilhængere i Sverige og deltog på svensk side i næsten alle de møder, som på den tid afholdtes mellem repræsentanter for de 3 rigers råd. Han var ligesom sin fader ridder (1497) og rigsråd samt tillige lagmand i Østergötland. På et vist tidspunkt gjordes et forgæves forsøg på at sætte ham i rigsforstanderen Sten Stures sted, da store kredse i Sverige var misfornøjet med dennes regering. Arvid Trolle var 3 gange gift.

Med sin første hustru, Kirsten Geed, havde han sønnen Erik til Lagnøe, hvis søn var den herostratisk berømte Gustav Trolle, der senere kom til at

spille en afgørende, om ikke særlig flatterende rolle i Sveriges og Danmarks historie.

Arvid Trolles anden hustru, Beate Thott, med hvem han fik gården *Lilløe* i Skåne, hvor han døde i 1505, var datter af den rige og mægtige rigsråd og ridder, Iver Axelsen Thott af den gamle skånske adelslæg. Denne mand spillede sammen med sine brødre, de såkaldte *Axelsønner*, en fremtrædende rolle i unionsstridighederne på den tid mellem de danske konger og de svenske rigsforsændere. Han kom, særlig i sit 23-årige virke som lensmand på den omtvistede og betydningsfulde ø Gotland, hvorfra han i lighed med sin kgl. forgænger her, Erik af Pommern, drev et omfattende sørøveri, ved sit dobbeltspil mellem Danmark og Sverige til at øve en stor indflydelse på de historiske begivenheder; han måtte tilsidst i 1487 overgive øen til kong Hans og døde allerede det følgende år i Danmark. Under stridighederne om den svenske trone i Christian I's tid havde Thott, særlig efter sit giftermål med Karl Knutssons datter, taget parti mod den danske konge. Hans gamle familieborg *Lilløe*, hvor Herluf Trolles vugge senere kom til at stå, blev erobret af de danske efter et helt års belejring.

Med Iver Axelsens datter Beate havde Arvid Trolle 3 sønner og tre døtre, hvoraf sønnerne og den ene datter i alle tilfælde kom til Danmark. De to ældste sønner, Børge og Iver Trolle, døde begge i kong Hans' ulykkelige felttog mod ditmarskerne år 1500. Den tredje søn, Jakob Trolle, var fader til Herluf Trolle og den eneste af Arvid Trolles sønner, som forplantede slægten videre. Arvids yngste datter Margrethe, der var tvillingesøster til Jakob Trolle, blev i 1498 gift med den berømte danske admiral, Jens Holgersen Ulfstand til Glimminge i Skåne, som tjente i den af kong Hans stiftede orlogsflåde. Han førte således kommandoen over denne i krigen mod lübeckerne i 1511. I spidsen for 20 store skibe, blandt hvilke Østersøens to største og nyeste »Engelen« og »Maria« og med de to berømte søkrigere, Søren Norby og Tile Giseler, som underadmiraler, angreb han den 9. aug. s. å. ved Bornholm den lübske flåde, som efter en lang og heftig artillerikamp måtte trække sig tilbage.

Endelig havde Arvid Trolle med sin tredje hustru, Birte Bielke, 2 sønner og 2 døtre, hvoraf den ældste søn, Sigfred, blev dræbt under et oprør i Sverige og den yngste, Ture Trolle til Birkvad, som anfører deltog i *Dackefejden*, hvorunder det danske hjælpekorps blev anført af Peder Skram. Under denne fejde, hvor bønderne under Niels Dacke gik frem med den største grusomhed, blev Birkvad slot i 1542 plyndret af oprørerne; Ture Trolles hustru, som her lå i barselseng, undkom kun med nød og næppe levende derfra.

Mange af Arvid Trolles efterkommere kom således til Danmark, og blandt dem var, som nævnt, hans tredje søn i andet ægteskab, Jakob Trolle

til Lilløe, Herluf Trolles fader. Denne fødtes sammen med sin tvillingesøster, Margrethe, på gården *Ed* eller *Estgård*, som var en af Smålands smukkeste og anseligste gårde, beliggende mellem de to floder Fur og Floe; på dette sted blev de også begge begravet. Ved gården skal, siger Tuneld i sin Sverigesgeografi, fordm have stået en sten med nedennævnte inskription, der synes at indeholde en spådom om tvillingernes fødsel samt om deres fremtidige rigdom og lykke:

»Emellan Fur och Flaa,
der staa de kistor Tvaa,
Deruti findes ring öfwer ring
Wäl hundra tusind Guld-ring.
Paa Ed skal födas de Twillingar twaa,
Bägge deras Barn den skatt skal faa.«

Denne inskription, siger Tycho de Hofman, stod anført i en gammel slægtsbog, som tilforn havde tilhørt Peder Syv, og han tilføjer følgende vers om tvillingernes fader, Arvid Trolle, og dennes berømmelige æt:

»Min Fader paa Birkvad boed har
En adelig Trolle, og ægte,
Sverriges Riges Raad og Mand han var,
Opkommen af ypperlig Slegte,
Hans Fæderne Slegt sig spredte om Land
I Danske og Sverriges Rige,
Besvogret med næsten hver Adelsmand,
Som noget er værd af at sige.
Hans Møderne er en høyere Slegt,
Saa vide kand man dem udregne,
Fra Sancti Knud hans Blod og Æt,
Som Krøniker klarligen tegne.

Der findes forinden det Slægtetal,
Tre Konger ringer end tyve,
Paa Herrer og Fyrster er og godt Val,
For vidt det var her at beskrive.
Min Fader af Gud den Lykke blev sendt
Ham gaves tre Fruer til Ægte,
Med hver blev hannem og Børn tilvendt,
Som Fæderne Dyder paaslegte.
Beatæ min Moders Fader så bold,
Som Hr. Iver Axelsen hedde,
Svenske Kongedatter havde udi Vold,
Slig Ære den Herre mand teede.«

Jakob Trolle, hvem forfatteren i sine vers selv lader tolke disse forherligende ord om faderen og dennes berømmelige slægt, var gift med Kirsten Skave, en datter af den danske rigsråd Herlof Skave til Eskildstrup på

Sjælland og dennes hustru Øllegaard Walchendorff, som igen var datter af Henning Walchendorff til Høybygård og fru Ellen eller Inger Giøes datter. Deres bryllup stod på Høybygaard antagelig i 1498. De fik i deres ægteskab 14 børn, hvoraf 9 var sønner, deriblandt Herluf Trolle. Kirsten Skave døde i 1534 og blev begravet i Thorup kirke i Frederiksborg amt, hvor der tidligere havde været en herregård ved navn Thorup, som tilhørte Jakob Trolle. Over hendes grav i koret fandtes en ligsten fra 1535.

Jakob Trolle tog til trods for sin svenske fødsel i endnu højere grad end faderen parti for Danmark og de danske konger, i hvis tjeneste han gik. Hans danskfødte hustru og de to gårde i Danmark, han arvede efter sin moder, i forbindelse med den indflydelse, faderens danske sympatier kan have øvet på ham, har sikkert været bestemmende for ham i så henseende. Han deltog aktivt i kong Hans' første krig mod svenskerne 1503–04, hvorefter han fra 1505–07 var høvidsmand på den vigtige grænsefæstning Kalmar. I begyndelsen af Christian II's regering blev han ridder.

Om han som høvidsmand har deltaget om bord i kong Hans' flåde i krigen mod lübeckerne i 1511, hvor hans svoger, Jens Holgersen Ulfstand, førte kommandoen, vides ikke, men det er troligt nok; thi i 1517 var han sammen med Søren Norby og Karl Knudsen anfører for den flåde med 4000 knegte om bord, som Christian II sendte til Sverige for at undsætte den på Steka slot belejrede ærkebiskop Gustav Trolle. Tropperne, som for en del var samlet i Jylland og overførtes med nogle af stædernes skibe, som Jakob Trolle i dette øjemed havde beslåglagt, gjorde landgang ved Stockholm, hvorfra de begav sig mod Steka; men de blev standset ved Wædele af en svensk hær under Sture, som jagede dem om bord igen og forhindrede videre landgang. »Mange blefve, oc nogle blefve jagede udi Strande, en part oc saa fangen«, som Huitfeldt siger. At Jakob Trolle ved denne lejlighed, som T. Hofman påstår, skulle være blevet dødeligt såret, passer ikke, thi han levede mange år derefter. Han er rimeligvis blevet forvekslet med halvbroderen Erik Trolle, der, som tidligere nævnt, i 1519 blev skudt med en pil i krigen mod Sten Sture.

Da Jakob Trolle således ikke havde haft held med at undsætte sin brodersøn på Steka, gik han efter de tiders skik i gang med at plyndre og brandskatte. Stor skade blev herved forvoldt alle vegne i Skærgården, særlig i Tiuse herred; Syderkiøbing blev brandskattet, Westervig og Egholm afbrændt, ligesom der i Finland blev forvoldt stor skade med rov og brand. Om Jakob Trolle deltog i Christian II's flådetogter til Stockholm i 1518 og 1520 vides ikke; i alle tilfælde var det Søren Norby, som det sidstnævnte år havde kommandoen over flåden, om bord i hvilken mangan en svensk adelsmand efter det stockholmske blodbad fandt tilflugt.

Næste gang man hører om Jakob Trolle var i 1523, hvor han, efter at

Christian II havde forladt landet, sluttede sig til Frederik I, hvis håndfæstning han var med til at besegle. Under det store bondeoprør i Skåne i 1524, hvor næsten hele denne landsdel var faldet i hænderne på Søren Norby, som var blevet Christian II's sag tro, blev Jakob Trolles gård Lilløe afbrændt; men i 1527 fik han sit fædrenegods, der indtil da havde været beslaglagt, tilbage. Under grevefejden sluttede han sig til Christian III, som under belejringen af Malmø befalede ham og Knud Bilde af Gladsaxe med en del af krigsfolkene at drage omkring til alle herredsting østen i landet, »som vare længst fra Haanden«, og lade undersåtterne aflægge deres hyldingsed. Endelig var Trolle det følgende år, 1536, efter krigens afslutning iblandt den skånske adel, der beseglede Christian III's recess. Nogen større rolle kom han imidlertid ikke til at spille mere, og dansk rigsråd blev han aldrig, hvilket muligvis skyldtes hans svenske afstamning. Han døde i 1546, og hans lig menes at være nedsat i Waaxtorp kirke, der ligger i samme sogn som hans gamle slægtsgård Ed, hvor han sammen med sin tvillingesøster havde set dagens lys.

Jakob Trolle, der var født den 21. maj 1475, havde i sit lange liv tjent 5 danske konger i en af de perioder, hvor bølgerne gik højest i vort land, og som er kendetegnet ved det ulykkelige ditmarskertog, de blodige og uforsonlige unionskampe mellem de to brødrefolk, som efter det stockholmske blodbad endte med rigernes endelige adskillelse, samt den ødelæggende borgerkrig, Grevens Fejde, hvor Hansaen, der i 3 århundreder havde huseret i Norden og bragt yderligere ufred mellem dets riger, for stedse mistede sin magt.

At Jakob Trolle i sin stillingtagen mellem svensk og dansk har fulgt sin bedste overbevisning og tro, kan næppe være tvivl underkastet. Om hans menneskelige karakteregenskaber giver Niels Hemmingsen i alle tilfælde efter hans død følgende smukke vidnesbyrd:

»Intet vidste han af den Prang, Hovmod og store unyttig Bekostning, som nu er i Gænge, men levede gudfrygtig, og optugtede sine Børn udi Tugt og Ære«.

Med sin hustru Kirsten Skave havde Jakob Trolle i følge en gammel optegnelse følgende 14 børn:

1. Margrete Trolle, gift med Claus Urne til Belteberg i Skåne.
2. Axel Trolle, døde 1534 i sit 32. år af et sår i sin hånd af sin egen kårde.
3. Arved Trolle til Estgaard, født 1503, gift med Helvig Knudsdatter, en datter af Knud Bendtsen og frue, Karen Gyldenstjerne.
4. Beate Trolle, døde i Taagerup Kloster.
5. Børge Trolle til Lilløe, Danmarks Riges Råd, døde den 28. juli 1571,

70 år gammel, gift med Pernille Giøe Mogensdatter, enke efter Anders Galt, død 1532.

6. Jørgen Trolle, født 1499, blev tillige med Erik Gyldenstjerne forgiven i Sverige.

7. *Herluf Trolle*, født den 14. jan. 1516, hvis levned omtales i det følgende.

8. Iver Trolle, født 1515, døde som voksen af tvistryter, som var kommet i hans ører, således at hans hoved sprængtes, da han var død.

9. Oluf Trolle, født 1517, døde på en rejse til Rusland.

10. Philip Trolle, født 1518, døde 1526, 8 år gl.

11. Niels Trolle, født 1520, byggede Trolholm, nu Holstenborg, døde i en træfning med de svenske 1565, 45 år gammel, idet det skib, han førte, af den danske admiral Otto Rud uforvarende blev skudt i sænk. Hans hustru var Anna Friis Henricsdatter.

12. Beate Trolle }
13. Else Trolle } døde begge som børn.

14. Øllegaard Trolle, gift med Christopher Hvitfeldt til Biersgaard, Danmarks Riges Råd og slotsherre på Gulland.

Af de 9 sønner var det kun den yngste, Niels Trolle, som på mandslinien forplantede slægten videre i Danmark. Hans søn, Børge Trolle til Trolholm, befalingsmand på Lundenæs, var fader til admiral og Danmarks Riges Råd Niels Trolle til Trolholm, som døde 1667 og efterlod sig en talrig børneflok.

Af slægten, der iøvrigt blomstrede her i landet til slutningen af det 18. århundrede, fik flere friherrelig værdighed, således Frederik Trolle til baroniet Brahe-Trolleborg, hvilket han fik i arv efter sin faster. Men da han ingen arvinger havde, tilfaldt baroniet ved hans død i 1701 kongen, som overdrog det til den Rewentlowske familie.

Ved Skånes afståelse til Sverige blev der af slægten udskilt en skånsk gren, den eneste, der endnu eksisterer. En nyere adlet slægt af *Trolle* samt en ikke adelig familie Trolle påstår begge at være efterkommere af den.

Selv om Trolleslægten i lighed med de øvrige gamle danske adelsslægter således forlængst er uddøet her i landet, lever deres navne dog stadig i vor historie og fortæller om de tider, hvor Danmark endnu var et stort rige og adelen dettes ypperste stand.

II

HERLUF TROLLE OG BIRGITTE GØYE

DERES UNGDOM OG ÆGTESKAB

Herluf Trolle og hans hustru Birgitte Gøye, hvis navne står sammen som overskrift over dette kapitel, dannede i virkeligheden een harmonisk enhed. Med hensyn til afstamning, karakter, tro og fremragende egenskaber var de nemlig hinanden lig, og i hele deres virke supplerede de hinanden på udmærket måde. Deres 21-årige, barnløse ægteskab var præget af den inderligste kærlighed, troskab og harmoni; og det mindesmærke, de i fællesskab satte sig ved oprettelsen af *Herlufsholm skole*, bærer den dag i dag vidnesbyrd om deres uegennytte og ædle sindelag samt om den levende interesse, de – selv uden børn – var besjælet af for at skaffe deres fædreland en sund, god og velopdragen ungdom.

1. HERLUF TROLLES UNGDOM

Herluf Trolle fødtes den 14. jan. 1516 på den gamle familiegård *Lilløe* i Skaane som den syvende af admiral Jakob Trolles og dennes hustru, Kirsten Skaves fjorten børn.

Den oprindelige gamle familieborg *Herlufgård*, der lå på en lille ø i nærheden af den nuværende by Kristiansstad, var opført omkring år 1450 af Herluf Trolles oldefader, marsk., ridder og lensmand på Varberg Axel Thott, men blev af denne bygget om og kaldt Lilleø eller Lilleøhus. I flademål var borgen ikke særlig stor – kun 32 meter lang og 15 meter bred – men havde til gengæld, efter hvad man kan se på en lille vignet i T. de Hofmans oplysninger om Thott-slægten, en anelig højde med ikke mindre end 3 à 4 stokværk og et højt tag. Dette i forbindelse med to runde diagonalt anbragte tårne i de to hjørner og et otte-kantet trappetårn midt på den ene langside samt en omsluttende grav med vindebro, gav borgen et ret imponerende udseende. Den var efter datidens forhold en stærk fæstning.

Murene siges således at have været så tykke og modstandsdygtige, at bygningen, der i 1668 ved en kgl. svensk forordning skulle jævnes med jor-

den, da man ikke ville have en så stærk borg liggende så nær den ret nylig anlagte og i stærk vækst groende købstad Kristiansstad, måtte afbrændes og nedrives, efter at en beskydning med kanoner havde vist sig virkningsløs.

Ruinerne har siden ligget hen, og alle spor af Jakob Trolles éngang så stolte borg var efterhånden blevet udvaskede, indtil en dansk mand, grosserer Gottlieb, i 1937, henimod 300 år efter borgens nedrivning, på en lille ø fandt resterne af bygningen under nogle fuldstændigt tilgroede høje. På initiativ af *Herloviaersamfundet* og *Herlufsholm* stiftelse foretoges en indsamling, som muliggjorde en under det svenske nationalmuseums ledelse foretagen udgravning af de gamle ruiner. Disse er nu synlige i op til 4–5 meters højde og viser den ramme, indenfor hvilken Herluf Trolles vugge har stået. På 425-årsdagen for søheltens fødsel afslørede på stedet, som en gave til Sverige, stenhuggermester Peter Schannungs smukke mindesten, der er tegnet af arkitekt Helge Finsen og bærer følgende inskription:

Danmarks Riges Raad og Admiral
HERLUF TROLLE
Stifteren af Herlufsholms Lærde Skole
Fødtes paa Lillø 14. Januar 1516
Herlufsholm Stiftelse og Herloviaere
satte dette Minde
1941

Herluf Trolle lå endnu i vuggen på Lilløe, da hans fader år 1517 i spidsen for den danske flåde af Kong Christian II blev sendt på togtet til Sverige for at undsætte sin brodersøn, biskop Gustav Trolle på Steka.

Sin barndom har Herluf Trolle tilbragt på Lilløe, hvor han sammen med sine mange søskende har kunnet føre et raskt friluftsliv. Her har han fået sin første skolelærdom under en huslærers tilsyn og vejledning. Det var år fulde af spændende begivenheder i Danmarks og Sveriges historie, begivenheder, som nok har kunnet sætte fantasien i bevægelse i en ung drengehjerne som hans. I hjemmet på den lille østskånske borg har han således hørt fortælle om Kong Hans' nyskabte flåde, der kæmpede mod lybækkerne i Østersøen; med spænding har han lyttet til beretningerne om sin onkels, Jens Holgersen Ullfstands eventyrlige bedrifter tilsøs. Kong Hans' søn, Christian II, kom på tronen 3 år inden Herluf Trolle blev født, og denne har som barn oplevet den nordiske unions sidste krampetrækninger: Christian II' tog til Sverige, de blodige kampe mellem danske og svenske samt det frygtelige blodbad i Stockholm i 1520, hvor flere af hans faders svenske slætninge måtte strække hals.

Alt dette har Herluf på grund af sin unge alder vel kun haft en vag forestilling om, men brydningerne mellem dansk og svensk i hans hjem og inden for hans faders familie kan nok alligevel have sat sine spor i hans barnesind og sået kærnen til den alvor, han som voksen synes at have været præget af.

Om hans barndom og første ungdom vides der iøvrigt kun lidt. Dog ved man, at han på et eller andet tidspunkt, efter at have fået den første lærdom i hjemmet i Skåne, er blevet sendt til *Vor Frue Skole* i København for at »optugtes til student af rektor Oluf Skaaning«, samt at han derefter sendtes udenlands, men ikke med en hovmester til de kaltolsk prægede højskoler i Frankrig, Tyskland, Holland, Italien og Schweiz, hvor de unge adelsmænd tidligere havde plejet at studere, men til hovedsædet for studiet af den nye protestantiske lære, Wittenberg.

Det har med andre ord tidligt været Jakob Trolles mening, at sønnen Herluf – i modsætning til dennes 16 år ældre samtidige, Peder Skram, der straks fra de unge år, først som dreng og derefter som væbner, kom i en herremands tjeneste for at blive uddannet til kriger – skulle studere. Herlufs gode evner og hele intellektuelle indstilling har gjort ham velegnet hertil.

Spørgsmålet er nu, om Trolle har været i København, da byen den 13. juli 1535 blev besat af de grevelige, eller om han forinden er blevet sendt til Wittenberg og således i ro og mag har kunnet fortsætte sine studier dér, borte fra de blodige begivenheder i fædrelandet?

Den gængse opfattelse har hidtil været for den første antagelse, som først er fremsat af Arild Huitfeldt og derefter tiltrådt af Herluf Trolles senere biografer. Arild Huitfeldt nævner således ved navn 11 af de adelige gidsler, som i slutningen af besættelsen på rostockerskibe blev sendt til Tyskland, og han tilføjer:

»Hr. Herlof Trolle skulle have været med, men blev forskaanet, saasom den, der endnu var ung, og laae i Kiøbenhavn for at gaae i Skole.«

Hertil udtaler andre Trollebiografer, såsom L. Boesen, T. A. Becker og A. Liliefalk den formodning, at Trolle er sluppet fri for bortførelse, fordi hans faders brodersøn, den fra Sverige fordrevne biskop Gustav Trolle, af veneration mod sin onkel, der i sin tid havde forsøgt at komme ham til undsætning på Steka, var en af hovedanførerne for de tyske besættelses-tropper og havde stor indflydelse hos de tyske fyrster.

Trolle skulle altså i henhold hertil være forblevet i den belejrede by lige til den bitre ende og først være sluppet fri, da Christian III den 6. august 1536 holdt sit indtog i hovedstaden og dermed fuldbrogede erobringen af landet.

Liliefalk, der iøvrigt i sin historiske skildring af Herluf Trolles liv slutter sig til den gængse opfattelse, at Trolle var i København under belejringen i 1535–36 og først derefter, 19 år gammel siger han, blev sendt til Wittenberg for at fuldende sin uddannelse, modsiger imidlertid sig selv. Thi var Trolle 19 år, da han rejste ud, må dette være sket i 1535, altså forinden og ikke efter besættelsen. Liliefalk kan ikke have taget fejl af Trolles alder, thi han siger et andet sted: »I Fortegnelsen over de studerende i Wittenberg nævnes for Aaret 1535–36 Hermol Trolle«.

Hvis denne sidste oplysning, som desværre ikke har kunnet kontrolleres, er rigtig, kan Trolle imidlertid ikke have været i København under belejringen, men må være taget til Wittenberg forinden. Havde han været i København under belejringen, var han desuden næppe sluppet fri for at blive taget som gidsel sammen med de øvrige adelsmænd, hvoraf flere ikke var ældre end han.

I Mackabæus' universitetsprogram hersker der tavshed om dette uopklarede punkt. Derimod gives der heri interessante oplysninger om Trolles uddannelse i Wittenberg; især omtales, hvilke fag han og hans tids unge adelsmænd har studeret ved de udenlandske, reformerte universiteters fakulteter – oplysninger, som ikke findes i de øvrige over Trolle forfattede biografier. De skal derfor gengives ordret i oversættelse efter Mackabæus' latinske tekst:

»Da Herlufs fromme Forældre strax fra først af var klare over, at Sønnen var velbegavet og lærenem, satte de ham til boglige Sysler. Da han herudi havde gjort saa store Fremskridt, at han under denne Beskæftigelse med alle Discipliner – men særligt med dem, der dygtiggør En til Taler – havde erhvervet sig et nogenlunde Kendskab til Latin, blev han først af sine Forældre sendt til det kongelige Akademi i København. For at hans Lærdom kunde vokse med hans Alder, blev han derefter sendt ned til Skolen i Wittenberg, dette berømte og verdenskendte Marked for alle skønne Kunster og fornemme Videnskaber. Her fik han et grundigere Kendskab til Politik og Historie; og den rene evangeliske Lære, som den Dag i Dag forkyndes i vore Kirker ved Guds Naade, lærte han af de fromme Mænd, Dr. Martin Luther og Philip Melanchton, ved hvem Gud har villet, at hans Ord, der var tilsølet af Spidsfindigheds og Overtros Skarn, skulde renses og spredes og udsaa vidt omkring i disse Verdens sidste Tider. Denne Lære (d. v. s. den rene evangeliske Lære) uddybede han dagligt ved Studium og Eftertanke, og han holdt urokkeligt fast ved den lige til han forlod dette Liv.«

Og Mackabæus tilføjer ikke uden en vis bitterhed overfor tidens tendens til at vise videnskaben og boglige sysler ringeagt, følgende:

»Man kunde ønske, at alle Adelsmænd lagde sig efter Hr. Herlufs fromme Forældres kloge og heldbringende Principper (for Opdragelse); thi da vilde Videnskaben (egentlig: *disciplinae liberales* = Digtetekunst, Veltalenhed, Jura, Filosofi) ikke i den Grad møde Foragt hos Magtens Indehavere; ej

1. Trollernes familievåben.

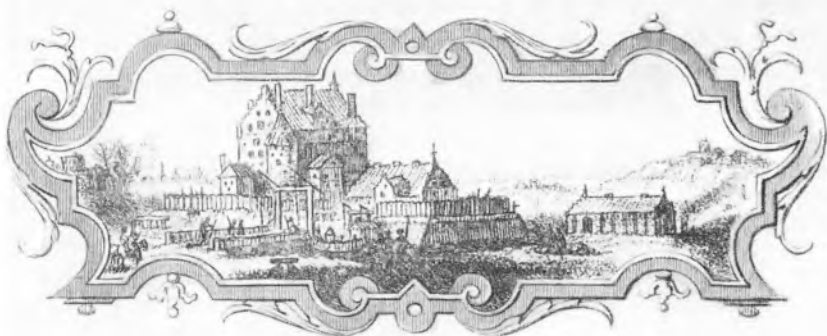
2. Herluf Trolles ex libris.

3. Herluf Trolle.

4. Birgitte Gøye.

5. *Herluf Trolles fødeborg »Lilløe« i Skåne.*

6. *Ruinerne af »Lilløe«.*

7. Herluf Trolles fader, Jacob Trolle, og Herluf Trolles broder, Børge Trolle.

8. Herluf Trolles moder, Kirsten Skave, og hans yngste broder, Niels Trolle.

heller vilde Filosofien, naar den berøves den den tilkommende Belønning, tvinges til at gaa med Tiggerstaven; og ikke vilde denne dyriske Raahed bemægtige sig Sjælene hos de Fornemme, som styrer Staternes Ror; men ifølge Platons Raad vilde Magten mildnes, naar den forbandtes med Lærdom, og Kongerne vilde blive til Filosofer, og Filosoferne til Konger.«

Den uddannelse, særligt i politik, historie, jura, teologi, filosofi og vel-talenhed, som Herluf Trolle således har fået i Wittenberg, er senere kommet ham til nytte som rigsråd, hvor store opgaver, såvel i det indenrigske styre som ved ordning af udenrigspolitiske og diplomatiske spørgsmål, blev lagt på hans skuldre. Men mest af alt har sikkert studiet af evangeliets rene lære under vejledning af de to store reformatorer, Luther og Melanchton, haft hans særlige interesse og har øvet en dybtgående indflydelse på hans karakter og livsanskuelse.

Trolle havde under sin studietid i Wittenberg, hvor Luther til trods for sit svigtende helbred endnu levede og virkede, særlig sluttet sig til dennes discipel, Philip Melanchton. Denne, der senere i 1530 forfattede den Augsburgske Bekendelse, havde siden 1518 været professor ved universitetet her. Også efter sin hjemkomst fra Wittenberg indtil så sent som i 1557 ses Trolle at have vedligeholdt forbindelsen med denne sin gamle lærer.

Trolle kom også til at stå i nær kontakt og forbindelse med de danske gejstlige, han havde mødt i Wittenberg, og bl. dem den navnkundige biskop Petrus Palladius (også kaldet Peder Plade) og Niels Hemmingsen. Således genopfrisker Peder Palladius i fortalen til sit skrift »St. Peders Skib«, dateret d. 24. juni 1553, en oplevelse, han og Herluf Trolle samt dennes fader ti år i forvejen sammen havde haft under en sejlads over Store Bælt, hvor deres skib på grund af uvejr var kommet i havsnød. Den lille oplevelse, som Liliefalk fejlagtigt placerer til Herluf Trolles barndom, giver ved sin rørende og lidt naive fremstilling en forestilling om det nære og fortrolige forhold, der har hersket mellem Trolle og dennes ældre, gejstlige ven:

»Det drages mig til Minde, hvad Havsnød vi var udi, nu i Dag ti Aar, Eders salige Fader, I og jeg, der vi var til Skibs til Hobe paa Bælt fra 8 slet Formiddag til slet 6 Eftermiddag, under Guds Vejrlig, Regn, Lynild, Torden, Storm og Blæst den ganske Dag igennem, saa at Pumpen blev uklar og de tre Takler, som vare til Vejrs, bruste overtvært og knuppe i Sønder, som om man havde skudt 3 Armbrøster udaf og Sejlet sloges ud fra Borde paa den anden Side og nogle af vore Karle med, som vi drog ind igen med Sejlet. Og maatte vi saa fare for Vind og Vove, til vi kom i smult Vand mellem Korsør og Skælskør og maatte der kaste Anker ud og ligge og bøde Takkel og Tov igen, ikke længer fra Landet, end som man kunde kaste med en Sten, og vi kunde ikke alligevel naa Landet, uden vi vilde have sæt Skibet dér, ikke uden vort Livs større Fare, end som vi vare da udi. Hvorfore vi maatte til Søs igen henimod Sprogø og siden tit og ofte lovare, førend vi af Guds Naade kunde naa ind til Korsør om Aftenen, i saa Maade, at der var

ikke en tør Traad paa os. Endog min fromme Herluf mange andre Gange haver været udi større Havsnød, dog var dette ikke en ringe Fare paa Bælt, der haver mange fra sin Davre vælt, som man siger; og jeg derfor kan ikke forglemme den Dag, men med en idelig Taksigelse, bekende Guds Naade og Miskundhed, som redder og friir dem, som kalde paa ham, ogsaa i Hafsød, Psal. LVii. Qui mare nauigant etc. Kære Herloff, til en Ihukommelse, at vi have været til Skibs i saa Maade sammen, vidste jeg ingen, jeg hellere vilde dedicere og tilskrive mit Arbejde, end Eder, om Peders Skib. —«

Til sin anden gejstlige studiefælle fra Wittenberg, Niels Hemmingsen, som senere blev professor i teologi ved Københavns universitet, følte Trolle, og senere også hans hustru, sig ligeledes nær knyttet gennem livet. Hemmingsen blev begges sjælesørger og holdt ved deres død ligtalen over dem. Gennem disse taler er der givet eftertiden et vægtigt bidrag til kendskabet til begge ægtefæller.

Ved sit nære venskab med disse den ny kirkes førende prælater forsømte Trolle ikke nogen lejlighed til at værne om deres værdighed og autoritet og på enhver måde at støtte kirken:

»Med den største Omhu og Samvittighedsfuldhed drog han Omsorg for Kirkerne og Ordets Tjenere, for at ingen skulde synes, at han lod noget ugjort, der kunde tjene til at forherlige Guds Ære. Gud har jo nemlig villet, at hans Vilje, udtrykt i det hellige Ord, skulde forkyndes og dernæst holdes i Hævd ved andres (Menneskers) Gerning; Hr. Herluf mente da, at det var et Krav til ham selv og til hvert enkelt fromt Menneske at hædre denne Gerning med ædle Gaver. Derfor omfattede han Gejstligheden, der – med Pauli Ord – forkynnder Fredens Evangelium (Ephes. 2, 17), – med dyb Ærbødighed. Han vristede Kirkens Ejendom ud af Harpyiers gridske Kløer. Han forsvarede de Lærdes Frihed og Ukrænkelighed, han lod intet uforsøgt, hvorved han kunde værne og beskytte Kirkens Værdighed.«

I ovenstående hentyder Mackabæus til den gang, Trolle som højeste inappellable domsinstans af kongen var sat til at fradømme sine standsfæller det dem efter reformationens indførelse uberettiget tilranede kirkegods. Harpyirne var, som bekendt, de i græsk mytologi nævnte grådige vindgudinder, som man forestillede sig som fuglelignende væsener med skarpe kløer.

Om kong Christians ønske: at knytte den unge adelsmand, Luthers og Melanchtons discipel, nærmere til sin person og sit hof samt om Trolles militære uddannelse her fortæller Mackabæus videre:

»Dernæst blev han (Trolle) kaldt hjem til sit Fædreland, da hans Studier var bragt til en lykkelig Afslutning; han begav sig til Kong Christian II. (skal være Chr. III.) af Danmarks Hof for at komplettere sin videnskabelige Kunnen med Indsigt i Militærvæsen. Heri naaede han saadanne Resultater, at han var lige fremragende paa begge Omraader. Om hans større Kløgt vidner nemlig hans modne og besindige Raad og hans store Talegaver, der

yderligere fremhævedes ved en enestaaende Visdom. Om hans Dygtighed og Omhu paa det militære Omraade frembærer alle de det bedste Vidnesbyrd, som har set ham i Aktivitet, det være sig i Lejren, i Kamp – enten Belejring eller Nedkæmpning af Fjender – eller i Søslag.«

Herluf Trolle blev, som det af ovenstående ses og i lighed med så mange andre unge adelsmænd af de fornemste familier, »Hofsinde« i kongens gaard, men på hvilket tidspunkt vides ikke.

Hofsinderne, der ikke havde noget fast embede, dannede sammen med deres svende et særligt militært korps, *Hoffanen* eller *Livfanen*. De anvendtes iøvrigt til forskellig slags opvartning ved hoffet, ligesom de ved deres udrustning og uniformer i de kongelige farver gav dette en vis anseelse og pragt. De kan vel nærmest sammenlignes med senere tiders kongelige adjudanter, gardeofficerer eller kammerjunkere; men de havde fast ophold og bopæl på slottet og levede her under en ret streng tugt og disciplin, hvilket den endnu opbevarede »Christian III's Hof-ordning 1537« bærer vidne om.

I *Kongens gård* har hofsinderne, hvilket man også ser af Mackabæus' foran citerede udtalelse, tillige fået deres militære kundskaber kompletteret. De har her gennemgået en skole, som kan sammenlignes med senere tiders kadetakademier eller officersskoler. De er her bl. a. blevet opøvet i våbenbrug og andre ridderlige færdigheder – en forskole til den del af deres senere lensmandsvirksomhed, som angik deres forpligtelse til, når kongen kaldte, at stille med et vist antal bevæbnede ryttere i felten eller bevæbnede karle til tjeneste om bord i orlogsskibene, den såkaldte *rostjeneste*. Ved større kongelige fester eller ved andre højtidelige lejligheder ved hoffet blev hofsinderne kommanderet til at møde med hest og rustning for at deltage i turneringerne, som bidrog til gæsternes underhold samt til at kaste glans over hoffet.

Hvormange hofsinder kongen har haft på den tid kan ikke siges med bestemthed; men gennemgår man H. D. Linds fortegnelse over skibshovedsmændenes levnedsløb på Frederik II's tid, vil man se, at det ikke er så få af dem alene, der, som Peder Skram, Herluf Trolle og Otto Rud, havde været hofsinder i deres ungdom. Til brudetøget til Sachsen i 1548 var alene 24 hofsinder udkommanderet med deres svende (indtil 4 hver). At der ved indstiftelsen af hofsindeordningen har været politik med i spillet fra kongernes side, er der vist næppe tvivl om; thi ved at omgive sig med en stor kreds af landets unge adelsmænd, som endnu kunne formes efter deres ønske, sikrede de sig hines hengivenhed og loyalitet for fremtiden.

Hofsindeordningen havde desuden den fordel, at kongerne nøje kunne lære de unge adelsmænd at kende, således at de ud af deres kreds kunne vælge de bedst kvalificerede til deres lensmænd samt til hær- og flådeførere. En-

delig udvikledes blandt hofsinderne selv, ved deres flerårige ophold i kongens gård sammen med jævnaldrende standsfæller, et kammeratskab og en fællesfølelse, som senere i livet fik en ikke ringe betydning – ikke alene for hævdelsen af deres egen stands magt og værdighed – men også fordi riget blev sikret en dygtig førerklasse. Desuden skabtes fasthed og tradition indenfor landets administration samt i flåde og hær.

Det var antagelig som hofsinde i kongens gård, at Herluf Trolle traf sin tilkommende hustru, som dengang var hofdame hos dronningen, en af *dronningens jomfruer*, som hoffets damer dengang kaldtes.

Ved at betragte de portrætter og skulpturer, der findes af Herluf Trolle, får man indtrykket af, at han har været en høj, statelig og velproportioneret mand med et smukt formet hoved og fine, ædle træk, indrammet af et kraftigt, tilbagestrøget, lokket hår og et stort, spidst eller kløftet fuldskæg – hår og skæg blond eller rød-blond farve – med andre ord: en rigtig nordisk skikkelse.

Dette indtryk er blevet bekræftet efter en i 1884 af fagfolk foretaget åbning af hans grav, ved hvilken lejlighed hans skelet blev varsomt undersøgt og opmålt af lektor Chievitz, som derom gjorde følgende optegnelser:

»Det viste hen paa en meget velvoksen, særdeles velproportioneret Legemsbygning. Herlufs Højde har efter Udmaalingen naaet nær de tre Alen. Det er saaledes bevist urigtigt, naar det tidligere er sagt, at han var temmelig lille af Vækst. Kraniet var smukt formet og viste to fortrinligt bevarede fuldstændige Tandrækker. Paa Tindingebenene saas endnu korte, blonde Haar, og ligeledes saas Levninger af korte, blonde Skæghaar (Kind og Hage).«

2. BIRGITTE GØYE

Birgitte Gøye var, såvidt vides, født i 1511 som yngste datter af Mogens Gøyes og dennes første hustru, Mette Albrechtsdatter Bydelsbachs otte børn. Slægten Gøye eller Gjõe, som navnet også skrives, var af gammel dansk oprindelse og siges at stamme fra Lolland. Den omtales allerede i Absalons tid, hvor et af dens medlemmer nævnes blandt Sorø klostets velgørere. Dens to berømteste mænd var dog brødrene Henrik og Mogens Gøye, hvoraf den første, Henrik, i 1524 med stor tapperhed og udholdenhed i 8 måneder holdt København og Malmø for Christian II, for hvilken troskab han som den overvundne dog kom til at bøde hårdt. Den anden broder, Mogens, var en af rigets mægtigste og mest velhavende mænd. Han sluttede sig som en af protestantismens ivrigste forkæmpere til Christian III, hos hvem han blev rigshofmester.

Med sin første hustru, Birgittes moder, fik Mogens Gøye ikke færre end

7 herregårde: Græsiegaard, Gunderslevholm og Torbenfeld på Sjælland, Løgismose på Fyn, Skjærvad, Kjeldkjær og Clausholm i Jylland. Desuden arvede han efter sine forældre Skjærsø i Jylland og Krænkerup på Lolland, og hertil kom yderligere ejendomme, som han erhvervede ved køb eller på anden måde. Han gik efter sigende for at være den på jordegods rigeste herremand, som i umindelige tider har levet her i landet.

Et par år efter Birgittes fødsel døde hendes moder den 9. nov. 1513, hvorpå faderen, der da var lensmand på Skanderborg slot, sendte datteren til det på den modsatte side af Skanderborg sø liggende *Ring kloster*, som han havde i pant. Her blev lille Birgitte opdraget i den katolske religion og fik sin første skolelærdom; thi, som Niels Hemmingsen siger i sin ligprædiken over hende:

»saadanne Jomfruklostre vare dertil oprettede fra Begyndelsen, at de skulde være Jomfruskoler, i hvilke unge Jomfruer kunde opdrages i Guds frygt, Tugt og Høviskhed.«

Birgitte fik her den strenge nonne, Mette Ovesdatter, til lærerinde, og ved hendes opdragelse blev der ikke sparet på riset; men efter alt at dømme fik Birgitte en god og solid uddannelse, som kom hende til nytte senere i livet i de fremtrædende stillinger, hun kom til at indtage ved hove samt som herremands- og lensfrue på de store godser og len, hendes mand kom til at bestyre.

I Ring kloster er grunden sikkert også blevet lagt til den guds frygt og interesse for religiøse spørgsmål, som hun bar til skue hele sit liv. At hun, efter at være kommet til skelsår og alder – til trods for sin katolske opdragelse i de unge år – har fattet interesse for den ny protestantiske lære og med liv og sjæl er gået op i den, er kun forståeligt; det må ses på baggrund af faderens indflydelse samt det milieu, hun som ung pige levede i, bl. a. ved det stærkt prægede protestantiske hof under den fromme og karakterstærke dronning Dorotheas direkte indflydelse.

Hendes meget omskiftende liv og tilværelse, hvor hun så at sige på grund af skæbnens mærkelige tilskikkelser kom til at flakke om uden at slå varig rod noget sted, faldt i 4 særskilte afsnit: først en glædeløs barndom under klostertugt og en streng stedmoders tyranni, derefter som ung pige ophold i sine kærlige søstres hjem samt ved hove, så 21 års lykkeligt ægteskab og tilsidst en 9 årig enkestand, hvor hun fuldførte sit og sin mands livsværk.

Efter nogle års enkemandsstand giftede hendes fader sig igen med Margrethe Sture, med hvem han fik 9 børn. Birgitte kom da tilbage til hjemmet på Skanderborg slot, og det ser ud til, at hendes opdragerinde, den strenge Mette Ovesdatter, fulgte med og under stedmoderens vejledning og direktiver fortsatte den på klostret påbegyndte opdragelse og uddannelse

af barnet. Niels Hemmingsen siger i alle tilfælde i sin ligtale over Birgitte:

»at Fru Margrethe i Moders Sted optugtede salig Fru Biritte som sit eget Barn, og var Biritte hende lydlig og underdanig som sin kære Moder.«

Den ærværdige gejstlige har dog sikkert her fremstillet forholdet mellem stedmoder og steddatter i et noget for rosenrødt skær; thi, som det senere skal ses, var fru Margrethe en meget streng stedmoder, overfor hvem barnet vel havde respekt og viste lydighed mod, men som hun på den anden side var bange for og i alle tilfælde havde alt andet end kærlighed til. At Birgitte og hendes helsøskende er blevet stillet noget i skygge af stedmoderen i sammenligning med dennes egne børn er måske forståeligt, omend det ikke er helt tilgiveligt. Sådant er jo nu en gang ikke nogen ualmindelig foreteelse i slige tilfælde. Birgitte har derfor næppe haft nogen let og glædefyldt barndom; men på den anden side var de vanskeligheder, hun har haft at kæmpe imod, måske netop modnet hende tidligt og givet hendes karakter den sjælsstyrke, hun i så høj grad viste sig at være i besiddelse af, selv fra de ganske unge år.

Livets alvor trådte nemlig allerede ind i den lille Birgittes tilværelse, da hun var 14 år gammel. Årsagen hertil var en begivenhed, som kom til at gribe dybt ind i denne, og som nær var kommet til at koste hende hendes livs lykke; men takket være kong Christians, og vel ikke mindst hans dronnings forstående indgriben, endte den livstragedie, som truede med at formørke den unge piges fremtid, efter mange års tapper udholdenhed og kvalfulde stunder dog på en lykkelig måde.

Sagen drejede sig nemlig om hendes giftermål, der, således som det den gang var skik indenfor de adelige familier, ene og alene blev bestemt og arrangeret ved gensidige aftaler mellem de unges forældre og slægt, uden at man spurgte de unge selv, endsige sikrede sig deres samtykke. Sådanne giftermålsarrangementer fandt som regel sted – særligt for pigebørnenes vedkommende – på et meget tidligt tidspunkt af deres liv, hvor de ofte endnu var børn og derfor af frygt ikke vovede at sætte sig op imod deres forældres vilje, som de var vant til blindt at rette sig efter. Men ikke nok med det! Selve trolovelsen, ved hvilken de unge gav hinanden deres jaord, gjaldt for et fuldgyldigt ægteskab, som ikke kunne omstødes. Ægteskabspagten fik sin endelige bekræftelse, når bruden var kommet i kønsmoden alder, så brylluppet kunne finde sted. Dette var derfor nærmest kun en formalitet.

I 1525, da Birgitte endnu kun havde nået 14-års alderen, blev hun således, uden at være spurgt eller taget med på råd, trolovet med Jesper Daa til Enggaard, nu Gyldensteen. Dette parti, der måske allerede havde været bestemt i flere år af de respektive familier, var i alle måder passende og standsmæssigt for begge parter. Jesper Daa, der ligesom Gøyerne var af en

gammel og anset dansk adelslægt, var lensmand på Eskebjerg, nu Schelenborg. Han var iøvrigt en brav og hæderlig adelsmand, som der intet var at sige på. Kun havde han ikke sin trolovedes hjærte, ja! han var hende end- og imod.

Forældrene mødte derfor straks, efter at Birgitte havde fået deres bestemmelse m. h. t. hendes giftermål at vide, afgjort modstand fra hendes side. Stedmoderen slog det dog hen som en barnegrille, som man ikke skulle tage hensyn til, men søge at kvæle fra fødslen: »Thi hvorledes skulle der vel skaffes hæderlige ægtemænd til hendes 5 steddøtre og 6 egne pigebørn, når hver af dem tilmed krævede hjærtets krav tilfredsstillet og ikke ville nøjes med at få en brav og hæderlig adelsmand, som forældrene fandt var et godt gifte,« hvilken i og for sig meget forståelige tankegang Lilliefalk mener, stedmoderen kan have haft.

Denne gav derfor Mette Ovesdatter strenge ordrer til at anvende alle midler til at få hendes myndling til at lystre. Ved list, tvang og trusler lykkedes det da også tilsidst; men det var med et blødende hjærte og med tårer i øjnene – alene af rædsel og frygt for familien og særlig stedmoderen – at Birgitte endelig til sidst gav sit samtykke til partiet.

Til al held for Birgitte døde stedmoderen imidlertid 3 år efter trolovelsen, i december 1528, hvorefter hun straks »slog op« med sin trolovede og sendte det halssmykke tilbage, han havde givet hende i fæstegave, og som hun ikke havde turdet aflægge, så længe hendes stedmoder levede.

Hun tilkendegav herved klart, at det var forbi imellem dem; og hendes fader og hans slægt synes stiltiende at have akkviesceret ved den karakterfaste, unge dames beslutning. Også Jesper Daa, der efter trolovelsen stadig havde været knyttet til hende som i et formelt ægteskab, affandt sig med den iøvrigt noget uholdbare situation uden at gøre noget forsøg på at håndhæve sine rettigheder. Således forløb tiden i samfulde 12 år efter stedmoderens død, indtil Birgitte i 1540 som 30-årig, fuldmoden kvinde satte alt ind på at få den påtvungne trolovelse officielt hævet. Derpå blev hele denne for sin tid så enestående sag, som det senere skal ses, klarlagt i alle detaljer.

Imidlertid havde Birgitte efter stedmoderens død i 1528 atter forladt hjemmet og var kommet i huset hos sin ældre søster Sophie, der var gift med Mogens Bille til Svanholm. Hos hende, hvem hun havde meget kær, blev hun i adskillige år og fuldendte den uddannelse, som Mette Ovesdatter havde lagt grunden til. Men det, der særligt fik betydning for hende under hendes ophold her, hvor hun altid var omgivet af protestantismens varme forkæmpere, var den stærke religiøse påvirkning af Luthers nye lære, som dette affødte.

Sophie Gøye led imidlertid af en alvorlig sygdom, som hun i foråret 1537 søgte helbredelse for hos en berømt læge i Stettin. På rejsen hertil

fulgte hendes søster Birgitte med blandt hendes *jomfruer*. Besøget hos den tyske læge var imidlertid frugtesløst, idet Sophie afgik ved døden under opholdet i Stettin, hvor hun blev begravet i den derværende St. Otten kirke. I 1561 forsøgte Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som ved mageskifte med kongen imidlertid havde overtaget *Skovkloster* (Herlufsholm), forgæves at få Sophie Gøyes jordiske levninger optaget fra begravelsesstedet i St. Otten kirke og ført til Danmark til deres ny sognekirke ved Herlufsholm, således at Birgitte kunne få sin elskede søsters grav i sin nærhed; men hertugen af Pommern lod svare, at kirken, hvor Sophie nu hvilede, blev holdt i god stand med prædiken og gudstjeneste og indeholdt fyrsters og adelsmænds gravsteder, hvorfor hun også kunne ligge der.

Atter måtte Birgitte efter sin søster Sophies død skifte hjem. Denne gang tog hun til en anden søster, fru Eline Gøye, som var gift med Maurits Olsen Krognos til Bregentved. Også her fandt hun et kærligt hjem, hvis børn hun senere i livet tog sig af med moderlig ømhed. Herom vidner bl. a. følgende udtalelse i et formaningsbrev fra hende til søstersønnen Oluf, der synes at have været noget udsvævende:

»vil højligen raade Dig og paa det troligste formane Dig, at Du holder Dig fra den svare Drik; du kan ikke tro saa tit Din Moder sørgelig beklager Dig, for vi vide vel, hvad Skade det gør Dig i Fremtiden.«

Hos denne søster blev Birgitte imidlertid kun i kortere tid – antagelig kun et par år – hvorefter hun af Christian III's dronning, Dorothea, blev kaldt til hove, til *dronningens fruerkammer*, og optaget blandt dronningens *jomfruer*. Her forstod Birgitte snart som følge af sin klogskab, fromhed og retsindige karakter at gøre sig agtet og elsket. Hun er sikkert hurtigt kommet til at stå på en fortrolig fod med den jævnaldrende dronning, der ligesom hun var en from, forstandig og karakterfast kvinde, der i høj grad delte Birgittes glødende iver og interesse for den nye lutherske lære. Det er derfor kun naturligt, at Birgitte har betroet sig til dronningen og fortalt hende hele sin lidelsehistorie vedrørende den ulykkelige og meningsløse barnetrovelse; thi i 1540, da Birgitte næsten var 30 år gammel, blev hele sagen på kongens foranledning taget op og forelagt rektoren og professorerne ved Københavns universitet til undersøgelse og erklæring.

Resultatet af de lærde herrers undersøgelse blev optaget i den såkaldte »Universitetsdom imellem Jesper Daa og Birgitte Gøye«, hvilket dokument i original siden har været opbevaret i *Danske Cancellies Archiv*. Det er ret enestående i sin art, idet det trevler hele den tragiske trolovelshistorie op i alle dens enkeltheder og giver et gribende indtryk af Birgitte Gøyes lidelser og karakterfasthed. Desuden giver det et interessant bidrag til kendska-

bet til sæder og skikke for 400 år siden m. h. t. ægteskabs indgåelse mellem unge adelige.

Erklæringen fra det høje fakultet, der var afgivet St. Laurentius dag (den 10. august) år 1540, lød på, at der ikke havde bestået et ret ægteskab for Gud mellem Jesper Daa og Birgitte Gøye, hvorefter kongen løste trolovelsen og tillod begge parter at gifte sig igen. Det gjorde de da også, Jesper Daa med fru Anne Friis, enke efter Thord Rod, og Birgitte Gøye i 1544 med Herluf Trolle, hvem hun, som tidligere omtalt, sikkert havde truffet ved hove, da han som hofsinde kom til kongen. I alle tilfælde fremgår det af Herluf Trolles påtegning på universitetsdommen: »at der, da denne blev udstedt, ikke havde været nogen tanke om giftermål mellem ham og Birgitte Gøye.«

Når trolovelsen mellem dem har fundet sted vides ikke, men det har sandsynligvis været på det tidspunkt i 1543, hvor Herluf Trolle blev forlenet med Gladsaxe i Skåne og derfor forlod sin hofstjeneste. Det følgende år, i juli 1544, døde Birgittes fader, Mogens Gøye, og den forældreløse datter, der frit havde truffet sin valg af ægtefælle, stod nu foran det tredie og lykkeligste afsnit af sit liv, sit giftermål.

Tycho de Hofman giver følgende karakteristik af Birgitte Gøyes udseende og karakter:

»Hun var temmelig velskabt, skønt ey nogen Skønhed, men denne Mangel havde Naturen tilstrekkelig oprettet med hendes Forstand og Tænkemaade.

Hun lagde stedse Vind paa at øve Gudfrygtigheds og Kierligheds Gierninger, og fandt fornemmelig sin største Fornøylelse i den hellige Skrifts Læsning.

Hun besad Gavmildhed, Ærbarhed, Visdom og Godhed og alle andre sædelige og christelige Dyder, som saavel anstaae Fruentimmer af Stand.«

Liliefalk udtaler sig i følgende vendinger:

»Efter de bevarede Billeder har Birgitte Gøye haft rød-blond Haarfarve og meget lyse Øjenbryn. Hendes Næse har haft en temmelig uskøn, bred, flad Form; Skelettet tydede ved hendes Gravs Aabning paa en Kvinde middel af Højde og Bygning. Hun var saaledes ingenlunde nogen Skønhed; men hendes Aasyn og hele hendes Væsen afspejlede hendes fromme, stærke Karakter og gode, kærlige Hjærte, og hun havde et Par trofaste Øjne, som vandt alle for hende.«

3. ÆGTESKABET MELLEMLERLUF TROLLE OG BIRGITTE GØYE

Ægteskabet mellem Herluf Trolle og den 5 år ældre Birgitte Gøye blev indgået den 16. nov. 1544. Om selve brylluppet savnes oplysninger. Da begge brudefolkene imidlertid var forældreløse på det tidspunkt og nær knyttet til hoffet – hun som en af dronningens jomfruer og han nylig afgået som hof-

sinde hos kongen – taler sandsynligheden for, at kongen og dronningen, som det ofte var skik i slige tilfælde, har holdt deres bryllup på Københavns slot.

Niels Hemmingsen omtaler kun ægteskabets indgåelse ganske kort i sin ligprædiken over hende med følgende ord:

»Der Frue Biritte var saa opdragen udi Gudfrygtighed og Fromhed i alle Maade, gav hun sig efter sine Venners Raad udi Ægteskabs Stand med Ærlige, velbyrdige og salige Her Herluf Trolde, Ridder til Herluffsholm, som var Ærlige, velbyrdige og salige Her Iacob Troldis til Lildø Søn, og levede hun med hannem udi et Aar og Tyve, som var tredie parten af hendes Alder, hvilken var tredsindstyve Aar og paa det fjerde. Med denne sin Husbond levede hun gudfrygtigt, ærligt, kærligt og venligt udi alle Maade.«

I ligprædikenen over ham siges kun:

»Men ieg vil begynde paa hans Husregimente, siden han fikk den fromme fru Birrithe Gøe til Hustru oc de holde Huss tilsammen.«

Endelig siger Mackabæus:

»Efter broderen Birgers råd ægter han Birgitte Gøe.«

Ved sit giftermål med Birgitte Gøye kom Herluf Trolle i besiddelse af store godser og en betydelig formue, som langt overgik, hvad han selv i så henseende kunne stille med. Hans arv af gods efter faderen, der døde i 1546, var kun 30 bøndergårde, men ingen hovedgård, idet faderens 3 større godser: Ed (Estgaard) i Småland, Lilløe i Skåne og Trolholm (nu Holsteinsborg) på Sjælland tilfaldt Herlufs 3 brødre, henholdsvis Arved, Børge og Niels. Den sidste blev også ejer af Thorupgaard i Frederiksborg amt. Men foruden det omtalte bøndergods, som formentlig var identisk med nogle gårde i Vendsyssel, som Herluf i 1562 foreslog mageskiftet med nogle gårde ved Køge, tilhørende Morten Krabbe til Bøgested i Vendsyssel, har han sikkert ved faderens død af sine søskende delvis fået udbetalt i rede penge den ham tilkommende arvepart i gårde og godser, som de fik; thi året efter, i 1547, forstrakte han Christian III med et pengelån på 1000 rigsdaler til forøgelse af det pant, hans hustru allerede havde i Ring kloster.

Det arvegods, hans hustru, Birgitte Gøye, efter sin fader medbragte i ægteskabet, var meget betydeligt og omfattende:

Halvparten af Græsigaard med avlsgården Hillerødsholm, halvparten af Krænkerup på Lolland, der dog senere blev mageskiftet med den anden halvpart af Græsigaard; desuden 2 møller, 182 bøndergårde og bol samt 4 gårde forleningsgods. Dette indbragte hende en årlig jordebogsindtægt på 1450 tønder byg foruden en del uvisse indtægter: sagafald, oldengjeld o. l.

Desuden medbragte hun i ægteskabet den sum på 4000 daler, som efter

hendes fader stod i pant i Ring kloster, hvilket denne til gengæld havde haft i frit pant som tjenestelen; der efter hans død overgik til Herluf Trolle.

Som arv efter sin store og velhavende slægt var Birgitte Gøye desuden kommet i besiddelse af en betydelig formue i smykker: guld, sølv, perler og andre klenodier, hvilke hun, som man ser på de afbildninger, der haves af hende, gerne bar til skue. Endelig ejede hun en gård i København, den såkaldte *Dyvekegaard* eller *Sibrettes Gaard*, på hjørnet af Amagertorv og Lille Kannikestræde (den nuværende Niels Hemmingsensgade).

Efter 5 års barnløst ægteskab oprettede Herluf Trolle og Birgitte Gøye med deres slægtninges samtykke i 1549 et testamente – udstedte forsikringsbreve til hinanden – som det hed på datidens sprog. Heri bestemtes, at de, hvis de ikke fik børn, gensidig skulle arve hinanden, således at han skulle beholde hendes hovedgård Græsiegaard og tilliggende gods i sin levetid, og hun alt hans jordegods. Dette testamente blev imidlertid forandret, efter at Græsiegaard sammen med Hillerødsholm i 1560 var blevet mageskiftet med Skovkloster (Herlufsholm) og dette igen, forinden Herluf Trolles død, af ægteparret bortskænket og tilskødet den adelige skole Herlufsholm; men i alle tilfælde har Birgitte Gøye – som den længstlevende af de to – foruden sin egen betydelige formue nydt indtægten af hans jordegods.

Til trods for de store ejendomme, Herluf Trolle og Birgitte Gøye ved deres ægteskabs indgåelse var i besiddelse af, havde de ikke, som så mange andre herregårdsfamilier, nogen egentlig hovedgård eller borg, som egnede sig til beboelse for folk af deres høje stand.

Hillerødsholm havde ganske vist i længst svundne tider været en lille herregård, som var opført på en af de tre holme, på hvilke Frederiksborg slot nu ligger. Gården nævnes allerede i 1275, hvor den tilhørte en fru Cecilie, Jon Regmothsøns datter, der på *Hildesruthholm* ved sin værge, Anders Pedersen Væder, fik en gave bekræftet, hun havde skænket til Esum kloster. År 1374 nævnes en adelsmand ved navn Jens Pedersen til »Hildrisholm«, og i 1407–14 ejedes gården af Jens Olufsen, der førte familien Hvitfeldts våben.

I det 15. århundrede kom gården tilligemed den lille hovedgård Gressith eller Græsiegaard ved Frederikssund med Pernille Brochs datter, Mette Bydelsbach, i Mogens Gøyes besiddelse; og efter hans død tilfaldt de to gårde hans datter Birgitte; men da Hillerødsholm, der på det tidspunkt efter sigende kun var en *brydie* eller avlsgård, hvis bygninger var meget dårlige med klinede vægge og stråtag, og da bygningerne på deres anden gård, Græsiegaard, ligeledes kun var ringe, da den i århundreder kun havde været beboet af fogeder, kunne det nygifte ægtepar ikke tænke på at tage ophold på nogen af dem. Imidlertid fik de bolig på Krogen slot. Da dette imidlertid ikke var deres ejendom, men et kongeligt len, som de kunne

risikere at komme bort fra når som helst, bestemte de sig til at genopføre Hillerødsholm som en anselig og standsmæssig bolig. Ved sin beliggenhed og sine skønne omgivelser i en af Sjællands smukkeste og mest skovrige egne kunne den blive en tiltalende ramme om deres harmoniske liv.

Opførelsen af det ny slot menes at have taget sin begyndelse omkring år 1550. Det siges at have bestået af to sammenbyggede længer med to slanke tårne ved indgangen. Herudover ved man iøvrigt intet, hvilket muligvis skyldes slottets korte levetid. Om det er blevet færdigt til 1554, da ægteparret Trolle forlod Krogen, og om Herluf og hans hustru i det hele taget har nået at tage det i besiddelse som bolig inden 1560, hvor ejendommen efter kongens ønske blev mageskiftet med Skovkloster ved Næstved, vides der heller intet bestemt om. Kun ved man, at der har været en bolig (bygning) på dette sted; thi i den af Herluf Trolle og hans hustru i 1565 udstedte fundats for oprettelsen af skolen på Herlufsholm udtales, at de til denne giver deres sædegård Herloffsholm, tidligere kaldet Skovkloster, som de af Kong. Maj. kong Frederik II havde fået som vederlag for »Birgitte Gøies retthe Arffue Guodz, som er Hylleritzholms Gaardt, Guodz og Bygning, som nu kallis Fredericksborg.«

Der er derfor sandsynlighed for, at ægteparret i alle tilfælde har boet på Hillerødsholm fra 1554 til 1557, hvilket sidste år Trolle fik Roskildegaard i len, som han beholdt indtil 1561.

At Herluf og hans hustru i de nævnte 3 år også til tider kan have taget ophold på deres pantelen Ring kloster i Jylland samt i fru Birgittes gård i København, hvor de vel i alle tilfælde er taget ind, når de havde ærinde i hovedstaden, er sandsynligt.

Beboelsesforholdene sidstnævnte sted har iøvrigt ikke været særlig anselige, idet der i det af Jakob Skriver lørdagen før St. Lavris dag optagne inventar over »Fru Birgitte Gøyes Gaard i Kjøppinghaffn, som kallis Sibrettes Gaar«, kun nævnes følgende rum:

»Fruerstuen, Et Kammer ved Fruerstuen. Det store Kammer ved Fruerstuen. Fru Birgittes Kælder. Understuen. Spisekammeret. Endvidere Stalde og Loftet.«

Man får i det hele taget indtrykket af, at de gamle danske adelsmænd var meget nøjsomme og spartanske med hensyn til deres boliger, som på de middelalderlige slotte var meget beskedne og tarvelige.

Som ovenfor nævnt fik Herluf Trolle og hans hustru kun i få år lov til at beholde deres ejendom i den smukke nordsjællandske natur, som de satte overordentlig stor pris på, og hvor de ved opførelsen af deres lille slot på dette idylliske sted med dets skovkransede søer vel havde håbet at kunne slå sig til ro for resten af livet. Når den unge konge, Frederik II, har øn-

sket det omtalte mageskifte, må det imidlertid ses på baggrund af tidens tendens, ikke alene hos adelen, men også hos kronen, til ved køb eller mageskifte at søge at samle og sammendrage deres, ofte over hele landet spredte ejendomme så meget som muligt. At kongen har fundet særligt behag i denne nordsjællandske egn, hvor kronen i forvejen ejede størsteparten af det øvrige land, er derfor ikke til at undres over; men stedets bekvemme beliggenhed i nærheden af hovedstaden, dets sjældne skønhed med de store skov- og vildtrige arealer, der strakte sig helt op mod Kattegat, og hvor kongen kunne jage og boltre sig til hest, har vel også været medvirkende årsag til, at han har ønsket dette ret enestående mageskifte.

Det er imidlertid øjensynligt, at Herluf Trolle ikke med nogen særlig stor lyst og glæde er gået med hertil; men han kunne, som han selv siger, ikke godt nægte kongen det omtalte mageskifte. For hans hustru har det sikkert været en hjertesorg at måtte afstå sin slægts gamle arvegods, selv om det var til kongen, og selv om hun og hendes mand fik det ligeså smukke og skønt beliggende Skovkloster som ækvivalent.

Set fra et andet synspunkt kan den del af deres eftertids ungdom, som har nydt godt af ophold og uddannelse på den skole, ægteparret stiftede på sidstnævnte sted, dog nok med en vis føje hilse dette mageskifte med glæde; thi man ved jo ikke, om de lokale forhold ved Hillerød ville have inspireret dem til at oprette et *Herlufsholm* her.

Det omtalte bytte fandt sted i henhold til et mageskiftsbrev af 1. juli 1560. Dette brev, smukt skrevet på pergament med underskrifter og vedhængende segl velbevaret, findes i rigsarkivet; en kopi heraf opbevares på Herlufsholm skole. I henhold til dette dokument tilskødede Herluf Trolle med sin hustrus samtykke kongen Hillerødholm gods og Græsie hovedgård ved Frederikssund tilligemed forskelligt strøgods på Sjælland og Laaland, ialt omfattende: 2 hovedgårde, 1 mølle, herligheden i 2 kirker tilhørende gårde, 108 bøndergårde samt 17 huse uden jord med en årlig landgilde af bøndergodset stor 772 td. byg, imod på deres side at få: Skovkloster ved Næstved med så meget af dettes gods, som efter en nøje vurdering svarede hertil, og »som Abbed Christoffer det sidst udi Værgе havde«, nemlig: 1 hovedgård, 1 mølle, herligheden i en kirken tilhørende gård, 127 bøndergårde og 6 huse uden jord, hvoraf bøndergodsets landgilde var 802 td. byg. Det var således ikke småting, det drejede sig om ved denne påtvungne handel.

Til minde om mageskiftet lod kongen på Hillerødsholm opsætte følgende vers over porten:

»Frederik then anden goed og from
hans Naade gjorde thette bytthe
Ath hyllersholm under kronen kom
oc herluf til Skougkloster flitthe.«

Det vides ikke med sikkerhed, hvormeget der af Herluf Trolles nybyggede borg, som kongen snart efter overtog omdøbte til *Frederiksborg*, kom til at indgå i det ny kongeslot, som kong Frederik straks derefter lod påbegynde: Er det tidligere Hillerødsholm blot blevet udvidet og forbedret, eller er det helt bygget om eller nedrevet for at give plads til de nye bygninger? Nogle år har Herluf Trolles nye hus i alle tilfælde nok fået lov til at stå, således at kongen på dette sted straks fra begyndelsen har kunnet have en bolig, indtil hans nye jagtslot var blevet rejst. Om den omstændighed, at Herluf Trolles gamle foged på Hillerødsholm, Rasmus Claussøn, ved kongens overtagelse af slottet fik bekræftelse på livsfæste på Græsigaard kvit og frit m. m., kan betragtes som et bevis på, at Hillerødsholm slot samtidig blev lukket, det må stå hen!

Ved Herluf Trolles overtagelse af sin nye besiddelse, *Skovkloster*, skete også en navneforandring, idet dette navn, som muligt har mindet for meget om den katolske tid, blev forandret og efter den ny besidder kaldt *Herlufsholm*, som det hedder den dag i dag.

Ved overdragelsen blev der tilstået Herluf Trolle visse fordelagtige ordninger og lempelser; således skulle gården have sit eget birk med foged og skriver og med fri birkeret for Herluf Trolle til alt godset i sognet. Godset blev yderligere det følgende år forøget med de 2 landsbyers, Holdsteds og Øverups 20 gårde, foruden at der til præstegård udlagdes en af kronens gårde, Reistrup, der senere blev ombyttet med den gård i Lille Næstved, som senere i mange år tjente som præstegård.

Nu havde ægteparret endelig fundet et blivende sted, hvor de kunne indrette deres hjem og tilsyneladende se en rolig fremtid i møde; thi selv om deres ny ejendom var en del længere fjernet end den gamle fra hovedstaden, hvortil Herluf Trolle i sine sidste år som rigsråd og admiral ofte har haft ærinde, var den dog beliggende i en lige så smuk egn som denne, omgivet som den var af det smilende sydsjællandske landskabs smukke skove, hvor igennem Susåen bugtede sig i sit løb ud mod Smålandshavets strande. De gode jorder, der hørte til ejendommen, i forbindelse med hvad der ved jagt, fiskeri og skovhugst m. m. kunne udvindes af denne, gjorde den i det hele taget til en god og indbringende besiddelse, hvilket sikkert yderligere har tjent til at forøge Herluf Trolles og Birgitte Gøyes i forvejen ret betydelige formue.

På dette sted synes ægteparret da også at have befundet sig vel i de få år, det endnu blev dem forundt at leve sammen. De har sikkert forstået at indrette sig et hyggeligt hjem i det gamle historiske kloster.

Skovkloster, som ved reformationens indførelse – i lighed med landets øvrige klostre – var blevet inddraget under kronen, men hvor de gamle munke, der endnu var tilbage fra den katolske tid, havde fået lov til at

blive boende, var et af de ældste klostre i Danmark, idet dets stiftelsesbrev daterer sig fra 29. nov. 1135. Et af kong Erik Lam udstedt gavebrev, hvori kongen tilstod klostret forskellige privilegier, har været opbevaret på Herlufsholm igennem de forløbne århundreder og har sin store interesse ved, at det er det ældste bevarede kongebrev i Danmark.

Af den oprindelige, gamle tre-fløjede klosterbygning, der som fjerde fløj har den smukke og ret velbevarede kirkebygning, findes der iøvrigt kun få rester tilbage, således: Dele af murværket i søndre fløjs svære grundmur, enkelte partier af vestfløjens nordgavl samt østre fløjs nederste stokværk, hvor man har rekonstrueret noget af den gamle klostergang med en munkecelle. Herved er der givet eftertiden en lille idé om rammen for de forhold, hvorunder de fromme og flittige munke gennem århundreder i askese og selvopofrelse havde tjent Guds sag, og hvor de tillige ved studier og optegnelser af historiske tildragelser har gavnet deres fædreland, således at senere generationer har kunnet få kendskab til forfædrenes levevis og be-drifter.

Som man ser, kunne Herluf Trolle og hans hustru glæde sig ved besiddelsen af mange, store og udstrakte godser; men der var også en revers af medaillen; thi det førte dem ind i mange processer med deres medarvinger samt stridigheder og splid om grænser og skel og andet med deres naboer. Sådant var imidlertid en hyppig forekomst på den tid og kunne, således som forholdene nu en gang var, vanskeligt undgås.

Således blev Herluf Trolle, tildels gennem sin hustru, bl. a. indviklet i de næsten uafbrudte arvestridigheder, der fandt sted mellem de to nærbeslægtede familier Gøyerne og Oxerne, godskære som begge slægterne var kendt for at være. I årene omkring 1540 drejede det sig om rettigheden til Gissselfeld samt Thorsøe hovedgård i Skåne, og senere i 1560 om Gunderslevholm.

Den betydeligste af Herluf Trolles egne processer og den, som fik de største følger for fremtiden, varede i 2 år. Den drejede sig om skellet mellem hans gård Hillerødsholm og nabogården Faurholm. Denne ejedes først af kongens tyske kansler, Anders von Barby, men blev derefter købt af Birgitte Gøyes søstersøn, den kendte Peder Oxe, som samtidig med gården overtog stridighederne med Herluf Trolle vedrørende skellet. Disse stridigheder blev ikke mindre bitre ved, at det var to nærbeslægtede, som kom til at stå på hver sin side af dette, og hvis familier i forvejen var indviklet i ejendomsstridigheder med hinanden. Man må her sande det gamle ord: »Frænde er frænde værst«. Grænsestriden endte med en proces, som Herluf Trolle tabte efter en på herredagen i Nyborg den 13. dec. 1554 af kongen og rigets råd afsagt dom. Herved er spiren utvivlsomt blevet lagt til det

uvenskab – ja man kan vel næsten sige had – som siden kom til at bestå mellem de to slægtninge.

Besiddelsen af de mange godser og anden formue i forbindelse med ægteparret Trolles hele fremtrædende sociale position har selvsagt skabt de ydre betingelser for, at Herluf Trolle og hans hustru har kunnet leve på en fod, der sømmede sig for deres rang og stand. Selv om de således utvivlsomt sammen med deres standsfæller har deltaget i det muntre og sorgløse herremandsliv, som adelen den gang førte, med indbyrdes selskabelighed, fester, jagter i de udstrakte skove, rejser i ind- og udland samt optræden ved hove, når kongen og dronningen indbød eller kaldte m. m., så har denne rent uadvortes side af deres tilværelse, med det kendskab man har til deres karakter og hele sindelag, ikke været det væsentligste for dem. Det hørte nu engang med til adelens privilegerede stilling og betragtedes som en for deres tid naturlig følge. På den anden side er devisen »Noblesse oblige« vel næppe blevet efterlevet med mere alvor og større ansvarsfølelse end af dette ægtepar. Herom vidner bl. a. Herluf Trolles kendte svar til Niels Hemmingsen, da denne under en stabelafløbning på Holmen, inden Trolle sidste gang skulle til søs for at møde fjenden, udtrykte sin bekymring over, at denne nu igen skulle udsætte sit liv for fare:

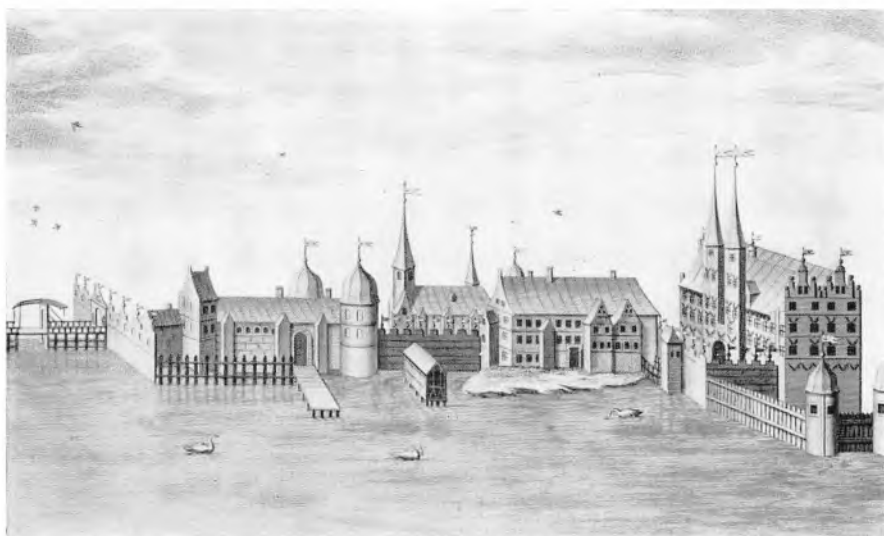
»Mister jeg mit Liv, jeg faar vel Liv igen. Ved I, hvorfor vi hedder Herremænd, hvi vi bærer Guldkæder og har Jordegods og vil være yppermere og højere agtet end andre? Derfor har vi denne Ære for andre, at naar vor Konge og Herre, Land og Rige har det behov, da skal vi Rigens Fjender afværge, beskytte og beskærme med Magt og al Formue vort fædrene Rige, at vore Undersaatter maa bo og være i Fred og Rolighed: Ja, vil vi have det søde, saa maa vi og have det sure med.«

Denne dybe forståelse af sit kald og det ansvar, som dermed fulgte, var karakteristisk for Trolle og tjente ham som rettesnor gennem hele livet; og med dette som indsats beviste han kort tid efter sin samtale med Hemmingsen, at hans ord til denne ikke havde været tomme fraser.

Det væsentligste i livet for Trolle og hans hustru og det, der gav deres tilværelse dets rige indhold, var imidlertid det stille, tilbagetrukne liv, som det blev dem forundt at leve sammen i gensidig forståelse og kærlighed indenfor hjemmets fire vægge. Her dyrkede de med andagt og i ydmyghed Gud i overensstemmelse med Luthers rene lære, som de begge gik op i med liv og sjæl og gjorde sig til varme forkæmpere for.

Om det etiske grundlag for deres ægteskab og de retningslinier, ægtefællerne deri fulgte, giver Niels Hemmingsen ud fra sit personlige kendskab til dem begge i sin ligtale over Herluf Trolle en indgående skildring. Den åbenbarer ægtefællernes karakter og hele væsen samt efterlader hos læseren et dybt indtryk af hele deres gode og fromme livsførelse.

9. Birgitte Gøyes forældre, rigshofmester Mogens Gøye og Mette Bydelsberg, samt stedmoderen Margrete Sture.

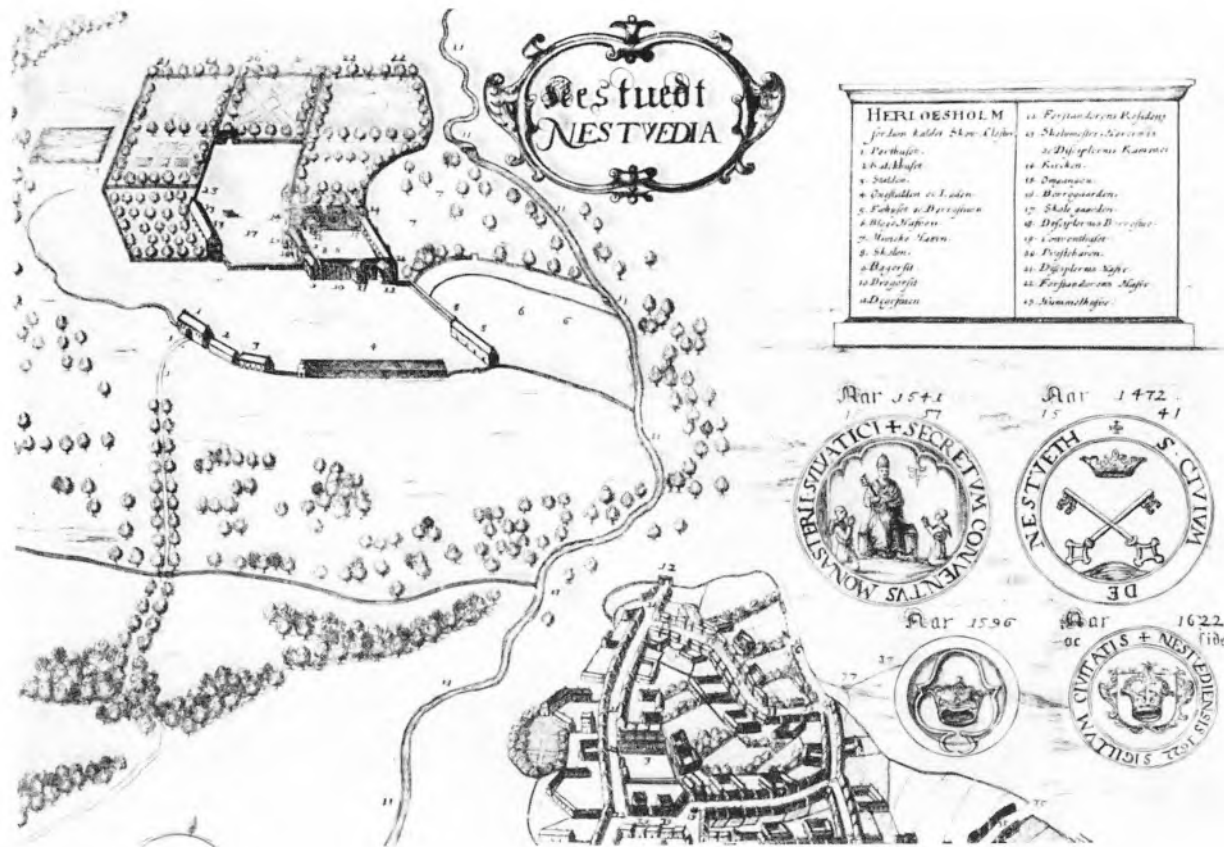

10. Det ældste Frederiksborg slot, fra 1561.

*11. Peder Palladius
(Peder Plade).*

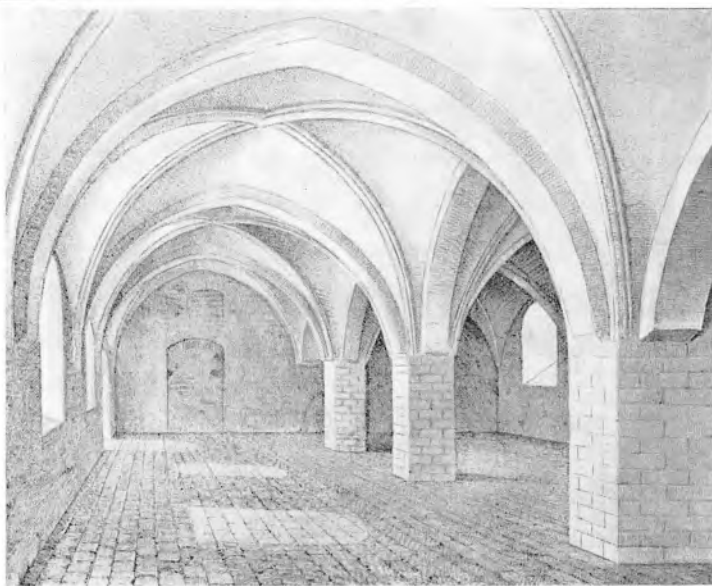
12. Niels Hemmingsen.

13. Det ældst kendte kort over Herlufsholm. (Det tidligere Skovkloster).

14. Rekonstruktion af et stykke af den gamle klostergang fra Skovkloster.

15. Et velbevaret kælderparti fra det gamle Skovkloster.

Hemmingsen supplerer sit billede af deres ægteskabs fromme og kristne liv, der tjente som et godt eksempel for alle dem, de omgikkes, med følgende ord i sin ligtale over Birgitte Gøye:

»Der hos af samme Fundament levede Her Herluff og Fru Biritte saa med alle, at hver Mand prisede og ærede dem. Særligt beviste de sig rundeligt mod Guds Ords Tjenere og fattige Folk, som de altid maatte lide og gjorde til gode. Med deres Tjenere skikkede de sig saa, at ingen vilde gerne fra dem, men heller være hos dem. Korteligt: de levede saa sammen og beviste sig mod alle, som Guds Børn burde at gøre.«

Af de godt og vel 100 opbevarede breve fra Herluf Trolle, som er optaget i G. L. Wads: »Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gøye«, er ca. en trediedel til kongen, ca. en trediedel til Mogens Gyldenstjerne og kun en halv snes stykker til Birgitte Gøye, medens der desværre af hendes mange opbevarede breve ingen findes til ham. Men af indholdet af hans breve til hende, der er fordelt over årene 1558–65, i hvilken periode Trolle som rigsråd var meget på rejse med kongen, får man dog også en forestilling om, hvad hun har haft på hjerte, når hun skrev til sin mand. Brevene giver i alle tilfælde et stærkt indtryk af det kærlige forhold og den nære kontakt, der til stadighed har bestået mellem ægtefællerne, også i den senere og sidste del af deres ægteskab.

Under Herluf Trolles mange fraværelser fra hjemmet i denne periode har Birgitte måttet styre forretningerne på gården alene. Det er derfor kun naturligt, at han i sine breve til hende også har behandlet praktiske og materielle forhold med direktiver og råd vedrørende forskellige ting; ligeledes drøftes i disse breve familieanliggender og spørgsmål af fælles interesse angående deres venner og bekendte; men gennem alle hans breve går en understrøm af kærlighed og omhu for hustruen, hvis helbred, særligt i den periode, brevene er fra, var dårligt, idet hun led meget af stensmerter.

III

HERLUF TROLLE SOM LENSMAND OG RIGSRÅD UNDER CHRISTIAN III

I den forbitrede kamp, som under Grevens fejde var blevet udkæmpet mellem adelen og de lavere stænder, var den førstnævnte gået af med sejren, idet dog kongemagten, der i høj grad havde bidraget hertil, høstede de største fordele af dens resultat. I denne fejde, som tillige var en kamp mellem katolikker og protestanter, havde landets bisper, som også var adelsmænd og kongelige lensmænd, stået delt; men gejstlighedens verdslige magt blev ved reformationens indførelse brudt. Dens store godser, bispegodset og efterhånden også klostergodset, blev inddraget under kronen. Denne fjøede også bispetiendet til sine tidligere indtægter, medens den øvrige del af tiendet tilfaldt sognepræster og kirker. Kongen blev kirkens overhoved, og bisperne udnævntes fremtidigt af ham. Alt dette i forbindelse med kongemagtens indsats ved landets befrielse for de fremmede undertrykkere bevirkede, at kronen fik en stærk stilling, såvel indad til som udad til.

Men også adelen havde vundet store fordele ved denne ordning. Den fik ikke alene sine godser forøget, men fik også i den følgende tid ved mageskifter indbyrdes og med kongen sine spredte ejendomme sammen-draget til større sammenhængende godser. Dette lettede administrationen og driften af disse samt forøgede besiddernes magt og anseelse, hvilket bl. a. gav sig udslag i opførelse af nye, pragtfulde borge og slotte.

I herremændenes lensforhold til kongen var der imidlertid også sket en forskydning, idet lenene i stedse større udstrækning blev overdraget deres indehavere mod regnskabsaflæggelse og fast løn (genant), d. v. s. som såkaldte *regnskabslen*. I modsætning hertil skulle lensmændene tidligere, enten ved de såkaldte *afgiftslen* svare til kongen en i henhold til lensbrevet fastsat årlig afgift i penge eller naturalier, eller også var de ved de såkaldte *tjenestelen* el. *pantelen* fritaget for enhver afgift. Fælles for alle lensmændene var dog forpligtelsen til *rostjeneste*, i henhold til hvilken de i tilfælde af krig på egen bekostning efter omstændighederne: enten skulle stille med et vist antal bevæbnede ryttere eller et vist antal bevæbnede karle til tjeneste om bord i orlogsskibene; antallet rettede sig efter lenets størrelse og

betydning. Endvidere var de større len forpligtede til under kongens rejser at yde nattelogi for ham og hans følge samt borgeleje for hans hofsinder og skytter.

Regnskabslenene, som efter reformationens indførelse var blevet den mest almindelige form for len, var ved sammendragning og tilkomst af det under kronen inddragne kirke- og klostergods som regel af ret betydelig størrelse og indbragte såvel kongen som lensbesidderne meget anseelige indtægter. Lensherrens løn bestod af en vis årlig sum (kaldet genant) i forbindelse med visse naturalydelser. Da lensmændene, således som det bl. a. fremgår af en kgl. skr. fra 1545 til Herluf Trolle m. fl., ved festlige lejligheder ved hove: »sculle klede wdj ko. mts. kledningh och farffue,« fik de desuden en gang årligt udleveret en hofklædning til sig selv, løn og klæder til deres svende samt foder til deres heste. Overskuddet af lenets indtægter, hvilke lensmanden tillige med udgifterne skulle aflægge nøjagtigt regnskab for, blev, efter fradragene, som medgik til hans og hans svendes underhold, til slottets vedligeholdelse o. l., indbetalt til kongens rentemester eller til kongens fadebur.

Indehaverne af de såkaldte *hovedlen*, hvortil var knyttet et eller flere herreder, havde endvidere ret til at ansætte herredsfogederne i disse, ligesom alle kgl. love og forordninger kundgjordes gennem og håndhævedes af lensmanden, som også opkrævede skatterne – altsammen beføjelser, som nærmest kan jævnføres med de nuværende amtmænds. Da herremændene også dannede rigsrådet og indehavde alle de betydeligste embedsstillinger i centraladministrationen, såsom: hofmester, kansler, marsk, øverste admiral, statholder på Københavns slot og rentemester m. fl., kom de derved til at varetage hele rigets administration og ledelse. Lensmændene var i virkeligheden de tiders embedsmænd og blev iøvrigt også officielt benævnt med denne titel. Men til gengæld havde de ikke mere den frie og uafhængige stilling overfor kongen som tidligere.

Grunden blev imidlertid ved denne ordning lagt til det embedsstyre, som kendetegner vore dages statsliv, omend adelsmændene, som oprindelig udelukkende havde præget dette, efterhånden blev fortrængt af de øvrige stænders mænd.

Ligesom andre fremtrædende herremænd på den tid var Herluf Trolle også rigeligt aflagt med kongelige len. Indkomsterne af disse, i forbindelse med de godser og anden formue han ved sit ægteskab var kommet i besiddelse af, gjorde ham til en holden mand og gav ham et solidt og godt grundlag og rygstød til, at han med værdighed og anseelse kunne optræde i de betydningsfulde embedsstillinger, der blev ham betroet.

Hans første len var Gladsaxe med Alboherred i Skåne. Det fik han den

6. april 1543, formentlig da han fratrådte som hofsinde hos kongen. Han havde lenet afgiftsfrit som et tjenestelen og var pligtig til at forrette rostjeneste med 4 heste. Han fratrådte lenet den 22. sept. 1544, dagen forinden han blev lensmand på Krogen slot.

Hans næste len var Ring kloster i Århus stift, som han overtog på sin tilkommende hustru vegne efter hendes fader Mogens Gøye. Denne havde indehaft det som frit len i pant fra 1532 til sin død i juli 1544.

Dette len var ligesom Gladsaxe et tjenestelen uden afgift, men med forpligtelse for lensmanden til efter omstændighederne at stille med 4 bevæbnede ryttere eller 4 voksne karle til skibs. Da slottet som et tidligere jomfrukloster havde været hjemsted for adelige jomfruer, hvoraf der endnu fandtes nogle tilbage, var Herluf Trolle desuden forpligtet til at sørge for disses underhold.

Ved sin centrale beliggenhed i Jylland er Ring kloster antagelig jævnlgt blevet benyttet som rastested for kongen og hans følge under majestættens ret hyppige rejser i denne landsdel. Der foreligger således for årene 1545 og 46 kongelige ordrer til de jyske lensmænd og bl. dem »Herloff Trolle aff Ringkloster« at holde natteleje rede for kongen i henhold til en særlig rejseplan.

Den 26. juli 1563 blev pantet yderligere forhøjet med 144 lod ungarsk guld, 316 lod sølv, 451 daler; og den 5. jan. 1567 af Birgitte Gøye med 4000 daler. De sidste forhøjelser skyldtes antagelig kronens trang til penge i anledning af den kostbare krig med Sverige, idet de store udrustninger til lands og til søs i forbindelse med tab og ødelæggelser tærede svært på rigerens økonomi.

Herluf Trolle beholdt Ring kloster som pant indtil sin død. Derefter blev lenet overtaget af hans enke, indtil det i 1571 blev indløst af kongen og lagt til Skanderborg slot.

Medens Herluf Trolle således beholdt Ring kloster så længe han levede, havde han kun Gladsaxe i godt og vel et år, idet han ved sit ægteskab i 1544 med den indflydelsesrige rigshofmester Mogens Gøyes datter fik dette mindre og afsides beliggende len ombyttet med det store, indtægtsgivende og ved sin beliggenhed betydningsfulde Krogen len. Det var en stor jurisdiktion, der faldt ind under den kun 28-årige lensmands administration, nemlig foruden *Krogen slot*: Holboherred, Tryherred, Jordlundherred, Lyungherred, øen Hveen samt Gurre len.

Krogen slot eller *Ørekrog*, som det også kaldtes, var anlagt af Erik af Pommern til støtte for opkrævningen af den af ham i 1429 indførte Øresunds-told. Det trådte i stedet for det gamle, forældede *Flynderborg*, som skal være nedlagt som fæstning i 1423. Flynderborg slot, som bl. a. nævnes af Huitfeldt ved år 1288, menes at have ligget i nærheden af stedet for

Helsingørs nuværende banegård. Her kunne man endnu i slutningen af forrige århundrede – siges det – se et voldsted, som fejlagtigt tidligere havde været betragtet som en levning af Krogen slot. Det viste sig imidlertid senere, at dette havde været anlagt på den hage (krog), som skyder sig ud i Sundet fra Sjællands nordøstlige hjørne, hvor nu Kronborg er beliggende.

Det var på det gamle af Erik af Pommern byggede Krogen slot, at Herluf Trolle rykkede ind og i 10 år havde sin bolig. Slottet havde på det tidspunkt endnu sin ældre, middelalderlige skikkelse med spredte bygninger indenfor en kvadratisk ringmur (se fig. 18). Efter Trolles afgang som lensmand her blev slottet i 1558–59 bygget helt om og erstattet af en mere moderne, firfløjet bygning, *det yngre Krogen slot*, som Frederik II. dog snart igen (1574–84) lod erstatte af en hel ombygning, der rejstes på visse af det nedrevne Krogens fundamenter og mure og omdøbtes til *Kronborg*.

Da Herluf Trolle havde haft Krogen len i ca. 5½ år som afgiftslen, gik det fra den 15. maj 1550 over til at være på »Genant«. Denne ordning, som i høj grad simplificerede regnskabsførelsen og fortrinsvis anvendtes i sidste halvdel af det 16. århundrede, synes imidlertid at have været til større fordel for lensherren, altså for kongen, end for lensmanden. I alle tilfælde fremgår det af et kongeligt brev fra 1549, hvori kongen ret skarpt rykker Trolle for svar på et tidligere stillet spørgsmål om, hvorvidt han ønsker at beholde lenet under de nye forudsætninger eller ej, at Trolle har tøvet og kun modvilligt har villet gå ind derpå; kongens brev havde følgende indhold:

»Brev til Herloff Trolle, om han vil beholde Krogen efter det Registers Lydelse, som ko. mat. lod antvorde hanom at han strax skriver ko. mat. »enckett« (?) besked derom igen, that ko. mat ikke er tilsinds at ville forandre det anderledes end efter samme Registers Lydelse.«

Trolle er dog krøbet til korset og har taget lenet på »Genant«, antagelig på de samme vilkår, som står anført i det for hans efterfølger, Niels Parsbergh's gældende lensbrev, som i modsætning til Herluf Trolles er fundet opbevaret for eftertiden.

De adelsmænd, der som kgl. lensmænd bestyrede kronens godser, og særlig de, der havde regnskabslen, var m. h. t. deres administration i virkeligheden meget afhængige af kongen. Denne blandede sig meget deri og vågede med største nidkærhed over, at kontrakten blev overholdt på det nøjeste, samt at penge og naturalier kom ind som de skulle. Kongens hofholdning, hans rejser og slotte kostede jo mange penge; ligeledes var udgifterne til

hær og flåde, særlig i den her omtalte periode, hvor forholdet til Sverige var spændt og krævede store årlige udrustninger, meget betydelige. Selv om sundtolden gav store indtægter, måtte der derfor også regnes med ydelserne fra de kgl. len. Disse leverede bl. a. naturalier til kongens køkken (fadebur) og slotte samt til flådens skibe, når store udrustninger forestod.

Af de opbevarede befalinger og åbne breve m. m. (Registre og Tegnelser over alle Lande i Danske Kancelliregistranter) ser man således, at kongen gang på gang indskærper sine lensmænd nøje at påse, at told, skatter og andre afgifter rettidigt og i rette omfang opkræves, at nøje regnskab aflægges herfor til kongen og rentekammeret samt at kronens rettigheder i det hele taget ikke forsømmes. Der gives ordre om skovhugst, om transport af materialer: sten, ved, tegl m. v. til kongens slotte samt om forsendelser af naturalier: levende kvæg, kød, skinker, smør m. v. til kongens fadebur og til orlogsskibene; ligeledes indskærpes det lensmændene: at føre tilsyn med forholdene i de købstæder og fiskelejer, som hører under deres jurisdiktion samt kontrol med skibene og deres last i havnene, således at kronen ikke unddrages den den retmæssigt tilkommende told.

Af disse budskaber og åbne breve får man et ganske godt indblik i lensmændenes virksomhed og administrationsområde samt i deres tjenstlige forhold til kongen, hvilket ikke er uden interesse for forståelsen af den tids samfundsforhold. Udover det ovenfor anførte havde lensmændene dog også andre pligter at varetage. De blev således anvendt som voldgiftsmænd og dommere ved de utallige trætter og uoverensstemmelser vedrørende grænser og markskel samt arvesager o. m. a., der på den tid rådede herremændene imellem, og i hvilke Herluf Trolle, som nævnt, også selv til tider direkte var impliceret.

Men også hoftjenesten og repræsentative pligter, som stod i forbindelse hermed, stillede ikke ringe krav til lens- og herremændenes tid og pengepung. Adelen måtte til gengæld for de privilegier og den kongelige gunst og nåde, den nød, yde sit bidrag til at kaste glans over Kgl. Majestæt og hans hof. Ved højtidelige begivenheder indenfor kongehuset såsom ved: kroningshøjtideligheder, kongelige bryllupper og barnedåb m. m. blev lensmændene og den øvrige adel med hustruer og følge tilsagt til at give møde i den reglementerede hofdragt. De mest fremtrædende mænds hustruer fik endog ordre til at deltage i forberedelserne til de kongelige gæstebud; de måtte møde en uges tid forinden, medbringende sengeklæder samt tæpper og dekorationer til udsmykning af salene på det slot, hvor højtideligheden skulle finde sted. Endvidere blev det foreskrevet, hvem af de tilsagte adelsmænd der skulle deltage i turneringerne: »rende eller stykke til Tygor«, hvilke lege aldrig savnedes ved slige lejligheder. Adelsmændene blev også til tider beordret til udlandet, enten til skibs som i 1548, hvor et større

antal rigsråder og andre adelige fulgte kongens søn, hertug Frederik (den senere Frederik II) til Oslo for at blive kåret, og hvor flåden førtes af Peder Skram, eller også til hest som i det kongelige brudetog til Sachsen s. å. Herluf Trolle var med i det store brudefølge, som ledsagede Christian III's datter, Anna, til hendes formæling med den sachsiske hertug August. Ja, herremændene, og især de af dem, som var lensmænd, havde i sandhed meget forskelligt at tage vare på i de tider.

I året 1554 opgav Herluf Trolle Krogen len efter at have haft det i 10 år. Han fik ikke foreløbig noget andet i stedet for. Grunden hertil kendes ikke; men formentlig skyldtes det hans og hans hustrus ønske om at tage fast ophold på Hillerødsholm, hvor deres nye slot nok allerede på det tidspunkt kan have været opført. Desuden har planerne med hensyn til den store ombygning af Krogens slot, hvor størstedelen af de gamle bygninger – og blandt dem lensmandens hus – skulle rives ned og erstattes af nye, allerede været i støbeskeen i længere tid. Ægteparret Trolle er derfor nok veget tilbage for under disse ændrede og forstyrrede forhold at blive på dette sted. I og for sig var 10 år som lensmand på samme slot også den gang et ret enestående tilfælde, og man kan derfor ikke undres over, at Herluf Trolle nu for en tid gerne ville være fritaget for en lensmands mangeartede og ofte besværlige forpligtelser og arbejde og ønskede nogle års hvile. Han havde jo penge og godser nok til at kunne tillade sig dette.

Dermed ikke være sagt, at han trak sig tilbage fra al offentlig virksomhed. Kongen fandt også nu til tider brug for hans rige evner og erfaring. Således var Trolle blandt de adelsmænd, der i 1554 – altså samme år han forlod Krogen – blev beordret til i forening med svenske kommissærer at »fastsætte og afmærke med rå og rør« den ældgamle grænse mellem Danmark og Sverige, lige fra Kalmar Sund til Gøtaelvens udløb; og dertil skulle de medtage gamle erfarne mænd, der boede på stedet.

Trolle fik iøvrigt ikke i mange år lov til at nyde privatlivets fred; thi snart kaldte kongen og fædrelandet ham tilbage igen til statens tjeneste; man havde brug for den dygtighed, viden og erfaring, han allerede i så høj grad i udførelsen af sine tidligere hverv havde lagt for dagen. De opgaver, han nu blev stillet over for, var af langt større betydning end en almindelig lensmand – det var deltagelse i rigets øverste styrelse, det nu drejede sig om.

I 1557 blev den kun 41-årige Herluf Trolle nemlig optaget i *Rigens råd*; det nøjagtige tidspunkt herfor kendes ikke, men det må nok have været samtidig med, at han fik Roskilde Gaard i len – antagelig som løn for sin embedsvirksomhed som rigsråd. Til dette sted menes Trolle og hans hustru da også at have begivet sig for at tage fast ophold.

Roskilde Gaard var et regnskabslen, som omfattede kronens gods i det senere såkaldte Roskilde amt, altså et meget betydeligt område. Lensmanden her skulle tillige have tilsyn med alt kirkens gods i Sjællands stift. Denne beføjelse har sikkert kostet Herluf Trolle meget arbejde og besvær samt stillet store krav til hans retfærdighedsfølelse og takt.

Sagen var nemlig den, at en stor del af kirkens og klostrenes gods efter reformationen på forskellig måde – med eller uden retsgrund – var kommet i lægfolks hænder; således havde adelen i stor udstrækning benyttet sig af sin påståede ret til at forlange tilbage, hvad dens forfædre en gang havde skænket kirken; men derved var kronen blevet unddraget en del gods og havde haft vanskelighed ved at skaffe den ny kirkes præster den fornødne løn og tilstrækkelige jord til præstegårdene, således at de kunne leve nogenlunde sorgfrit. I den anledning beordrede kongen i 1558 Herluf Trolle til at undersøge, hvem der havde bemægtiget sig kirkens gods på Sjælland, samt med hvad ret.

Enhver, der efter reformationen var kommet i besiddelse af den tidligere kirkes jord, måtte derfor overfor Herluf Trolle godtgøre sin retmæssige ejendomsret hertil. Af dem har der sikkert været mange, som ikke har kunnet fremlægge noget retsgrundlag eller føre noget bevis for deres adkomst til det omhandlede gods; dette er derfor blevet forlangt tilbage til kronen. Der er ikke tvivl om, at Herluf Trolle med sin samvittighedsfulde og retsindige karakter har udført dette delikate hverv, som let har kunnet bringe ham i et spændt modsætningsforhold til adskillige af hans standsfæller, på tilfredsstillende måde.

I alle tilfælde havde Trolle nu i en ung alder ved sin optagelse i Rigens råd fået en stilling, der i forbindelse med hans høje byrd, rigdom og ægte-skabelige position gav ham yderligere magt og anseelse. Rigens råd, der blev valgt blandt landets bedste mænd, var en stor magtfaktor i riget, som endogså ofte med kraft og autoritet trådte op mod kongemagten. Det gensidige forhold mellem konge og rigsråd samt dettes pligter og løn herfor står iøvrigt bl. a. angivet i den håndfæstning, som kong Frederik II den 22. aug. 1559 måtte underskrive forinden sin kroning, og som desuden er medunderskrevet af rigsrådets 22 medlemmer, hvoriblandt Herluf Trolle som den næstungste.

Den 2. juli 1557 overværede Herluf Trolle sammen med sin ældre broder Børge, der ligesom han var rigsråd, at Eskild Oxe overleverede Joachim Bech listen over kongens sølvtoj.

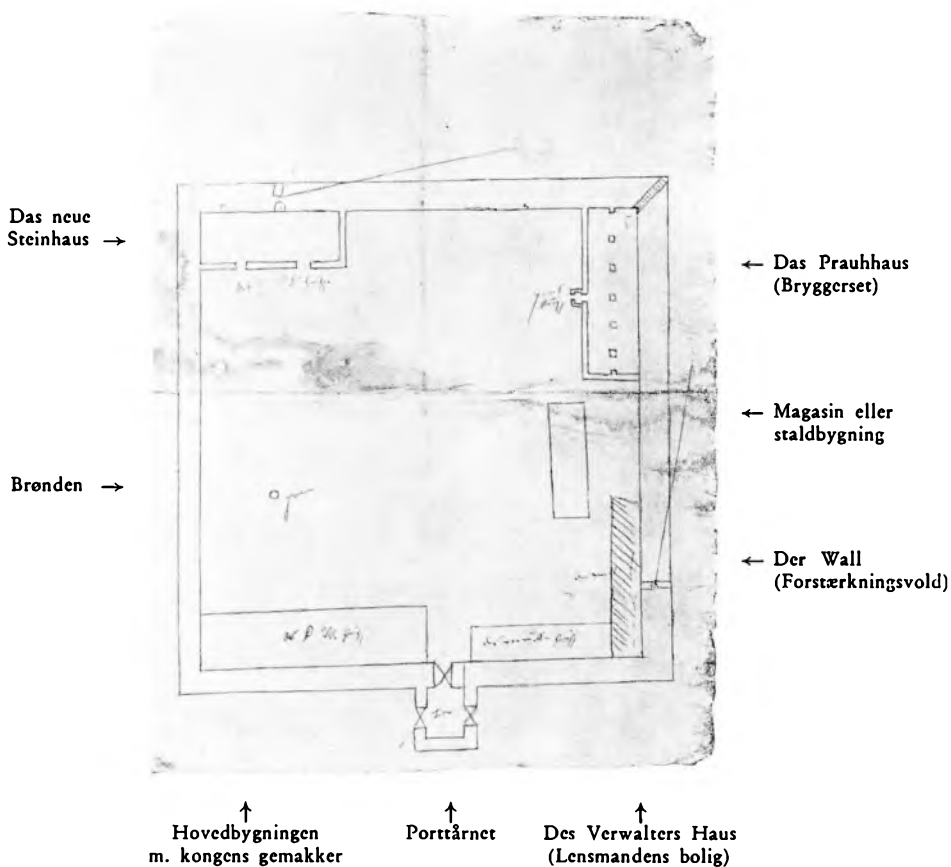
Denne liste, der har været opbevaret i det kongl. archiv, har sin interesse ved, at der på den også er opført de kongelige kronregalier, således som de var på Christian III's tid, nemlig:

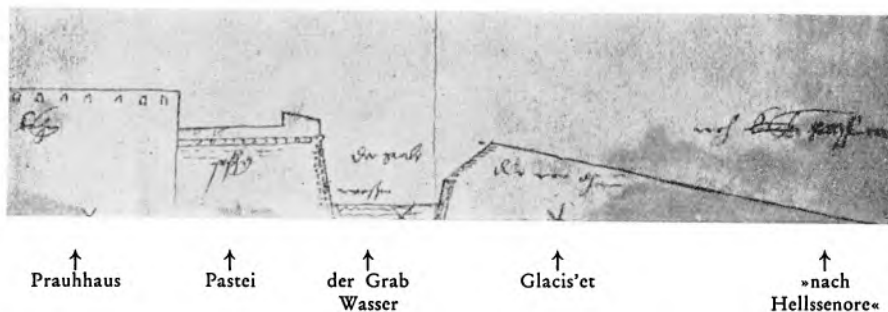
16. Dronning Dorothea.

17. Christian III.

18. Grundrids af det ældste Krogen slot.

19. Tværsnit af bastion i det sydvestlige hjørne af Krogen.

»Item Kongl. Maytts. Krone, som er nytten Støcker, met Edelstene och Perler vdi.
Tho Scepther
Eth forgylt Swerd met sin Skede
Eth forgylt Æble met eth Kors.«

Året 1558 – Christian III's sidste leveår – blev et travlt år for den ny rigsråd. Foruden det føromtalte hverv med udredningen af kirkegodset på Sjælland blev der ham et endnu ubehageligere betroet, nemlig som offentlig anklager at skulle føre sagen på kongens vegne mod sin adels- og familiefrænde Peder Oxen til Gisselfeld. Denne var tiltalt for misligholdelse af sit embede som lensmand.

I september måned s. å. blev Trolle sammen med Mogens Gyldenstjerne beordret til at ledsage kongens svigermoder, hertuginde Cathrina af Sachsen, fra Lund gennem Skåne og Sjælland til Korsør. Endvidere skulle han modtage den til Københavns befæstning af de derboende herremænd udskrevne skat og blev i oktober måned kaldt til kongen i Kolding, hvor han som rigsråd deltog i den herredag, som afholdtes her i årets sidste måneder. Her var han bl. a. med til at udarbejde og underskrive Christian III's koldingske Recess.

Endnu inden herredagen i Kolding var sluttet, blev Christian III syg og afgik den 1. jan 1559 ved døden. Det må derfor antages, at Herluf Trolle sammen med de øvrige rigsråder har været til stede ved den gamle konges syge- og dødsleje og har deltaget i det store og glimrende følge, da kongens jordiske levninger blev ført til deres foreløbige hvilested i St. Knuds kirke i Odense. Kongens kiste blev som bekendt senere overflyttet til Roskilde domkirke, hvor Frederik II i stamfaderen, Christian I's kapel lod rejse den pragtfulde marmorsarkofag over sin fader.

Herluf Trolle havde lige fra de unge år været i stor yndest hos Christian III, i hvem han havde haft en nådig herre, som på mangfoldige måder havde vist ham velvilje og bevågenhed. Hans sorg har derfor sikkert været dyb og inderlig ved kongens død. Den unge konge, der under navn af Frederik II fulgte sin fader på tronen, var jo endnu et uskrevet blad.

Sagen mod Peder Oxen, hvori Herluf Trolle som offentlig anklager kom til at spille en fremtrædende rolle, var som følge af hovedpersonens fornemme byrd og høje embedsstillinger en af de mest opsigtsvækkende, der i den nyere tids første århundreder har fundet sted indenfor den danske adelsstand. Den overgås i denne henseende vel kun af de tragiske hændelser, der knyttede sig til Korfitz Ulfelds og Griffenfelds navne ca. 100 år senere.

Peder Oxen, der var født i 1520 og tilhørte en af landets ældste adels-

slægter, var efter en glimrende videnskabelig uddannelse ved udenlandske universiteter trådt i Christian III's tjeneste. Her kom han på grund af sin dygtighed og sine glimrende evner hurtigt frem til rigdom, ære og vær-dighed. I en alder af kun 32 år blev han rigsråd og derefter betroet mange store og ansvarsfulde hverv, bl. a. som statholder på Københavns slot. I evner og begavelse ragede han sikkert op over sin frænde og modstander Herluf Trolle; men han havde ikke dennes retsindige og retlinede karakter. Han var i modsætning til Trolle hensynsløs mod andre i, hvad han kræ-vede for sig selv, samt samvittighedsløs i valget af sine midler. Endvidere synes han også, i alle tilfælde på et vist tidspunkt, at have hældet stærkt til den fordrevne kongeslægts side. Dette i forbindelse med en uærlig em-bedsførelse bragte ham i begyndelsen af året 1558 i unåde hos Christian III, hvis hele redelige og humane tænke-måde ikke var i overensstemmelse med Oxes optræden. Denne synes også på et vist tidspunkt at have vakt mishag hos den karakterfaste dronning Dorothea, som øvede en ikke ringe indflydelse på sin mere fredsommelige gemal. Det er også fra forskellig side blevet antydnet, at Herluf Trolle og Birgitte Gøye, på grund af det tidligere uvenskab mellem familierne, skulle have pustet til ilden. Der er dog større sandsynlighed for, at det har været hele Peder Oxes utiltalende adfærd, som har vakt det redelige ægtepars berettigede harme.

Oxe måtte imidlertid fratræde sine embedsstillinger og len, som blev bortgivet til andre, og trække sig tilbage som privatmand til sine godser; men beskyldningerne imod ham, der i henhold til kongens egne udtalelser bestod i, at Oxe i sine len havde udsuget bønderne, forhugget skovene »og iøvrigt vist en strafværdig opførsel«, forstummede ikke, hvorfor en retslig undersøgelse blev påkrævet.

Herluf Trolle, der sikkert af kongen og sine standsfæller har været anset som en af landets dygtigste og mest skarpsindige jurister, hvis retsindighed, retfærdighedsfølelse og ubestikkelighed ikke kunne drages i tvivl, fik der-for den 21. jan. 1558 overdraget, på kongens vegne at tiltale og forfølge Peder Oxe til herredsting, til landsting og for rigens kansler, som rets-instanserne hed i datidens sprog.

Oxe blev af Herluf Trolle først indstævnet for herredagen i Nyborg i juni måned. Da han nægtede at give møde, idet han erklærede kun at ville underkaste sig kongens personlige kendelse i sagen uden al dom, afsagde retten den 17. juni den kendelse: »at siden Peder Oxe hverken mødte selv, ej heller nogen med hans fuldmagt, bør han at have tabt sin sag, indtil han selv vil møde for retten«.

Efter at have erfaret denne dom forlod Peder Oxe straks landet, hvorved hans sag naturligvis ikke kom til at stå i et bedre lys. Han havde dermed stiltiende indrømmet sin brøde.

Herluf Trolle forfulgte derpå sagen videre; men da Oxe hverken gav møde for »Sielandsfar Landsting« eller for »Rigens Kansler« og domstolene ikke ville anerkende den fuldmagt, han havde givet sine slægtninge, broderen Eskild Oxe til Løgismose og svogeren Jørgen Brahe til Tostrup, blev der gjort udlæg i Peder Oxes private godser for at skaffe kongen erstatning for de tab, han havde lidt ved Oxes embedsførelse.

Af det inddragne gods fik Herluf Trolle den 8. nov. 1559 Tølløse som len »Qvit oc frit«, hvilket efter hans død tillige med Kapelgaarden den 7. juli 1565 overdroges til hans enke i pant for 1600 daler. Den 17. juni 1566 overførtes pantessummen til Kapelgaarden, efter at Tølløse den 24. april s. a. ved Peder Oxes tilbagekomst til landet var blevet inddraget og atter tilbagegivet ham.

I de mellemliggende syv år, hvor Peder Oxe var i landflygtighed, havde han taget ophold i Lothringen hos Christian II's datter Christina, hvem han som stats- og finansmand tjente med stor dygtighed; og han kunne næppe sige sig helt fri for deltagelse i de konspirationer mod sit gamle fædreland, som blev udklækket og næret ved det lothringske hof, og som bl. a. bevirkede, at Danmark, for at være beredt, måtte have store og kostbare udrustninger, bl. a. af flåden. De »stemplinger« med den afsatte Christian II's datter, som Herluf Trolle under retsforfølgningen imod Oxe havde tillagt denne, synes således i nogen grad at have været berettigede.

I 1566, da Danmark under den lange, ødelæggende krig trængte til at få sine finanser bragt i orden, blev Peder Oxe imidlertid kaldt tilbage og tilgivet af kongen samt fik sine tidligere besiddelser igen; men da var hans gamle uforsonlige fjende Herluf Trolle forlængst i graven. Oxe menes imidlertid, vist nok tildels med urette, at have taget hævn over hans enke; i alle tilfælde blev han, som det senere skal ses, forligt med hende inden hendes død.

I 1567 udnævntes Peder Oxe til rigshofmester, den højeste stilling i landet efter kongen og bragte som sådan landets finanser og krigsmagt på fode igen. Han virkede med stor dygtighed til gavn for riget lige til sin død i 1575 og kan vel nok – til trods for alle sine fejl – betragtes som en af de største, om ikke den største finansmand, Danmark har haft.

Godt var det imidlertid for Herluf Trolle, at han blev forskånet for atter at se sin dødsfjendes stjerne stige op til hidtil ukendte højder; thi de to mænd kunne næppe have trivedes sammen i kongens og rigens råd; dertil havde der været for meget blod imellem dem. Nu endte de begge deres løbebane på en ærefuld måde.

IV

HERLUF TROLLE UNDER FREDERIK II

Ved Christian III's død den 1. jan. 1559 besteg hans ældste 25-årige søn som kong Frederik II Danmarks og Norges troner. Hertil var han allerede forlængst hyldet – til Danmarks i 1542 og til Norges i 1548. Han modtog efter sin fader to velordnede riger med finanserne og militærvæsenet i god stand.

En af kong Frederiks første regeringshandling var toget mod Ditmarsken, hvortil han straks fik rigsrådets fulde billigelse. Såvel den danske som den holstenske adel havde kun luret på hævn efter kong Hans' ulykkelige tog hertil i 1501, hvor så mange af deres forfædre var blevet på valpladsen.

Den 20. maj 1559 gik den danske hær, ført af den gamle Johan Rantzau fra grevefejden og under stor deltagelse fra den holstenske adels side, over grænsen og erobrede det lille land i løbet af en måned. Herluf Trolle var ikke med på dette tog; thi foruden holstenerne var det hovedsagelig den jyske adel, som deltog i krigen.

Den ny konges kroning, som var betinget af håndfæstningens udarbejdelse og underskrivning, måtte derfor vente til efter krigens afslutning. Forberedelserne hertil varede i to måneder.

Den 12. august blev håndfæstningen, der i det store og hele var ligelydende med den afdøde konges, underskrevet af kongen og rigsrådets medlemmer og blandt disse, som tidligere nævnt, Herluf Trolle.

Den 20. august blev kongen højtideligt kronet i Frue Kirke af Lunds biskop, Niels Plade. I forbindelse med kroningen fandt store, pragtfulde fester sted, hvori blomsten af den danske adel deltog. Herluf Trolle var blandt dem, som var tilsagt til at give møde med 6 heste for at »rende og turnere« ved kroningsfestlighederne. Den ny konge viste ved denne lejlighed sin nåde imod ham ved at give ham ridderslaget sammen med enkelte andre adelsmænd. Adskillige andre bad sig imidlertid fritaget for denne gunstbevisning, som de betragtede som et rudiment fra den katolske tid, der ikke passede sig for folk af den ny religion. Herluf Trolle har vel nok med hele sin religiøse indstilling og glødende iver for den lutherske tro også haft sine betænkeligheder men har sikkert ikke villet krænke kongen med et

afslag. Imidlertid underskrev han sig aldrig med riddertitlen, som det ellers var skik og brug, og som hans kollega Peder Skram altid gjorde det.

Herluf Trolle var nu i en alder af 43 år steget til ærens højeste tinder, til de højeste udmærkelser og embeder en dansk adelsmand på den tid kunne nå: Lensmand over et af rigets største og betydeligste len, medlem af rigens råd samt ridder; men hermed fulgte også forøget ansvar og løsning af mere betydningsfulde opgaver; og sådanne lod da heller ikke vente på sig.

1. HERLUF TROLLE SOM ØVERSTE ADMIRAL

I slutningen af året 1559 indtrådte et vendepunkt i Herluf Trolles liv, som skulle få en afgørende betydning for hans videre skæbne, idet han den 11. nov. s. å. fik brev om, at han var »forordineret til kongens (Vor) admiral« samt at han som sådan skulle have opsyn med orlogsskibene og deres tilbehør.

For en nutidig betragtning må det virke påfaldende, at kongen til denne betydningsfulde maritime stilling valgte en mand som Herluf Trolle, der indtil da ikke havde forrettet tjeneste til søs. Det må imidlertid ses på baggrund af tidligere tiders maritime ordning samt af den situation, der var indtrådt, efter at den fra grevefejden berømte admiral, Peder Skram, der siden krigen havde forrettet tjeneste som »øverste admiral«, i 1555 havde taget sin afsked, uden at kongen i de forløbne 4 år herefter syntes at have fundet nogen endelig ordning med hensyn til hans afløsning.

Ordningen af den øverste marineledelse var den gang betydelig mere enkel end nu. Den enevældige konge førte som landets øverste krigsherre – ikke alene af navn, men også af gavn – den direkte overbefaling over flåden. Hans befalinger til denne blev som regel formidlet gennem *statholderen* på Københavns slot, der således virkede som den administrative leder af søværnets forretninger, medens *lensmanden* på slottet som regel førte det direkte tilsyn med Holmen (orlogsværftet) samt med de oplagte skibes aftakling, vedligeholdelse og ekvipering. Ved siden af disse mænd var der senere til marinens øverste styrelse blevet knyttet et tredje medlem, som benævntes: *Øverste admiral* eller *Kongens admiral*, som foruden at have et vist tilsyn med skibenes udrustning og bemanning tillige skulle føre den øverste kommando over den søgående flåde i krig.

Det indbyrdes kommandoforhold mellem disse 3 mænd står dog noget uklart, idet deres tjenesteområder greb mere eller mindre ind i hverandre; to af disse stillinger var ofte forenet i een og samme person. Marinens pengevæsen, såvel som hele statens, blev styret af rentekammeret, hvor en særlig *rentemester*, bistået af en renteskriver, førte regnskab over udgifterne til flåden.

Til denne ordning – den første egentlige marineorganisation – som imidlertid først på et senere tidspunkt kom til at antage faste former, var grunden blevet lagt i årene efter afslutningen af Grevens fejde. Jævnslidende hermed var orlogsværftet på Bremerholm blevet anlagt, og flåden i større udstrækning end tidligere – hvor den som regel havde været sammensat af armerede, til orlogsbrug omdannede koffardiskibe, som byerne i givet fald var pligtige at stille med – kommet til også at bestå af større til krigsbrug indrettede skibe, som ejedes af kronen. Skibsartilleriet havde fået en tilsvarende udvikling og kom med de større kalibres indførelse efterhånden til at danne skibenes hovedarmering.

Denne udvikling skete naturligvis ikke pludseligt, men efterhånden og bevirkede igen en ændring i taktiken og kampmåderne til søs. Den gamle kampform: ombordlægning og entring, som var en overlevering fra langskibenes tid, kom mere og mere til at vige pladsen for den egentlige artillerikamp. Alle disse tekniske fremskridt krævede selvsagt en omlægning af hele marinens organisation; men det var dog først henimod slutningen af århundredet, at faste forhold i så henseende kom til at råde, bl. a. ved indførelse af stillingerne som *rigsadmiral* og *Holmens admiral* samt i det følgende århundrede ved oprettelse af *admiralitetet*.

Når Herluf Trolle nu, uden forudgående sømandsuddannelse eller søtjeneste, kunne udnævnes til *øverste admiral*, hvor han foruden de rent administrative pligter i land ved opsyn med skibene m. m. skulle føre flåden i tilfælde af krig, da må man erindre, at den egentlige militære kommando om bord den gang var skarpt adskilt fra den sømandsmæssige. Den første udførtes af *hovedsmændene*, som regel adelsmænd, der fra barnsben af havde været opøvet i våbenbrug og andre ridderlige færdigheder og i dattidens urolige tider ofte havde forrettet krigstjeneste i ind- og udland, hvorimod sømandsskabet, skibenes navigering og manøvrering, blev varetaget af særlige skippere og styrmænd med de faste skibsbesætninger, matroserne eller *bådsmændene*, som de kaldtes, til deres assistance.

Som militære chefer om bord førte *hovedsmændene* kommandoen over krigsfolkene, *knægtene*, som var skibets egentlige kombattanter, bevæbnet som de var med sværd, spyd, økse, bue og pil eller armbrøst og musket samt iført rustning og hjelm med skjold over armen. De var således udrustet til nærkamp; og selv længe efter artilleriets indførelse i skibene dannede de svært bevæbnede knægter disses egentlige kerne. Kamp på klos hold og entring lod sig nemlig først langsomt fortrænge af artillerikampen, som i alle tilfælde på den tid, der her omtales, hovedsagelig kun anvendtes under slagenes indledning samt under passagekampe.

Kampene til søs, der, efter at admiralerne havde ført flåderne mod hin-

anden, hurtigt opløste sig i melé med ombordlægning og entring, kom derfor ikke til at adskille sig væsentlig fra kamp på landjorden, som enhver høvedsmand fra sin uddannelse var fortrolig med. Da der således ikke var tale om nogen egentlig søtaktik, adskilte admiralens hverv under nærkampen sig ikke væsentligt fra de øvrige høvedsmænds. At admiralen som høvedsmand på flådens største og stærkeste skib, admiralskibet, hvorom hovedkampen med det fjendtlige admiralskib som regel udviklede sig, blev det militære midtpunkt i kampen og derfor i væsentlig grad kom til at præge dennes forløb, er en sag for sig. Admiralen førte naturligvis også overbefalingen i administrativ og strategisk henseende og fik med hensyn hertil sine direktiver fra kongen. Han var dog i sin myndighed ofte stærkt bundet ved de beslutninger, der blev truffet i *flådens krigsråd*, som under hans forsæde var sammensat af skibshøvedsmændene.

Når der fandtes kvalificerede høvedsmænd, som tidligere havde forrettet tjeneste til søs, valgte kongen naturligvis sine admiraler blandt dem; men i det tilfælde, der her er tale om, fandtes så at sige ingen sådanne. Siden Grevens fejde, under hvilken Peder Skram som admiral havde ydet en betydelig indsats til søs, og indtil han i 1555 på grund af svagelighed tog sin afsked, havde der ganske vist været udrustet flådestyrker, over hvilke også andre end han havde ført kommandoen; men flåden havde i denne periode ikke været anvendt i krig. Man havde i alle tilfælde endnu ikke 4 år efter den aldrende Peder Skrams afgang fundet nogen kvalificeret afløser i stedet for ham.

Da det nu trak op til krig med Sverige, måtte en sådan imidlertid udpeges; og blandt dem, der kunne være tale om, var først og fremmest Kristoffer Trondsøn, som efter Peder Skrams tilbagetræden nærmest havde fungeret i admiralstillingen. Denne mand, der efter et bevæget og eventyrligt sømandsliv i sin ungdom, hvor han bl. a. som fribytter af Pfalzgreve Frederik havde fået bestalling til som »Marskalk af Norwegen« at søge at befri Pfalzgrevens svigerfader, Christian II, af hans hårde fængsel, havde i 1542 fået kong Christian III's lejde og var indtrådt i rigernes tjeneste. I de følgende år færdedes Trondsøn jævnlige til søs, enten som skibschef eller som eskadrechef over mindre flådestyrker. Hans togter gik dels til Nederlandene, Ditmarsken og Meklenborg og dels til de danske farvande, som han skulle holde rensede for kapere og sørøvere. I 1556 fik han gods i Norge og en gård i København med forpligtelse til at blive boende her om vinteren og have flittigt opsyn med orlogsskibene. Han synes således at have fået en mere fast stilling som admiral.

Når kongen imidlertid i 1559 som *øverste admiral* har foretrukket den med søen ukendte Herluf Trolle fremfor hin gamle, prøvede søulk, Trondsøn, skyldes det muligvis, at Trondsøn har været for gammel til løsning

af de nye opgaver, som skulle tages op, og med landet stående overfor udsigten til en lang krig. Muligvis har den nytiltrådte, unge konge også ønsket selv at vælge sine nærmeste medarbejdere blandt de unge og ikke fortsætte med dem fra hans faders tid, som var gamle i gårde.

Blandt disse sidste var også Herluf Trolles 15 år ældre broder, Børge Trolle, som havde været en af Christian III's betroede mænd. Han var ridder, rigsråd og lensmand over store og betydelige len og havde været udset til admiral over den flåde, som to år i forvejen – i 1557 – i givet fald skulle have været udrustet, men som på grund af forholdene ikke ses at være kommet ud.

Frederik II har imidlertid formentlig tænkt, at Børge Trolle nu også har været for gammel. Han valgte derfor hans broder, Herluf, der som lensmand og rigsråd også stod kongen nær og havde hans fulde tillid. Desuden var Herluf i sin bedste alder og havde i en række år indehaft den betydningsfulde stilling som lensmand på landets mest fremskudte forpost mod søen, Krogen slot. I denne stilling havde han bl. a. været pligtig at tjene kongen og riget selvottende til skibs.

At Herluf Trolles hele position – som tilhørende en af landets mest ansete slægter og gift med den mægtige rigshofmester Mogens Gøyes datter samt tillige god og nær ven af statholderen på Københavns slot, Mogens Gyldenstjerne – har været medvirkende til denne ekstraordinære udnævnelse, er næppe tvivl underkastet. Protektion og gode forbindelser var ikke mindst dengang en nødvendighed for at komme til tops. Kongen har måske også tænkt, at den han gav et embede nok skulle kunne evne at bestride det til hans tilfredshed. Herluf Trolle kom da heller ikke til at gøre kongens udnævnelse af ham til skamme.

Ved sin tiltræden som admiral skulle Herluf Trolle af sin forgænger, Kristoffer Trondsøn, have underretning om alle de mangler ved skibene, som skulle afhjælpes. Iøvrigt var hans ven, den aldrende Mogens Gyldenstjerne, som tidligere, i årene 1527, 1543 og 1555, havde ført flåder i søen, statholder på Københavns slot og havde i foråret 1559 tillige midlertidigt overtaget stillingen som lensmand på dette efter Povl Hvitfeldt. Da Gyldenstjerne således i dobbelt forstand var den øverste leder af flådens anliggender, fik den nyudnævnte admiral i ham en god læremester, ligesom Gyldenstjerne i Trolle fandt en god og loyal hjælper og medarbejder.

Gennem optegnelserne i kancelliets brevbøger 1551–79 og fra Herluf Trolles breve (udgivet af G. L. Wad) kan man i det store og hele følge Trolle i hans virksomhed igennem de 2½ år, han første gang virkede som *øverste admiral*. Desuden kan man ved studiet af indkomne breve til danske cancelli og rentemesterregnskaberne m. v. danne sig en forestilling om,

hvilke skibe og flådestyrker der i den nævnte periode har været udrustet samt om disses bevægelser.

I slutningen af 1559 udrustedes således 4 orlogsskibe, der i al hemmelighed skulle føre kongens broder, hertug Magnus, og 300 landsknægte til Øsel; men voldsomme storme og uvejr forsinkede afrejsen, som først fandt sted i de første dage af det ny år. Vinteren gik iøvrigt med klargøring og udrustning af flådens skibe, hvoraf 4 hen på foråret blev sendt til Norge, ved hvis kyster en sørøver med 5 rojagter havde huseret. Resten af skibene blev udlagt, efterhånden som de blev klargjort. De skulle anvendes til forsvaret af Sundet mod et angreb, som under den landflygtige Peder Oxes ledelse ventedes iværksat fra Lothringen, hvor Christian II's datter Christina regerede som formyndereske for sin søn; og dette angreb ventedes støttet af Sverige.

Om disse udrustninger indberetter Herluf Trolle i et brev til kongen af 25. april 1560:

»– Aller Naadigste Herre og Konge, om de 4 Orlogsskibe, Eders Kongl. Maj. befalede at løbe under Norge, som Lasse Anderssen er Høvedsmand over, de finge al deres Besked og i Gaar gik til Skibs at sejle i Jesu Navn, Gud give dem Lykke. Item om disse andre Skibe at gøre Rede og udlægge paa Strømmen med det første skal og ske efter Eders Kongl. Maj. Befaling, det aller første muligt er. Jeg vil blive i København hos Magnus Gyldenstjerne og forordinere alting og Høvidsmænd paa Skibene og vil sende Eders Kgl. Maj. Register derpaa med det aller første. Skibene vil jeg lægge ud paa Strømmen, eftersom de bliver rede til – –.«

Som chef for et af de skibe, der skulle til Norge, havde Trolle udsat en mand, Torben Bille, i stedet for sin svoger, Vincens Juel, således som kongen mundtligt havde befalet ham. I denne anledning fik Trolle derfor en tilrettevisning: »Man skulle dog ikke være nødt til at befale ham en ting mere end én gang,« udtalte kongen.

Hele flåden, som var udrustet for at tage imod det forventede angreb, talte ialt 33 skibe, hvoraf de 22, antagelig under Herluf Trolles egen kommando, blev stationeret ved den nordlige indgang til Sundet. Gyldenstjerne skriver således til kongen i breve af 17. og 20. april, at Krogen og orlogsskibene nok skal kunne tage vel imod dem, der kommer i Sundet og har ondt i sinde, og at intet skib til den tid skal findes uklart. Da det forventede angreb imidlertid udeblev, kaldtes flåden tilbage til København. En del af den, under Herluf Trolles kommando, blev dog senere på sommeren atter stationeret ved Krogen, men i anden anledning. Hertug Erik af Sverige (den senere kong Erik XIV) havde nemlig anmodet om lejde gennem Sundet for 20 skibe, hvormed han fra Elfsborg ville begive sig til England for at begære dronning Elisabeth til ægte. Med disse skibe skulle der fra dansk side holdes et vågent øje. Flåden skulle tage station ved Helsingør »til den

svenske Herre er forover dragen«, og Herluf Trolle, hvis admiralskib var »Fortuna«, havde fået mundtlig ordre til, i henhold til det givne lejde, ikke at gøre de svenske skibe nogen skade, når de ikke med forsæt optrådte fjendtligt, men viste kongens skibe den tilbørlige ære.

Trolle så sig imidlertid nødsaget til i et enkelt tilfælde at gribe ind, idet to svenske skibe, der mentes at føre liget af en svensk hertug om bord, ikke straks ville »sætte for« den danske admiral (stryge flaget), således som det var skik, når fremmede skibe i nærværelse af danske krigsskibe passerede »Rigens Strømme«. Trolle lod derfor nogle skud skyde efter dem, hvorved uheldigvis det ene svenske skib blev ramt. Dette skaffede atter Trolle en misbilligelse fra kongen:

»som for al Ting ikke vilde have, at de svenske skulde forurettes mod det givne Ord, naar de da ellers ikke forsaa sig mod Admiralen vcd at løbe ham i Vinden ell. lign.«

Da den svenske flåde imidlertid lod vente på sig, skrev Trolle i et brev dat. 24. aug. 1559 til kongen:

»Jeg kan ikke tro, at der kommer nogen Skibsflaade efter denne Dag fra Stockholm, efterdi at Admiralen (Jakob Bagge) er løbet igennem med to Skibe. Dersom at de andre og kommer, da komme de og vel to eller tre, eftersom de blive rede til, ligesom de gjorde udi fjor«,

hvor 16 svenske orlogsskibe på samme måde havde passeret Sundet med Elfsborg som mål.

Herluf Trolle rådede derfor kongen til at hjemsende flåden, som kun var forsynet med en måneds proviant; og denne var lige ved at slippe op. Hertil svarede kongen imidlertid, at flåden først måtte indlægges, når alle de svenske skibe var passeret og afgået fra Elfsborg, en sikkerhedsforanstaltning, som, under hensyn til hele det spændte forhold til Sverige, iøvrigt synes meget fornuftig. Der viste sig imidlertid ikke flere svenske skibe i Sundet. Hele hertug Eriks friertogt blev iøvrigt opgivet, da hertugen ved sin fader Gustav I's død fik andet at tænke på. De 18 svenske skibe, der nu var samlet ved Elfsborg, blev oplagt her for vinteren; og den danske flåde blev som følge heraf i henhold til en kgl. ordre af 8. september indlagt på Holmen. Hermed havde Herluf Trolle endt sine første søtøgter som admiral.

Han lagde imidlertid ikke dermed hænderne i skødet, men traf alle forberedelser til skibenes udrustning og mandskabets tilvejebringelse til det følgende år. Herom bærer hans forslag i brev til kongen af 24. aug. vidne:

»Item giver jeg Eders Kgl. Maj. ganske underdanigst tilkende, at hvor som (hvis) at Eders Kgl. Maj. vil have gode Baadsmænd og Skibsfolk, og Eders Kgl. Maj. vil have Skibene ud i Foraaret, da er det storligen fornødent, at der findes Raad til Borgeleje til en seks Hundrede Baadsmænd foruden de

daglige Baadsmænd, som skulle være paa Holmen hos Skibene om Vinteren.

Item Bøsseskytter er her ikke nær nok til at besætte Skibene med, derfor vil der og antages flere i Tjeneste, og kan man ikke have ringere til Skibene end 200 Bøsseskytter.

Item er det og storligen fornødent, at det bliver bestilt hos Rentemesteren, at der bliver købt i Tide en 300 Skippund Kabelgarn foruden Hamp. Hr. Magnus Gyldenstjerne bestilte udi Gaar og købte af en Købmand fra Riga saa megen Hamp, som han havde, og kan man ikke faa det Køb udi Fremtiden, derfor købte han det. —«

Herluf Trolle fik da også kongens bemyndigelse til, efter at have rådslået med andre gode mænd, at antage bådsmænd og at lægge dem i borgeleje til det kommende forår. Det var kongens vilje, at alt skulle have på rede hånd, og at skibene skulle udrustes, således at de i hast kunne udsendes til foråret; thi der næredes endnu stadig frygt for »de Lothringer«.

H. D. Lind anfører hosstående udaterede flådeliste, som han mener er affattet i anledning af dette eller det følgende års udrustninger:

Flådelisten

»Disse skibe er gode skibe og er forordnede til orlog:

	Styrmænd	Skippere	Baadsmænd	Pøkere	Tommermænd	Kok og Kældersv.	Krigsfolk	Bøsseskytter	Bartskærere	Pibere og Trommesl.	Prædikant
Fortuna, Omerel	4	3	120	4	3	5	200	31	2	4	1
Merkurius	2	2	80	2	2	5	60	17	1	3	1
Herkules	2	2	80	2	2	5	80	19	1	3	1
Akilles	2	2	60	2	2	5	60	17	1	3	1
Hektor	2	1	30	1	1	3	60	8	1	2	0
Falk af Bergen	2	1	20	1	1	3	20	6	1	1	0
Svanen skal bygges	2	1	18	1	1	2	15	4	0	1	0
Flyende Gejst	2	1	15	1	1	2	15	4	1	1	0
Enhjørning	1	1	15	1	1	1	15	3	0	0	0
Bergens Grib	1	1	16	1	0	2	15	3	0	0	0
Normand (sen. tilf.)	1	1	16	1	0	3	15	3	0	0	0
Jomfruen af Nakskov	1	1	18	1	0	3	15	3	0	0	0
Uglen (Ulven?)	1	1	12	1	0	1	10	2	0	0	0
Lillien	1	1	12	1	0	2	10	2	0	0	0
Normand (s. o.)	1	1	10	1	0	1	10	2	0	0	0
Sorte Pinke	0	1	10	1	0	1	10	2	0	0	0

I tilslutning til denne liste over de skibe, som ansås for egnede til egentlig orlogstjeneste, anføres en fortegnelse over de skibe, som på grund af deres ringere tilstand kun kunne benyttes som hjælpeskibe for flåden, såsom vagt, transport o. l. Der nævnes således:

- 2 Skibe, »som ikke dur uden at ligge og bevare Havnerne,«
- 4 Skibe, »som er forordnede at løbe Koffart med og er gode Skibe,« og
- 14 Skibe, »som er gamle og ikke dur at bruge uden at hente Tømmer, Fetalje og Ved med inden Land.«

Ved at betragte flådelisten, som iøvrigt giver interessante oplysninger om skibsbesætningernes størrelse, art og sammensætning i disse første, med artilleri armerede skibe, falder det straks i øjnene, at admiralskibet, »Fortuna«, som det nævnte år førte Herluf Trolles flag, med sin ca. 400 mands store besætning, hvoraf 231 krigsfolk og bøsseskytter, har været de øvrige skibe så langt overlegent i størrelse og styrke. Kun 4 af disse har haft over 100 mands besætning, ja, de mindste endog kun en snes mand.

En sammenligning mellem antallet af bøsseskytter og håndvåbenbevæbnede krigsfolk viser tydeligt, at skydevåbnene endnu kun i meget ringe omfang havde nået at gøre sig gældende om bord i skibene i sammenligning med de blanke våben. »Fortuna« – flådens største og kraftigste skib – var således kun armeret med 5 stk. sværere skyts af 4–12 cm kaliber, nemlig:

- 2 stk. halve Kartover (Kuglevægt ca. 20 Pund)
- 1 stk. Nodtslange (Kuglevægt 16–18 Pund)
- 2 stk. hele Slanger (Kuglevægt 10 Pund)

Desuden havde skibet ca. 50 stk. småskyts (kuglevægt: 1–4 pund), som benævntes: halve- og kvartslanger, falkonetter, falkuner, skerpentiner eller skærbrækkere m. fl. Dette skyts var dog nærmest en slags sværere håndvåbenskyts uden fast affutering og hovedsagelig beregnet til nærkamp mod personel og rejsninger.

Flådens næststørste skib: »Merkurius« var kun armeret med:

- 1 Stk. Trekvart Slange,
- 2 Falkonetter af Metal og
- 30 halve Slanger,

medens størstedelen af de mindre skibe med deres 2–6 bøsseskytter så at sige har været blottede for artilleri.

Kun flådelistens relativt få større skibe kan vel derfor klassificeres som egentlige krigsskibe og har antagelig tilhørt kronen, hvorimod alle de øvrige skibe sandsynligvis har været almindelige koffardiskibe, som byerne skulle stille med, og hvoraf kun de største og bedste kunne indgå i orlogsflåden.

Man kan vel forstå, at det med skibe af så uensartet art og armering og

med besætninger, hvis størrelse varierede fra 400 til 25 mand, har været vanskeligt, for ikke at sige umuligt, for admiralerne at holde flåderne samlet under slagene. Om nogen egentlig artilleritaktik har der naturligvis ikke været tale. Ombordlægning og entring med brug af blanke våben har derfor endnu været den almindelige kampform i søslagene på Herluf Trolles tid.

Den 21. febr. 1561 udstedtes et kgl. åbent brev med skibsartikler for Herluf Trolle, som blev forordineret som admiral over den flåde, som klargjordes for »i hast at kunne udsendes til foråret mod de lothringer«. Flåden, som disse skibsartikler var bestemt for, og som formentlig skulle have bestået af de på den føromtalte flådeliste opførte skibe, kom tilsyneladende ikke ud. Der findes i alle tilfælde ingen oplysninger fra året 1561 om nogen samlet flådes udsendelse, og det til trods for, at det nu var blevet alvor med kong Erik XIV's englandsplaner, som dog havde været bestemmende for den store flådeudrustning det foregående år. Den svenske konge afsejlede virkelig fra Elfsborg med de 14 orlogsskibe, som havde overvintret her; men som følge af en storm under Skagen blev skibene adsplittet og måtte vende om. Dermed var kong Eriks engelske frierplaner definitivt opgivet.

Forholdet mellem Danmark og Sverige var imidlertid ikke godt, efter at de to unge, kamplystne konger var kommet på tronen. Der var stridspunkter nok, som kunne få den ulmende glød til at fænge. Man vogtede med den største agtpågivenhed på hinanden, planer blev udkastet og foranstaltninger truffet på begge sider til den krig, som før eller senere måtte komme; men vinteren 1560–61 gik hen, uden at der skete noget bemærkelsesværdigt i så henseende.

Foruden de rent krigsmæssige foranstaltninger, som blev iværksat til rigernes sikkerhed i Herluf Trolles første ca. 2^{1/2}-årige fungeringsperiode som *øverste admiral*, blev der også foretaget ret betydningsfulde skridt til lettelse for den almindelige skibsfart gennem de danske farvande. Disses afmærkning og fyrbelysning, som hidtil havde indskrænket sig til visse lokale farvandsafsnit, blev nu udvidet til også at omfatte hovedfærdselslinien mellem Nord- og Østersøen. Således udlagdes bl. a. i 1561 tønder ved Skagens Rev, Trindelen og Falsterborev, ligesom 3 nye store fyr henholdsvis på Skagen, Anholt og Kullen samt et »blusseri« ved Dragør i fisketiden blev oprettet. Disse nye fyr, der oprindeligt har været af ret primitiv konstruktion: egemaster, på hvis ræer jernkurve med åben ild af brændved kunne hejses, blev dog få år senere erstattet af stentårne, hvis lyskilder var kroner med tællelys eller tran. Selv om man tillægger toldereren i Helsingør, Jens Mogensen, ideen til disse forbedringer af farvandenes afmærkning og belysning, har de dog fundet forståelse og bifald samt er bragt til udførelse af Herluf Trolle som »øverste admiral«, hvis initiativ, hand-

lekraft og omsorg på så mange andre områder kom udviklingen til gode.

At Herluf Trolle, hvis juridiske indsigt kongen ved tidligere lejligheder havde gjort brug af, også har præget indholdet af Frederik II's søret, der udkom den 9. maj 1561, »efter at den først var gennemgået af søkyndige mænd«, er højst sandsynligt.

En af de fyldigere danske farvandsbeskrivelser findes også fra denne tid, idet bogen: »Søkortet over Øster- og Vestersøen«, hvis affattelse er fuldendt et par år efter Herluf Trolles død, bl. a. indeholder anvisninger for skibes sejlads i Sundet til København nord og syd fra og giver interessante oplysninger om sømærker og afmærkning i Sundet for 400 år siden.

Den 5. maj 1561 blev Herluf Trolle forlenet med Københavns slot, hvortil, som tidligere nævnt, var forbundet hvervet med det direkte tilsyn med Holmen samt med skibenes vedligeholdelse og udrustning. Det er kun naturligt, at kongen har ønsket i højere grad at knytte sin »øverste admiral« til disse hverv, og således forene denne stilling og lensmandens på Københavns slot i een og samme person. Herved er den aldrende Mogens Gyldenstjerne, som i forbindelse med sin stilling som statholder på Københavns slot i et års tid også havde varetaget forretningerne som lensmand på dette, blevet aflastet i sin gerning og det nære samarbejde mellem denne erfarne mand og den 44-årige Herluf Trolle yderligere befæstet.

I denne betydningsfulde og betroede stilling blev Herluf Trolles indtægter samtidigt forøget med det omtrent på samme tid nyoprettede Frederiksborg len, som var dannet af hans gamle ejendom Hillerødholm, udvidet med Dronningborg, Favrholm, Esrum m. fl. len, der alle var regnskabslen. Samtidig fratrådte Trolle Roskilde len, hvor han i 4 år havde haft sin bopæl.

Der findes iøvrigt mærkeligt nok kun få oplysninger om Herluf Trolles virksomhed på Holmen og ved flåden fra den ét-årige periode, han var lensmand på Københavns slot; man må dog gå ud fra, at stillingen som sådan har krævet hans daglige nærværelse, og at han derfor har haft fast bopæl på slottet. Denne antagelse bliver iøvrigt også bestyrket ved dateringen af de fra dette tidsrum endnu opbevarede breve fra ham, der alle undtagen eet er til kongen. De er fordelt over hele året og alle skrevet fra København, undtagen eet, som er fra Frederiksborg.

Andre af de fra Herluf Trolle til kongen fra denne periode opbevarede breve viser, at Trolle også ofte har opholdt sig på Frederiksborg, hvorfra han sender kongen rapporter om gangen i byggearbejderne ved det nye kongelige slot, med hvilke han som lensmand her havde det direkte tilsyn. Men også med anlæg af den ny slotsgrav og parken samt selv med dyrenes tilstand beskæftiger Trolle sig og giver herom majestæten detaljeret besked:

»Eders Kgl. Maj. haver fanget nogen Skade paa Eders Naades Kvæg, nu i Fredags da døde Kvien af Urkalven, det gjorde mig ret ondt, og jeg vilde have løst hendes Liv med meget, for Eders Kgl. Maj. holdt saa meget af den. Der er og død 2 af Tranerne og et af Asenerne, men den Urkalvs Død gør mig ondt. Jeg var der i Gaar, de tre Vædere med de mange Horn komme hid i Gaar. Iens Unger haver sagt, at han vil se vel til de ungerske Øg, Eders Kgl. Maj. sentte hid.«

Man må i virkeligheden forundres over, at kongens »øverste admiral«, selv om flåden på det tidspunkt var aftaklet, ved siden af sin lensmandsvirksomhed og sit rigsrådsembede, virkelig har kunnet overkomme at beskæftige sig med alle sådanne bagateller; thi megen tid må være gået med til at underholde majestæten og pleje dennes mere private interesser.

Man får også gennem disse breve fra Herluf Trolle til kongen et nøjagtigt kendskab til tidspunktet for påbegyndelsen af det første Frederiksborg slots opførelse samt til de første byggearbejders art og fremskridt, ligeledes om slotsgravens og broens tilblivelse samt om havernes anlæg. Disse oplysninger kan sikkert have været af betydning som kildemateriale for dem, der har skrevet slottets historie. Denne tier imidlertid om, hvorvidt Frederik II's slot er rejst på tomterne af Herluf Trolles og Birgitte Gøyes nedrevne Hillerødholm, eller er blevet dannet ved tilbygninger og udvidelser af dette. I alle tilfælde må det have været med en lidt bitter følelse, at Herluf Trolle som kgl. lensmand skulle have opsyn med opførelsen af det kgl. slot, der blev rejst på de mere eller mindre efterladte rester af hans eget, som han sikkert kun nødtvungent har måttet give afkald på.

Denne del af Trolles tjeneste kan, omend den sikkert er blevet udført med lige så stor omhyggelighed og loyalitet som al hans øvrige, dog næppe have aftvunget ham særlig interesse. Han har sikkert også længtes efter nu snart at kunne tage sig lidt mere af sin egen nyerhvervede ejendom Herlufsholm og sammen med sin hustru få realiseret deres tanke om en skoles oprettelse her – en tanke, som sikkert på dette tidspunkt er begyndt at modnes i deres sind.

Medens vinteren 1561–62 således er gået med administrative pligter på Københavns slot i forbindelse med inspektionsbesøg på Frederiksborg, træder Herluf Trolles virksomhed som *øverste admiral*, der med hensyn til flådens forhold i denne periode står noget dunkelt, dog igen tydeligere frem henad foråret, hvor han i en skrivelse af 15. marts 1562 indberetter til kongen:

»Det Eders Kgl. Maj. nye Skib Hynden blev skudt i Vandet udi Gaar Eftermiddags, og kom det ret vel ud. Det bliver med Guds Hjælp et godt Skib og ligger det vel paa Vandet. Ligeledes er de to Orlogsskibe Wullen og Enhornit løbet henad Bælt, som Eders Kgl. Maj. haver befalet. De andre Skibe skulle og blive rede med det første efter Eders Kgl. Maj. Befaling.«

Kort tid herefter må Trolle imidlertid have følt, at den administrative virksomhed i marinens øverste ledelse i forbindelse med den omfattende administration og ledelse af hans to kongelige regnskabslen og øvrige private godser har givet ham mere at bestille, end en enkelt mand kunne overkomme; thi i foråret 1562 anmoder han kongen om at blive fritaget for Københavns slot og len og får herpå svar i følgende kongebrev, dat. Frederiksborg 10. apr. 1562:

»Vider, at, som I talte med Os sidste Sinde, Vi var paa Vort Slot København, og gav til Kende, hvorledes I fandt Eder hart besværet samme Københavns Slot og Len længer at forestaa og derfor underdanigst begærede, at I Eder derfra vilde forløve, paa hvilken Eders Begæring Vi da for anden Bestilling, Os den Tid forfaldt, ingen Svar gav Eder, da for saadan Lejlighed og efter Eders underdanigste Begæring ville Vi Eder med samme Besværing forskaanet have og nu sanctorum Philippi et Jacobi apostolorum Dag førstkommende (d. v. s. 1. maj) Eder derfra forløve og da en anden udi Eders Sted forordinere, og ville Vi herefter som tilforn være Eder en naadig og gunstig Herre og Konning, hvilket Vi Eder ikke vil forholde.«

For denne skrivelse takker Herluf Trolle kongen i et brev af 12. april 1562, som iøvrigt også omhandler andre ting, således f. eks. opsættelsen af et svovlhus ved slottet i København samt bygningen af en ny toldbod i Helsingør. Brevet slutter således:

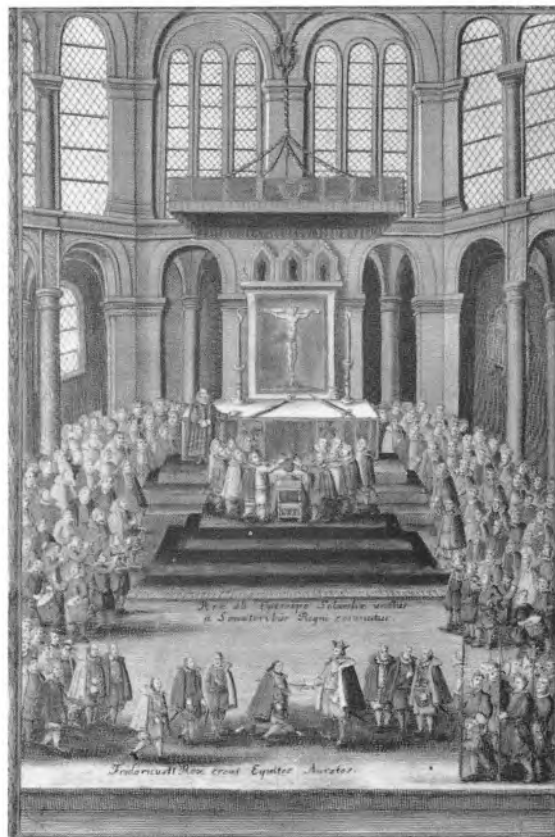
»Aller Naadigste Herre, Jeg betakker og Eders Kgl. Maj. paa det aller ydmygeligste og underdanigste for, at Eders Kgl. Maj. nu haver naadeligen forskaanet mig med denne Befaling. Saa er det Eders Kgl. Maj. Gavn, at den som skal have Slottet efter mig, at han kommer hid med det første.«

Den 22. okt. s. å. fik Herluf Trolle kvittans for sine regnskaber lenet vedkommende; hans efterfølger i dette hverv blev Frants Brockenhuus, der samtidig overtog det dermed følgende hverv som tilsynsførende med Holmen og skibenes vedligeholdelse. Brockenhuus fik således befaling til at hjemkalde de lække skibe, Merkur og Hector, til at lade dem istandsætte, til at sætte knægtene over på andre skibe, til at bestille tømmer til 3 nye skibe, til at opspørge tømmermænd, til at kvittere for modtaget tømmer m. m., hvoraf altsammen fremgår, hvilke hverv bl. a. påhvilede øverste admiral, og altså Herluf Trolle før han gik af.

Den 10. dec. s. å. nævnes imidlertid Frants Brockenhuus' broder, Jakob, i en kgl. skrivelse som *admiral*. Han får ifølge lensbrev af 14. febr. 1563 Stege len tildelt, sålænge han er øverste admiral; og som sådan skal han også være til stede i København, have dagligt opsyn med skibe, skibsredskaber og skibsfolk og på egen bekostning holde en god skriver, der kunne registrere alt, hvad der brugtes på orlogsskibene, for at admiralen derefter kunne gøre kongen rede derfor.

20. Frederik II.

21. Ridderlagning i anledning af Frederik II's kroning.

22. Rigschefmester Peder Ox.

23. Frederik II planlægger Krogens befæstning med sine rådgivere.

Det er således ikke rigtigt, som berettet af Herluf Trolles tidligere biografer, Boesen, Becker og Liliefalk, at Trolle er blevet entlediget fra sit slots-herreembede for des bedre at kunne hellige sig sin virksomhed som admiral. Ved opgivelsen af sin stilling som lensmand på Københavns slot mistede han nemlig også sin admiralstilling og de dermed forbundne hverv, deriblandt sin lensmandsstilling på Frederiksborg. Man ser ham da også snart anvendt i anden tjeneste, men denne gang som statsmand og kgl. udsending til Lifland.

Hans efterfølger som øverste admiral, Jakob Brockenhuus, fik imidlertid en krank skæbne, idet han det følgende forår, hvor han kommanderede en udrustet flådeafdeling, ved Bornholm blev angrebet af en overlegen svensk flåde; hans skib sammen med to andre blev erobret og han selv taget til fange. Om dette var sket, hvis Herluf Trolle havde været i hans sted, er tvivlsomt, thi den kloge og agtpågivende Trolle havde nok undgået at blive overrasket, afskåret og angrebet af en overlegen fjende, selvom krigen på det tidspunkt endnu ikke var erklæret.

Efter denne katastrofe var det, at kongen i sin nød havde tilkaldt den gamle, afskedigede Peder Skram, som udrustede hovedflåden og førte den med dygtighed resten af året mod svenskerne; men da Peder Skram efter togtets afslutning på grund af alder og svagelighed trak sig tilbage, kom turen igen til Herluf Trolle, der på glimrende måde og med uforfærdet mod i de følgende to år bekæmpede fjenden i Østersøen, indtil han fik det dødbringende sår.

Ved sin fratræden fra Københavns slot og Frederiksborg len havde Herluf Trolle definitivt afsluttet sin lange virksomhed som lensmand.

2. HERLUF TROLLE SOM DIPLOMAT

Få måneder efter at Herluf Trolle havde fratrådt sine len, beordrede kongen ham til et nyt hverv, som ellers lå lidt uden for, hvad han hidtil havde haft med at gøre. Sammen med den juridiske professor Albert Knoppert blev han sendt i en diplomatisk mission til Lifland, hvortil Kurland den gang hørte. Her var kongens 6 år yngre broder, den 19-årige Hertug Magnus, i året 1559 blevet valgt til biskop og herre over det stift, der omfattede øen Øsel med fæstningen Arensburg samt det lige overfor på fastlandet liggende distrikt Wieck. Dette var blevet afstået til den danske konge af de i opløsning og forfald værende tyske ridderordener.

Hertug Magnus havde imidlertid – dels på grund af sin ungdom og dels på grund af sin uduelighed, ødselhed og udsvævende levevis – hurtigt vist sig at være ganske uskikket til denne stilling, der ydermere var overordentlig vanskelig, idet landet var i fuldstændig opløsning og skueplads for blo-

dige kampe mellem ridderordenen og moskovitterne. Disse havde under Ivan den Grusomme allerede i 1558 sat sig i besiddelse af havnestaden Varna og søgte nu under udøvelse af mord og brand videre ud mod havet. Ridderordenen havde søgt beskyttelse og støtte, hvor den kunne få det, hos danskerne, hos svenskerne og hos polakkerne; og snart var alle disse folkeslag, der hver for sig søgte at udnytte situationen til deres fordel, mere eller mindre i indbyrdes strid med hverandre og landet gjort til en blodig krigskueplads.

Hertug Magnus var i sine bestæbelser for at udvide sit herredømme i Østersøprovinserne, særligt over Estland, som de danske konger fra gammel tid krævede højhedsretten over, kommet i strid med den tyske ordensmester, Gotthard Ketler, hvem det lykkedes ham at fratvinge Reval stift. Da de fra øst mod havet fremtrængende moskovitter imidlertid ikke alene fordrev ordensridderne fra de besiddelser, disse havde tilbage, men også besatte hertug Magnus' land Wieck, blev stillingen uholdbar for hertugen; han havde ikke penge til at lønne sine soldater med og måtte opgive Reval, som snart gav sig ind under svenskernes beskyttelse. Efter at have sluttet våbenstilstand med ordensmesteren begav hertugen sig til Danmark, men vendte dog nogle måneder senere tilbage, denne gang dog stærkt begrænset i sin fuldmagt af sin broder, den danske konge, der ved siden af ham udnævnte en statholder, som skulle have afgørelsen i alle vigtige anliggender. Desuden medgav kongen broderen den højt ansete danske rigsråd, Christoffer Walchendorff, som rådgiver.

Statholderen, en bremisk adelsmand Diderik Behr til Stelling, som tillige blev udnævnt til stiftsfoged på Øsel og kommandant på øens stærkeste fæstning og biskoppens residens, Arensburg, fik af kongen ordre til, dels at søge at tilvejebringe et venskabeligt forhold til Rusland og få Czaren til at anerkende Danmarks fordringer på Reval, og dels at formå Gotthard Kettler til at udveksle stiftet Kurland, som Hertug Magnus havde erhvervet sig selv ved køb, med slottet Sonnenburg. Dette var ordenens faste borg på Øsel, og hertil hørte ca. en trediedel af denne ø.

Kravet m. h. t. Reval og de østniske besiddelser måtte imidlertid opgives; thi svenskerne var allerede, efter at Erik XIV i begyndelsen af 1561 havde sendt den dygtige statsmand og senere admiral, Clas Christerson Horn, til Reval, kommet i besiddelse af denne by og havde efterhånden udvidet deres magt over større dele af det øvrige Estland.

Underhandlingerne vedrørende det omtalte mageskifte førte foreløbig heller ikke til noget, tildels fordi hertug Magnus satte sig imod indblanding i sine affærer fra den danske konges side. I 1562 blev forhandlingerne imidlertid taget op igen, denne gang med Polen, hvilket land den opløste or-

densstat i slutningen af 1561 havde undergivet sig. Ketler var samtidig blevet udnævnt til Polens første statholder her med titel af hertug.

Det var til disse forhandlinger, Herluf Trolle blev sendt. Om deres forløb får man kundskab gennem en indberetning fra de danske forhandlere til Frederik II. Denne indberetning er iøvrigt den eneste foreliggende fra denne sendelse, som bærer Herluf Trolles medunderskrift.

Underhandlingerne endte imidlertid uden noget definitivt resultat, idet hele spørgsmålet om slottet Sonnenburgs afståelse til den danske konge foreløbig blev stillet i bero. Dog opnåede de danske forhandlere, at ordensfogeden på Sonnenburg, Henrik Wulff, kaldet Ludinghaussen, bekræftede et tidligere givet løfte om, at slottet i alle tilfælde ikke skulle komme i nogen andens hænder end den danske konges. Desuden fik de tilsagn om, at en dansk besætning i givet fald måtte lægges på borgen, for hvilken Henrik Wulff iøvrigt lod sig udnævne til kongen af Danmarks statholder. Først 2 år senere fik hele spørgsmålet sin endelige løsning, idet Sonnenburg blev afstået til Danmark mod en sum penge.

Ved sin hjemkomst til Danmark i oktober måned sendte Herluf Trolle et brev til kongen, dat. Ring kloster onsdag den 23. december 1562: »att etthers kong^e matt^e kann^d wiide, huiis hertog Magnus er wordenn tiill synde, sydenn ieg skyldis fraa hanns furstelige naade«. Med brevet til kongen fulgte en genpart af et brev fra hertug Magnus til dennes moder, enke-dronningen, til hvem Trolle blev sendt for at aflægge rapport om sin sendelse til Lifland samt redegøre for, af hvilken grund det omtalte mageskifte ikke var blevet til noget.

Under opholdet i Lifland har Trolle uden tvivl haft rig lejlighed til at gøre sig bekendt med de elendige tilstande i landet samt med hertug Magnus' uduelighed og vilde livsførelse, hvilke forhold, til trods for statholderens og Christopher Walchendorffs nærværelse, ikke havde bedret sig. Herom har Trolle uden tvivl også givet kongen mundtlig rapport, thi nogen tid efter kaldte kongen sin broder til Danmark for at give ham en ordentlig lektion og truede med at fratage ham bispedømmet. Men Magnus trak stadig tiden ud med afrejsen og nåede først til Danmark i juli måned 1563. På det tidspunkt havde kongen imidlertid fået andet at tænke på, da krigen med Sverige var brudt ud. Han tog broderen med på toget ind i Sverige, hvor Elfsborg blev indtaget; men derefter blev Magnus af en eller anden grund forvist fra riget, og først efter at hans moder var gået i forbøn for ham atter taget til nåde og i 1564 sendt tilbage til sine liflandske stifter. Disse var imidlertid under hans fraværelse blevet angrebet og hærget af svenskerne. Selv adskillige år efter den nordiske syvårskrigs afslutning, hvor Øsel ved freden i Stettin var blevet tilkendt Danmark, rasede krigen videre i Østersøprovinserne mellem russere, svenskere og polakker. Magnus

opnåede vel ved den russiske czars foranstaltning at blive udråbt til konge af Lifland, men nåede aldrig at blive kronet; thi efter at han senere havde lagt sig ud med czaren, blev han afsat og drog til Kurland under Polens beskyttelse. Her afgik han ved døden i 1583.

Hermed afsluttedes en krank menneskeskæbne og et sørgeligt afsnit af Danmarks kolonisationshistorie i Østersølandene. Øen Øsel gik tabt for Danmark ved freden i Brømsebro i 1645.

Efter hjemkomsten fra sin sendelse til Lifland har Herluf Trolle antageligt taget ophold sammen med sin hustru på Herlufsholm og har her for første gang i flere år kunnet tage sig af sine egne affærer. I denne vinter er de første planer nok blevet lagt af ægteparret til oprettelsen af den skole, som særligt skulle gøre deres navne bekendt og erindret lige til vore dage.

V

HERLUF TROLLE UNDER DEN NORDISKE SYVÅRSKRIG

Krigsfaklen i Norden havde i mange år ligget og ulmet; men sålænge de to gamle, besindige konger, Christian III og Gustav I endnu levede, var den blevet holdt i ave, og fjendtlighederne var ved overenskomsten i Brømsebro i 1541 foreløbig blevet stillet i bero. Ilden fik imidlertid ny næring, da de to unge kongesønner, Frederik II og Erik XIV, havde besteg deres fædres troner. Årsagerne til uoverensstemmelserne og stridighederne mellem de to lande var mangfoldige og drejede sig i hovedsagen om, hvem af dem, Danmark eller Sverige, der skulle være den førende magt i Norden. Danmark, der siden unionstiden havde været dette, bestræbte sig naturligvis af al magt efter at fastholde denne sin stilling og havde ikke opgivet tanken om unionens fornyelse under den danske konges førerskab. Svenskerne, som med dygtighed og udholdenhed samt under store ofre havde afkastet det forhadte, danske åg, søgte på deres side at befæste deres hårdt tilkæmpede stilling. Denne ønskede de endog yderligere at styrke ved udvidelse af deres territorium med de skånske landsdele, derunder med den i strategisk henseende for herredømmet i Østersøen betydningsfulde ø Gotland eller Gulland, som øen den gang kaldtes. Det var således først og fremmest søherredømmet, stridighederne drejede sig om; thi hermed fulgte magtstillingen i Norden.

Af andre, omend mindre uoverensstemmelser, kan nævnes de mangfoldige stridigheder, som siden unionens opløsning havde hersket i grænselandskaberne om besiddelse af ejendomme og godser, der under landenes forening i flæng var blevet erhvervet dels af danske og dels af svenske, og som ved adskillelsen derved var kommet ind under henholdsvis svensk og dansk nationalitet og jurisdiktion. Endelig var striden om retten til at føre de tre kroner i rigsvåbnet en alvorlig anstødssten for det gode forhold mellem landene. Selv om den nærmest kun var af formel art, tjente den dog til i høj grad at puste til ilden og forbitre sindene, således at den endog blev en af de direkte årsager til krigens udbrud.

De her nævnte årsager til et gensidigt dårligt forhold havde de unge kon-

ger arvet efter deres fædre. Hertil stødte imidlertid andre ting, som efter de første par år efter deres tronbestigelse skulle få den ulmende glød til at fænge. Den danske konge så nemlig med stadig voksende uro på den svenske fremgang i de baltiske lande, særligt efter at Sverige havde erhvervet Reval og søgte at bemægtige sig de øvrige estniske besiddelser, som danske konger, lige siden landenes afståelse til de tyske sværdriddere i Valdemar Atterdags tid, havde hævdet højhedsretten over. En svensk besiddelse af disse lande ville nemlig yderligere styrke svensk herredømme i Østersøen og derved være en alvorlig trusel mod Danmarks hævdvundne stilling som dette farvands behersker.

Situationen blev yderligere tilspidset ved den svenske flådes hårdhændede blokade af Narva i 1562 i den hensigt at drage den oversøiske handel fra denne by til Reval. Herved skaffede Sverige sig tillige hansestæderne, og af dem særlig Lübeck, der havde mistet sine handelsprivilegier i Sverige, til modstander. I forvejen havde Sverige som en sådan også Polen, under hvis beskyttelse de tyske ridderordeners stormester havde givet sig. Med dette land førte Sverige en forbitret krig om besiddelsen af de baltiske landsdele.

Danmark syntes således at være bragt i en gunstig politisk stilling til at kunne tage krigen; begge de skandinaviske riger satte kraft ind på rustningerne, særligt på udrustningen af deres flåder.

I foråret 1563, hvor spændingen var på sit højdepunkt, kom det da også til det tidligere nævnte flådesammenstød ved Bornholm, endnu inden krigen var erklæret. Den svenske flåde under Jakob Bagge havde som officielt mål at hente den svenske konges hessiske brud i Rostock, men havde tillige hemmelige ordrer til i Østersøen at opsøge og angribe den danske flåde og søge at gøre den mest mulig afbræk og skade. Flåderne traf hinanden den 30. maj 1563 udfør Bornholms kyst. Den underlegne danske flådestyrke under Jakob Brockenhuus havde 70 handelsskibe i sit følge og under sin varetægt.

Den danske admiral nærmede sig svenskerne med 3 af sine skibe og af-fyrede det danske løsen for at få svenskerne til at stryge topsejlet »Herren af Østersøen til Ære«; men af uagtsomhed fra dansk side affyredes også et skarpt skud, som gik igennem sejlet på et af de svenske skibe og gav den svenske admiral et kærkomment påskud til at angribe. Kampen var snart i fuld gang og endte, efter et tappert forsvar fra dansk side, med erobringen af det danske admiralskib Herkules og dets 2 følgesvende, hvorimod den øvrige del af Jakob Brockenhuus' flådeafdeling, der under kampen havde holdt sig på afstand, undkom ved flugt til Sundet. Den danske admiral med 600 mand måtte gå i svensk fangenskab, hvor de efter ankomsten til Stockholm den 29. juni på en ydmygende måde måtte deltage i det

sejrstog, Erik XIV tilstod Jakob Bagge til ære for den letkøbte sejr. I mellemtiden havde den svenske flåde været i Rostock, hvor den i længere tid forgæves havde ventet på kong Eriks brud, som imidlertid udeblev.

Efter denne begivenhed, der fra dansk side blev betragtet som »Casus belli«, blev de danske og lübske fejdebrevne afsendt og krigen højtideligt erklæret i Stockholm den 13. aug. 1563 ved særlige udsendinge fra Danmark og Lübeck. En lang og blodig krig, vel nok den blodigste i Nordens historie, stod for døren.

1. HERLUF TROLLE SOM KRIGSKOMMISSÆR

Den danske hovedflåde var imidlertid blevet udrustet og den 5. aug. under Peder Skram sendt til Østersøen for at opsøge fjenden. En hær, hovedsagelig bestående af tyske lejetropper under kommando af grev Günther af Schwarzburg med to tyske oberster og Daniel Rantzau som underanførere, var samtidig blevet samlet ved Helsingborg, hvor kong Frederik selv sluttede sig til tropperne for at deltage i det planlagte tog. Den 4. aug. brød hæren op herfra, for over Engelholm, Laholm, Halmstad og Varberg at begive sig mod Elfsborg fæstning, der sikrede svenskernes eneste forbindelse mod vest og derfor var af stor betydning for de danske at komme i besiddelse af.

I dette tog deltog Herluf Trolle, ikke som aktiv fører for troppeafdelinger, men sammen med Peder Bille til Svanholm som krigskommissær eller proviantmester, idet de to rigsråder havde det hverv at sørge for hærens underhold og forplejning – altså en rent administrativ opgave.

Efter 4 dages march nåede hæren den 8. aug. til Halmstad, hvorfra Trolle og Bille samme dag i et brev til Mogens Gyldenstjerne meddeler, at de har givet kongen, i hvis følge de er, hans besked om: »at Skibene vare fær-dige og Knegtene til Skibs«, og de tilføjer:

»Det behaged hans kong. matt. vel og ønsked dem en god salig rejse og al Lykke og Velfart og bad Gud beskærme og bevare dem. Gud Almægtigste han giver vore Skibe Lykke og Sejrvinding over vore Fjender og Uvenner.«

Det drejede sig om den flåde, der under anførsel af Peder Skram skulle drage af sted til Østersøen for at opsøge den svenske flåde og tvinge den til kamp.

Det næste brev fra de to kommissærer til Mogens Gyldenstjerne er dateret: Varberg den 12. aug. 1563. Heri beklager de sig bittert over, at kongen ikke har gjort dem bekendt med en korrespondance mellem ham og Gyldenstjerne vedrørende sager, som kommissærerne har med at gøre. De meddeler ham endvidere, at Daniel Rantzau er kommet, således at alle

regimenter og ryttere nu er til stede, men at der stadig savnes oplysninger om de svenske, samt at det begynder at knibe med proviantforsyningerne til hæren, efterhånden som denne kommer længere frem.

Den 18. aug. var hæren nået frem til Hammerø ved Rosbro nær Kogsbagge, og herfra skriver kommissærerne atter til Gyldenstjerne og beklager sig over forholdene, som er alt andet end tilfredsstillende indenfor den danske, hovedsagelig af misfornøjede og desorganiserede tyskere bestående hær. Denne nåede dog den 22. aug. efter en besværlig march frem til Elfsborg fæstning. Til trods for at denne var velforsynet med våben og levnedsmidler og havde en relativ stor besætning på 700 mand, som dog var »svært ulydige og ikke øvede«, så den svenske kommandant, Erik Kagge, sig nødsaget til den 4. sept. – efter at svært skyts var bragt i land fra de danske skibe og Daniel Rantzau havde ordnet sine tropper til storm – at overgive sig. De danske vandt et stort bytte på 148 kanoner samt 2 nye orlogsskibe, der lå i Nyløses havn; de blev det følgende år indlemmet i Herluf Trolles flåde.

Efter fæstningens erobring slog den danske hær lejr i engene omkring slottet, hvor den foreløbig forholdt sig uvirksom. Kongens plan om et indfald i Sverige mødte modstand fra de tyske hærføreres side, idet disse bl. a. fandt årstiden for langt fremskreden til et sådant. Hæren blev derfor trukket tilbage ad samme vej, den var kommet, og gik i vinterkvarter i Skåne, idet størstedelen af de tyske lejetropper af økonomiske hensyn blev sendt hjem.

Imidlertid havde den svenske konge begivet sig på vej til Jönköping, hvor den svenske hær var blevet samlet; herfra skulle den imødegå et eventuelt dansk indfald i Sverige. Da et sådant imidlertid udeblev, rykkede Erik XIV i stedet for ind i Halland, hvor han den 27. okt. indesluttede Halmstad, som han håbede at kunne erobre til gengæld for Elfsborgs fald. Ved gyldne løfter opfordrede han forgæves byen til overgivelse. Den tapre danske kommandant, Poul Hvitfeldt, afslog imidlertid bestemt enhver forhandling herom med følgende ord:

»Ed og Ære har ieg ej til Fals, men fra min Konge har jeg Lod og Krudt til Overflod, det skal jeg skifte med Eder, saalænge de og Livet rækker til.«

Erik XIV måtte derfor indstille sig på en langvarig belejring.

Herluf Trolle var ikke fulgt med kongen og hæren tilbage, men var af kongen blevet efterladt i Halland for at tage vare på denne truede provins. Da Trolle imidlertid ingen magt havde til at standse det svenske indfald, lagde han sig ind på Laholm slot, der ved sin beliggenhed ved Lageåen nogle og tyve kilometer syd for Halmstad var en alvorlig hindring for en fjendtlig indtrængen i det sydlige Halland og Skåne. Han skrev herom til

kongen den 28. okt., dagen efter den svenske hærs indeslutning af Halmstad, følgende:

»Jeg vil drage her ind paa Slottet og forvare denne Bro, at de Svenske ikke skulle hugge den ud, som de have agtet. Dersom at Gud vil give, at Eders Kgl. Maj. Krigsfolk nu kunde komme hid noget snart, da skulde denne Krig ikke være lang. Dersom Gud vil føje Vinden, at al den Proviant, der kommer fra Sjælland, maatte føres hid og til Halmstad, da er det storligen Behov. Kunde man og forstærke dem i Halmstad til Søs med 2 eller 3 Fæniker Knægte, da kunde man gøre Fjenden et stort Afbræk —.«

Fra Laholm, som den gang bestod af et højt tårn omgivet af nogle mindre stenhuse og omflydt af Lageåen, førte Herluf Trolle ved hjælp af sine spejdere et vågent øje med den svenske hærs tilstand og bevægelser, således at kongen til stadighed kunne være underrettet herom. Endvidere passede Trolle ved skarp bevogtning af Lageåen nøje på, at ingen, hverken svenske eller danske, kom over denne å eller i det hele taget kom i forbindelse med nogen på den anden side uden med ham selv. Ved disse kloge foranstaltninger fik han gennem sine spejdere alle mulige oplysninger om fjenden, medens denne stod blottet for lignende fra dansk side om forholdene syd for åen.

På denne tid har Trolle rimeligvis fået underretning om, at kongen traf foranstaltninger til med hæren at bryde op fra Skåne for at komme den af kong Erik belejrede by Halmstad til undsætning; thi i et brev af 30. okt. skriver han til kongen, at han har underhandlet med Hallands bønder, af hvilke de, der boede syd for Hallands Ås, har lovet af yderste evne og formue at tilføre krigsfolkene proviant og at ville ofre liv og gods til afværgelse af deres og kongens fjender, medens bønderne nord for åsen på forskellig måde undskyldte sig, da de, for at blive forskånet for rov, mord og brand fra de svenskes side, havde set sig nødsaget til at sværge den svenske konge huldskab og troskab, og Trolle tilføjede:

»Aller Naadigste Herre og Konning, det skal med Guds Hjælp ikke have her Nød i nogen Maade, at vi jo ville forvare denne Bro, til jeg fanger Eders Kgl. Maj. Vilje, men jeg haver intet Kørnekrudd til disse Hageskytter uden en 10 eller 12 Pund. Hvis jeg kunne faa noget, da skal det ikke spildes forgæves.«

Heraf og af en senere optegnelse af Herluf Trolle angående forstærkning af mandskab får man et tydeligt begreb om, at hans magtmidler kun har været yderst ringe; desuden har den anstrengende vagt på slottet og ved åen, som var af overordentlig stor betydning for efterretningerne om fjenden og tilsløring af den danske hærs bevægelser, stillet store krav til ham og hans fåtallige og utilstrækkeligt bevæbnede mandskab. Han udtaler således i de nævnte optegnelser følgende:

»Dersom her var en Fane Rytter, da kunde vi end have nogen Tid at fordrive og jage hver anden, at de skulde ikke længes. Der her og kunde komme nogen flere Hageskytter, da gøres det Behov, thi det falder disse alt for haardt at vaage Dag og Nat. De vaage saa godt som Dag og Nat.«

Den danske konge var imidlertid selv kommet til Skåne for at ordne alt til det forestående tog mod Halmstad. Det var derfor magtpåliggende for ham og for togets heldige udfald, at Povl Hvitfeldt kunne holde fæstningen og Herluf Trolle med sin lille styrke broen over Lageåen ved Laholm, hvor hæren skulle samles og herfra marchere mod Halmstad. Ligeledes var de oplysninger, Herluf Trolle kunne indhente fra den fjendtlige lejr, af stor værdi for de dispositioner, der fra dansk side skulle foretages. Ved sine spejdere fik Herluf Trolle at vide, at tilstanden i den svenske lejr var alt andet end god. Han fik underretning om den svenske hærs sammensætning og styrke samt om, at kong Erik i egen person var til stede og ikke ville drage derfra, før byen var faldet, ligesom det sagdes, at den svenske konge ville afvente de danskes ankomst. Alle disse oplysninger meddelte Trolle i et brev kongens sekretær, Hans Skovgaard; og til kongen selv indberettede Trolle i et brev af 3. nov. om en skinfægning, svenskerne havde ladet afholde for at lokke byens garnison til udfald eller til at åbne portene; men den danske kommandant havde ikke ladet sig narre eller vildlede. Svenske rytterpatrouiller var også kommet tæt ind til slotsbroen ved Laholm:

»Men vi holdt os plat stille baade i Byen og her paa Slottet, at de ikke skulde mærke, hvad heller her er Folk eller ej. Jeg havde ogsaa ladet vare Broen, saa de skulde vel lade os den ufordærvet.«

Om Herluf Trolles årvågenhed på den udsatte post hører man også i et brev af 5. nov. fra ham til Mogens Gyldenstjerne:

»Jeg holder det her saa, at ingen hverken Ven eller Fjende kommer her nogen Steds over. Vi have Kundskaerne og blive paa hin Side Broen, at de ikke heller komme her over og taler med ingen uden med mig selv.«

Samme dag Herluf Trolle skrev dette brev, foretog svenskerne en mislykket storm på Halmstad. Angrebet blev gentaget den følgende dag, men med samme resultat. Dette i forbindelse med frygten for kong Frederiks forventede hjælpeekspedition betog kong Erik lysten til videre forsøg, og den 7. nov. drog den svenske konge bort fra lejren. Samtidig var de danske tropper blevet samlet ved Laholm, hvorfra de rykkede over den af Herluf Trolle så omhyggeligt bevogtede bro og kom Halmstad til undsætning. Svenskerne, som forinden havde stukket deres lejr i brand, trak sig tilbage over grænsen til deres land, hvor de dog ved Mared, 1½ mil fra Halmstad, blev indhentet og slået af danskerne med store tab af folk og kanoer. Om Herluf Trolle personligt har fulgt kongen fra Laholm til Halm-

stad og derefter deltaget i slaget ved Mared, vides ikke; men det er meget sandsynligt; thi Trolle har med sit førstehånds kendskab til fjenden og forholdene på stedet kunnet være kongen til stor nytte ved operationerne og ved forfølgelsen af svenskerne.

2. HERLUF TROLLE SOM FLÅDEFØRER I KRIGSÅRET 1564

Efter at Peder Skram i begyndelsen af november 1563 var vendt hjem med flåden fra Østersøen, blev skibene lagt op, og den gamle admiral, som allerede forinden togtet overfor kongen havde undskyldt sig med sin alder og skrøbelighed, blev nu efter dette fritaget for det byrdefulde hverv som admiral og vendte tilbage til sit len i Halland.

I hans sted blev Norges kansler, Peder Hvitfeldt, som i 1563 havde været hovedsmand og skibschef om bord i flåden i slaget ved Øland under Peder Skram, foreløbig anvendt som admiral på Holmen. Som sådan ledede han, assisteret af lensmanden på Københavns slot, Jens Trudsøn Ulfstand, skibenes udrustning til det ny togt, hvor store opgaver stod for deres løsning.

Der blev derfor sat fart på skibsbyggeriet på Holmen. Nye skibe blev købt og udrustet, proviant samlet og klargjort samt søfolk udskrevet fra hele landet og fra Norge. Da der var mangel på bådsmand i rigerne, foretoges hvervning i hertugdømmerne og i Tyskland; da dette heller ikke slog til, udtoges søfolk fra fremmede skibe, der passerede Sundet.

Foruden hovedflåden, der som sædvanligt skulle til Østersøen, klargjordes allerede på et tidligt tidspunkt forskellige eskadrer. Disse var bestemt til Island, Kattegat, Østersøen og Norge for at holde farvandene rensede for tidligt udrustede svenske skibe samt sørøvere og kapere, der huserede rundt omkring. Desuden blev en mængde kapere antaget, for hvilke et særligt reglement blev udfærdiget. Hovedflåden blev sidst færdig. Men hvem skulle være dens chef?

Den gamle Peder Skram havde det foregående år gennem en lang og anstrengende kampagne hævdet det danske herredømme i Østersøen over for svenskerne. Med sejt udholdenhed og godt sømandskab havde han til helt hen på vinteren holdt søen med sine udslidte og havarerede skibe og overanstrengte og syge besætninger; til trods herfor havde den unge danske konge dog været noget utilfreds med de opnåede resultater, idet der ikke havde været leveret noget afgørende slag. Desuden havde kongen kun fået meget sparsomme efterretninger fra sin lidet skrivende admiral, som ikke hentede råd og vejledning hjemme fra kontorerne. Som den gamle, prøvede kriger han var, havde han handlet på krigsskuepladsen efter sit eget skøn. Om det nu skyldtes disse forhold eller hensynet til den gamle sølks

alder og helbred, at kongen så sig om efter en anden mand til stillingen som chef for Østersøflåden, melder historien intet om.

Valget faldt imidlertid på Herluf Trolle, der som lensmand og rigsråd med dygtighed og påpasselighed havde bestridt de mangfoldige hverv, der var blevet lagt på hans skuldre, og hvem kongen tillige havde en ubegrænset tillid til. Desuden havde Trolle fra sin tidligere virksomhed som *øverste admiral* – omend denne nærmest havde været af administrativ art – fået kendskab til flådens forhold. Udover sin grænsevagtstjeneste i Halland det foregående år havde Trolle imidlertid aldrig deltaget i egentlig krigstjeneste, hverken til lands eller til vands. Han var derfor i så henseende et ubeskrevet blad. De senere begivenheder viste imidlertid, at kongen havde haft ret i sit valg af ham.

Herluf Trolle har formentlig tiltrådt sin ny tjeneste i midten af marts 1564, da Peder Hvitfeldt stak i søen med Østersøeskadren; thi den 14. marts udgik kgl. befaling til Herluf Trolle og ca. 60 navngivne adelsmænd og andre om »ufortøvet at begive sig hid, da kongen vil bruge dem på orlogsskibene i år; de skulle her få nærmere ordrer, og kongen vil handle med dem om deres besolding, så de skulle have ham at takke«; og herefter følger:

»Register på dem, der skulle til Skibs i Østersøen vor Herres Himmelfærds Dag (11. Maj):

Herluf Trolle, Admiral.

Christopher Mogensen, Peder Munch, Hans Proysz, Foged og Just Menerth paa Fortunen.

Peder Huitfeldt, Lauge Brochenhusse og Anders Friis paa Mercurius.

Erich Rudt og Jacob Ulfeldt paa Svenske Jomfru.

Pouel van Zara, David.

Her van Ungenadt, Lodnich Munch og Johan Schougaardt paa Krabat.

Hans Lauritzen og Lauge Venstermand paa Lybske Christoffer.

Otthe Rudt, Henrich Gyldenstern, Knudtz Søn, og Jørgen Fogedt paa Byens Løve.

Niels Trolle og Olluf Kalips paa Danske Christoffer.

Vincenz Jul, Iffuer Koes oc Piil van Nimuegen paa Elefanten.

Jørgen Brade, Henrich Høg og Francke Hanssen paa Arken.

Frantz Brockenhus og Peder Daa paa Solen.

Arrild Uggerup og Christiern Sørenssen paa David.

Jacob Scheel og Hans Bintze paa Kind Gottes.

Christoffer Rosenkrandts og Thorle Bildt paa Papegøjen.

Otthe Galskyt paa Flyvende Gejst.

Claus Schell paa Engelske Kætter.

Tygge Krusse paa Jonas.

Jørgen Jenssen og Harthuig Høcken paa Falk van Olborg.

Iffuer Jul og Knuudt Reuentlov paa Bjørnen.

Erich Lycke og Lauritz Grøn paa Jægeren.

Niels Matzen, Hans Persson, Per Hanssens Søn, og Jørgen Høg paa Høgen.

Enuoldt Krusse og Otthe Munck paa Morian.
Jacob Midelborg paa Gøgen.
Asmus Storum paa Skotske Pinke.
Jørgen Grøn paa St. Jørgens Bojert.
Matthis Damsfleedt paa Hertug Adolfs Pinke.
Arildt Olssen paa Enchyseske Jomfru.
Christiern Juul paa Grib van Kongsberg.
Block van Munster paa Normanden«.

Den 29. april skriver kongen:

»Flaaden er færdig om faa Dage at udløbe og forene sig med Lybækkerne, som er for Haanden«,

og den 1. maj blev der udstedt skibsartikler for Herluf Trolle som kongens admiral og Christoffer Mogensen som admiralens løjtnant. I indledningen til disse skibsartikler udtales:

»at vi have forordineret os elskelige ærlige og velbyrdige Hr. Herluf Trolle til Herlufsholm, vor Mand og Raad, at være vor Admiral, og os elskelige Christoffer Mogensen, vor Mand og Tjener, at være hans Løjtnant over vore Orlogsskibe og Krigsfolk, som vi udi vore Bestillinger i Østre- og Vestresøen haver udskikket. Og derfor haver ladet skriftligen forfatte disse Artikler, hvorefter vore Krigsmænd alle og hver særdeles, det være sig vor Admirals Løjtnant, Høvidsmænd, Landsknegte og Baadsmænd, i hvad Nation de ere, dennem skulle vide at rette, hvilket vi og alvorligen ville holdt have.«

Artiklerne var iøvrigt i det store og hele affattede som dem fra tidligere år; der havde imidlertid fundet en vis omarbejdelse sted, ligesom nye paragraffer var kommet til. Særlig bemærkelsesværdigt er en nærmere udformning af begreberne oprør og mytteri:

»Hvilke som raadslaa eller forbinde dennem tilhobe, tre, fire eller flere, imod Admiral, Høvidsmand, Skipper, Korthyrmeister, Kok og Kellersvend, Mestermænd eller hans Svend: eller og nogen findes, der gør Oprør, Mytteri, da straffes han ved Livet og kastes fra borde, uden al Naade.

Hver Mand skal være forpligtet ved sin Ære og Ed at gøre vor Admiral, Høvidsmænd, Kvartermester og alle andre, som Befaling haver, Hjælp og Bistand i alle Maade, om Oprør eller Mytteri paakommer.«

Som nye §§ er tilføjet nogle bestemmelser vedrørende høvedsmændenes og besætningernes forhold under angreb og kamp. De skyldtes sikkert Herluf Trolle; thi de er besjælet af den offensive ånd, han i så høj grad var i besiddelse af og på enhver måde søgte at indpode sine undergivne:

»Ingen skal føre flag paa sin store mast uden vor Admiral, og ingen paa sin fokkemast, uden vor Under-Admiral; men naar man søger fjenderne, da opsætter saa mange, som man haver og vil lade sig kende at søge sin fjende, to flage ligesom Admiralen.

Naar vor Admiral opsætter det tegn, han haver før anordnet for vore Høvidsmænd, det han vil søge og borde med vore og Rigens fjender, da skal hver og en i Flaaden, være hannem følgagtig, og hver søge sin fjende, og komme dertil med det først muligt er, under livs straf.

Naar som man border og mangler (!) (kæmper) med fjenderne, da skulle alle inden Skibsborde, hvem de er, være villige og rede at mangle og indfalde i det andet Skib, under livs straf. Og hvem det ikke gøre vil, skal man straks muligt ihjelslaa som sin fjende, skal og Bøsseskytterne være pligtige at overfalde med, desligeste tilhjælpe at regere sejladsen, saa ofte som høvidsmanden dennem tilsiger.

Hvor som nogen bliver forordineret op eller ned, da skal han ikke vige derfra, før han bliver forlosset med (afløst af) andre, under livs straf.«

Endelig er til slut optaget nogle artikler, der står i relation til, at en lybsk flåde skulle forene sig med den danske:

»Efterdi de Lybscher er delagtige med os i denne Krig og gøre eet med os med deres Orlogs-Skibe, da skulle de og være antagen udi alle disse forskrevne Artikler, vore med dem og deres med vore, efter den Kontrakts lydelse os og dennem imellem gjort er.

Skal og vor Admiral i alle Raadslag tilkalde de Lybsche og deres Høvidsmænd, lige med vore og som vore egne, udi alle mærkelige handel og Raadslagning.

Skal og vor Admiral og vore høvidsmænd dennem forholde endregteligen med de Lybsche i alle maade, som med dennem selver indbyrdes, af vore folk i nogen (!) maade at uforrettes.«

I disse artikler fra 1564, som ikke har været kendt, før dr. Holger Rørdam fandt dem som afskrift bag i den »Ledreborgske Kodex af Syvaarskrigens Historie«, er tillige indføjet nogle af Herluf Trolle selv forfattede taktiske bestemmelser, som han med sin egen hånd har opskrevet i et brev til Gyldenstjerne, og som senere skal omtales nærmere.

Den 3. maj skrev kongen, at hans orlogsskibe på 2 nær var færdige; medregnede han lybækkerne og de 6 skibe, der alt var i søen, blev hele flåden på 50 skibe, store og små. Den 8. maj lagde skibene ud på strømmen, men her hændte en ulykke, der ikke varslede godt for togtet, idet der gik ild i noget krudt på Frantz Brockenhus' skib »Solen«, hvorved 39 mand »bleffue skendeligen brendt.«

Dagen efter, den 9. maj, ankom den lybske flåde, som skulle forene sig med den danske, »her under Landet« under kommando af admiral Frederik Knebel og med Johan Kampfberbecke som underadmiral. Den bestod i h. t. Lübecksche Blätter 1901 af 10 orlogsskibe, af hvilke admiralskibet »Engelen« havde en besætning på 200 bådsmand og 80 knægte, 2 skibe havde 210–220 mand, 2 skibe, hvoraf det ene »David« 204 mand, 4 skibe, deribland »der

Fuchs«, 181–186 mand, og endelig »Barken«, der havde 150 mand. Besætningerne udgjorde ialt 1518 bådsmand og 500 knægte.

Den 10. maj om aftenen afsejlede begge flåder syd på i Drogden og ankrede for natten ved Dragør. Næste dag afholdtes skibsråd om bord hos Herluf Trolle, hvorom denne i et brev til kongen s. d. udtaler følgende:

»Allernaadigste Herre, Eders Naades Skibs Flaade kom her for Dragør udi aftes, da 10 slog. I Dag haver alle Høvidsmænd med mig besluttet at gaa til Sejls og bruge Søen, ingensted sætte (d. v. s. ankre), den Stund Vinden føjer, før Gud vil, vi finder vore Fjender. Vi tvivler slet intet, at Gud skal jo være med os og imod vore Fjender og give os Sejr og Overhaand over dem alle. Vi haver og gjort Ordning, hvor hver skal sejle, eftersom denne Seddel udviser.«

»Ordning, hvorledes den under Herlov Trolles befaling staaende Flode skal sejle.

	Fortuna	
Danske Christopher		Lybske Christopher
	Mercurius	
Arcken		Elephanten
	Løffuen	
David		Solenn
Falck van Aalborgk	Kindt gaades	Pappegoye
	Iegeren	
Engelsk Ketzte		Ionas
	Morian	
Høgen		Griffuen
	Biørnen	
Normand		Geesthenn
Santhe Iørgens boyert Hertug Oluffs pincke Iompffru pincke Gøgenn		

Disse ere forordineret at løbe for heden (forud herfra) paa kundskab og komme til Flaaden, naar de fornemmer Fjenderne etc.

Første Gud vil, at jeg kommer til de lybske, da agter jeg at sætte dem i den sjette Række imellem »Iegeren« og »Morianen«, saa at vi haver nogle af vore Skibe bag dem.«

Af Herluf Trolles brev får man et levende indtryk af den danske admirals brændende ønske om at møde fjenden samt af den optimisme, han er besjælet af – træk der går igen hos Trolle under hele hans krigsførelse til søs. Der er ingen vaklen i hans sind m. h. t. løsningen af flådens hovedopgave: at søge fjenden og slå ham.

Som man ser af flådeordningen, var skibene fordelt i grupper på 3, der gensidig skulle understøtte hverandre; det største skib i hver gruppe, hovedskibet, sejlede forrest, og hovedskibene skulle følge i hverandres kølvand, således at hele flåden kom til at danne en kileformet formation i lighed med tidligere kendte kileformationer fra oldtiden.

Da den lybske flåde stødte til, blev dens skibe indrangeret i flådeordningen mellem de danske på den måde, Herluf Trolle omtaler på sedlen nemlig således, at han havde nogle af sine egne skibe bagved dem. Skibene »Krabaten« og »Svenske Jomfru«, der begge var blevet erobret ved Elfsborg, kom tillige med et tredje skib senere til flåden, hvor de i ordningen skulle danne en gruppe for sig foran lybækkerne.

Ordningen er, således som Herluf Trolle selv angiver til kongen, den formation, hvori flåden skulle sejle, altså nærmest en *marchorden*; men af et brev af 16. maj fra Trolle til Mogens Gyldenstjerne fremgår imidlertid, at den også er tænkt som en *kamporden*, thi Trolle siger her:

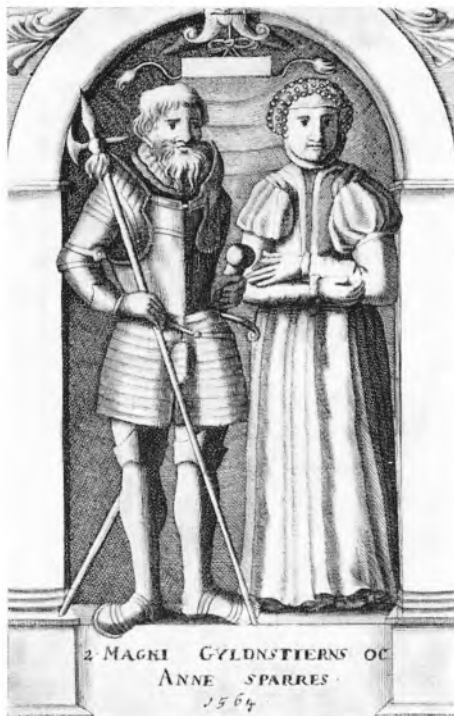
»Kære Hr. Magnus, jeg sender Dig og en Udskrift udaf den Ordning, som vi have gjort, og vi agter med Guds Hjælp at holde, naar som at vi sejler eller og søger vore Fjender, om Du ville give kongl. Maj. denne Lejlighed til Kende.«

Samtidig sender han Gyldenstjerne en række taktiske bestemmelser om, hvorledes flådens skibe skal forholde sig under forskellige forhold, såsom ved ankring, letning, under vendinger samt ved møde med fjenden m. v. Desuden foreskriver han heri sine skibschefer hver uge at mønstre deres folk under våben (med andre ord en slags »klart skib«) – samt at indøve mandskabet »saaledes at enhver bedre kunne vide, hvad han skulle gøre ved Møde med Fjenden«.

Disse taktiske og organisatoriske bestemmelser samt den i brevet til Gyldenstjerne omtalte udskrift af flådeordningen, hvori lybækkerne er indrangeret mellem de danske, altsammen skrevet med Trolles egen hånd, findes iblandt »Gyldenstjernes papirer« i Rigsarkivet og med følgende påtegning af denne: »Fra Herluf Trolle, den 16. Maj Anno 64 Skibsbestilling, hvorefter han kan vide at rette sig«. Da de er nogle af de første af deres art, er de – med en noget moderniseret stavemåde – nedenfor gengivet i deres helhed, således som Trolle har nedskrevet dem. De giver bekræftelse på, at det ikke er uden grund, at Herluf Trolle i historien er blevet benævnt: »den første søkrieger, der forsøgte teoretisk at udtænke en effektiv taktik for sejlene orlogsskibe« (E. Hornborg). De nævnte bestemmelser blev senere optaget i skibsartiklerne.

24. Københavns gamle slot
ca. år 1600.

25. Ligsten over Mogens Gyldenstjerne og hans hustru Anne Sparre.

1. Vester Port	4. Slottet m. kirke	8. Vagthus	11. Bremerholm
2. Nørre Port	5. Slotsportus	9. Kongens smedie på Holmen	12. Øster Port
3. Frue Kirke	7. Hellig Geist Kirke	10. Nicolaj Kirke	14. St. Annæ bro
20. Gl. Toldbod	21. Slotspladsen		

26. Udsigt over det gamle København på Herluf Trolles tid.

*Herluf Trolles taktiske og organisatoriske
bestemmelser samt hans sejlorden*

(fra Gyldenstjernes papirer i Rigsarkivet)

»Item naar Admiral ganger tilsejls og lader et stykke gaa løs, skal hver rette sig og gaa tilsejls og blive i sin ordning, eftersom admiralen haver hannem ordineret. Dersom admiralen vil gange tilsejls om natte tid, da skyde et stykke løs (afskyde et skud) og hænge lanterner udi hoved tovene.

Item om noget skib kommer det andet af sigte, naar som han kommer i sigte igen, da skal han lade sit merseskøde »fliege« og holde paa »skotthning« at sejlet slanger for vejret, lige skulle ogsaa de andre gøre: hannem i sigte fanger, at man derpaa kan kende hvem ven eller fjende er.

Item skal hver føre uden skibs, paa sin mesanraa en liden stander, paa det man kan kende hvert skib fra andre, naar man mangler (kæmper).

Naar admiralen lægger over eller vender, da skal ingen i flaaden vende, førend han kommer bag i den andens kølvand, dersom den vender der forre sejler, saa man altid holder sin ordning.

Item naar admiralen vil sætte (ankre) om nattetide, da skal han skyde et stykke løs og hænge lanterner i hovedtovene.

Item at hver høvidsmand med flid holder sin skipper og styrmand, dette for:ne for, at de retter dem efter.

Ingen skal sætte admiralen for nær og ingen den anden for nær, at skibene haver god svajerum at gange tilsejls og hver vige og skaane den anden naar man lægger over.

Skal hver høvidsmand ordinere sit folk til værge hver paa sit kvarter, og en gang hver uge at opsætte sit folk til værge (gøre »klart skib«). Ligesom de ville give og tage paa det at folket kan øves, at hver kan vide des bedre hvad han skal gøre naar han kommer til fjenderne.

Ingen skal stryge mærssejl eller andre sejl naar man søger fjenderne, førend man er fjenden omborde, thi den største skade sker førend man kommer ombord.

Ingen skal skyde eller lade skyde førend han er saa nær at han vil straks borde, og er vis paa at han ikke skyder fejl, men skyder paa fjenden hvert skud.

Dersom noget skib kommer i nød og begærer hjælp, da skyde et skud og stikke fenniken udaf den store mers da skal dennem næst er være pligtig at komme hannem til hjælp.

Dersom vi skilles ad paa denne side landet, da skal findingen (mødestedet) være under Bornholm.

Dersom man ikke kunde komme efter løsenet for storm og uvejr, da skal man bruge det samme løsen, som givet var den nat tilforn.

Item naar admiral vil vende om natte tid, da skyde de stykker løs og hænge lanterner bag ud.

Item efterdi at den lybske admiral er med os i flaaden, da fører han een lanterne, at man hannem kender og kongelig M:ts admiral fører to lanterner.«

	Fortuna.	
Danske Christoffer.		lybske Christoffr.
	Mercurius.	
Arcken.		Ellaffanntthenn.
	Løffuenn.	
Dauiidt.		Sollenn.
	Kinntt Gades.	
Alborg fallck.		Papegøye.
	Jegerenn.	
Enggellst kretz.		Jonass.
	Lybske amiirall.	
Dauiidtt.		Hannes Møller.
	Hanns Grott.	
Hennerich vhom Weruell.		Henrich Kraeg.
	Hanns Junnge.	
Hanns Skoff.		Kortt Grott.
	Moriann.	
Høgenn.		Griffenn.
	Biørnen.	
Normandt.		Geisten.
	St. Jørgens Boyert.	
Hertug Olufs pincke.		Jomffruen pincke.

Den af Herluf Trolle udtænkte og anordnede formation, som fortrinsvis har været tænkt anvendt af flåden under march, har sikkert i praksis ikke kunnet bruges som slagorden. Dertil har skibene været altfor uensartede i størrelse og sejlevne. Desuden har datidens høvedsmænd og skipperne sikkert manglet tilstrækkelig taktisk forståelse til at kunne fatte og gå ind på Trolles nye tanker. Det viste sig da også under slagene i denne krig, at admiralerne havde vanskeligt ved at holde skibene samlet og under kommando. Der blev stadig kæmpet skib mod skib eller i adskilte grupper, hvor den ene hjalp den anden, som han bedst kunne. Den indledende artillerikamp blev som regel hurtigt afløst af nærkamp med entring, hvor de gammeldags håndvåben, sværd, økse, bue og pil bestemte udfaldet af kampen. Derfor er Trolles indsats i den nævnte henseende imidlertid ikke ringere. Han har æren for – som den første i Nordens søkrigshistorie – at have søgt at skabe en taktisk ordening for flådens opræden. Hans teoretiske tanker i så henseende blev da også senere på grundlag af eksperimenter og indhøstede erfaringer nærmere udformet og omsat i praksis. I alle tilfælde kan hans kileformation med hovedskibene i hverandres kølvand betragtes som en overgang til den senere, almindeligt anvendte rene kølvandsorden, som igennem de senere århundreder blev den gængse slagorden.

Efter at Trolle således med sin sædvanlige omhu og forudseenhed havde truffet alle de nødvendige forberedelser m. h. t. sin flådes opræden under

sejlads og over for fjenden, afgik han, efter at have fået kongens sanktion på sin ordning, med de forenede flåder fra Dragør til Østersøen og påbegyndte dermed sit berømmelige togt.

Igennem de mangfoldige breve, han i løbet af sommeren 1564 sendte kongen og Mogens Gyldenstjerne, får man ret nøjagtige oplysninger om de forenede krigsflåders bevægelser under togtet samt om den danske admirals planer og dispositioner. Desuden giver hans breve i langt højere grad end fra noget andet tidspunkt i vor flådes historie et godt kendskab til forholdene – orlogsskik og ledelse m. m. – om bord i vore gamle, søgående sejskibe.

Trolle var nemlig i modsætning til sin forgænger som flådechef, Peder Skram, meget brevskrivende. Han indhentede i modsætning til denne ofte kongens sanktion på de dispositioner, han havde i sinde at træffe. Han spurgte med andre ord meget; kongen har måske endog til tider synes: *for meget*, således som en gang, da kong Frederik på Trolles spørgsmål om, hvad han ved en given lejlighed skulle foretage sig, gav ham følgende iøvrigt meget fornuftige svar:

»Og til det første, som I formelder om den Tid, I trøste med Vor Flaade at holde Søen, som kan være i seks eller otte Uger, og begærer at vide, hvad I midlertidig foretage skulle, da haver I selver at betænke, at det vilde falde Os besværligt, at kunne stille eder forre Form og Maade, hvad I skulle udrette, efterdi Vi ikke vide den Lejlighed eller hvad sig tildrage kunne, men Vi ville dermed alting stille og sætte udi eders egne Hænder det videre at betænke, og tvivle aldeles intet, at I jo udretter og foretager det, som Os og Riget kan være bestandigst og gavnligst så meget muligt er.«

På grund af storm og uvejr måtte flåden på sin vej til Østersøen ankre ved Falsterbo Rev, hvor Trolle holdt krigsråd med sine høvedsmænd og lybækkerne. Herunder beklagede den lybske admiral sig over, at den danske konge mod forud givet løfte lod stille med færre skibe end i det foregående år; han nærede derfor alvorlige betænkeligheder ved under disse forhold at skulle angribe fjenden. Trolle trøstede ham imidlertid på bedste måde med, at de to store fra svenskerne erobrede skibe »Krabaten« og »Svenske Jomfru« snart ville støde til flåden og gav ham iøvrigt følgende karakteristiske svar, der viser hans aldrig svigtende optimisme:

»at om wy icke erre saa mange, som wy waare y fiord, tha wille wy met gudtz hielp werre willie, och thett skall met gudtz hielp gaa well till.«

Det blev besluttet at gå med flåden til Gotland og derfra søge de svenske farvande; men allerede ved ankomsten til Bornholm den 18. maj erklærede lybækkerne, at de ikke kunne fortsætte, før de havde fået fetalje om bord. Flåden måtte derfor atter ankre og blev yderligere opholdt af en pludselig

opkommende storm. Men også danskerne, der iøvrigt var blevet meget slet udrustet hjemmefra – både hvad angik folk og skyts – havde allerede på daværende tidspunkt følelige mangler på udrustningsgenstande samt proviant og øl. Trolle beklager sig herover i sine breve til kongen og Gyldestjerne og anmoder indtrængende om at måtte få tilsendt erstatninger. Han har måttet armere et handelsskib »Achilles« med kanoner fra de andre skibe og bemandet det med nogle folk fra flåden og fra Bornholm; men han mangler stadig hageskytter og skyts til at fuldstændiggøre dette skibs udrustning, ligesom han har måttet sende en del syge folk i land, for hvilke han også udbeder sig erstatning. Forholdene i så henseende var imidlertid ikke bedre ombord hos lybækkerne; og efterhånden som flåden fjernede sig fra sin basis, voksede disse vanskeligheder. Dårligt vejr og storme gjorde ikke forholdene bedre eller den danske admirals opgave lettere. Men til trods herfor higer han efter at møde fjenden, hvormed han endnu ikke har oplysninger. Han skriver således til kongen:

»Vi haver endnu ingen visse Tidender, hvor de svenske Skibe ere. Vi haver alle vore Pinker for ud om Kundskab og visse Tidender. Det første vi bekommer vist Kundskab, da vil vi have vore Fjender usparet, og os haabes med den alsommægtigste Guds Hjælp at fange en ærlig Sejrr over e. k. ms. og Rigens Fjender, det e. k. m. og vi alle vil bede Gud om og tro hans guddommelige Almægtighed der til, at med det første visseligen ske skal.«

Og Trolle slutter med at rose sine besætninger, som hovedsagelig var danske. Man får indtrykket af, at han var som en fader for sine folk:

»Eders kongl. Maj's gode Mænd, desligeste alt e. k. ms. Krigsfolk holder og skikker sig og imod mig i e. k. ms. Tjeneste med al Villighed og Lydighed i alting som lydige, ærlige, tro Mænd og ikke anderledes end som mine egne Brødre og Børn, og os alle haabes, at det skal gaa vel til, Gud til Lov og Ære, e. k. m. til et godt Navn og Gavn. Hermed vil jeg og denne ganske Flaade have e. k. m. til Sjæl og Liv og en ærlig Sejrvinding over e. k. ms. Fjender den evige Gud befalet.«

Den 25. maj indberetter Trolle til kongen, at han med flåden er kommet hid under Gotland og er ankret ved Karlsøen, en lille ø vest for Gotlands sydende, ret øst for Ølands nordlige odde. Han har sine pinker ude på rekognoscering efter fjenden og har holdt krigsråd, hvori det er blevet besluttet af alle, at de skal gå under sejl og søge fjenderne:

»Enten vi søger dem for Elsnabben eller andetsteds, staar i Guds Alvældiges Haand. Gud Almægtigste han give os Lykke og en ærlig Sejrr over vore Fjender. At saa visseligen ske skal, bør os alle at bede Gud om og takke Gud derfor, Amen.«

I sit brev til kongen samt i et andet, der er skrevet 2 dage senere til Gyldestjerne, beklager Trolle sig igen over flådens store mangler og anmoder

indtrængende om at måtte få tilsendt øl og fetalje samt badskærere, hvoraf der særlig er mangel; desuden meddeler han, at der er mange syge folk på skibene samt mange dødsfald. Han længes efter at komme let, da lediggangen til ankers ikke bekommer folkene vel. Med anvendelse af et af Peder Lollers ordsprog, hvilke han ynder at citere, slutter han sit brev til Gyldenstjerne:

»Kære Hr. Magnus, »end groer gangendis fod, oc end suelther sydende krage«, derfor ville vi bruge søen, hvilken bov vinden blæser. Folket lader sig og bedre nøje, naar vi sejle, end naar vi ligger til ankers. Kære her Magnus, vil Du gøre min undskyldning for kgl. Maj., at jeg ikke i gaar eller i dag gik til sejls, som jeg haver skrevet, thi jeg kan intet mod vejret.«

Imidlertid havde Trolle fra sine Pinker fået underretning om de svenske skibe:

»hvilket da Hr. Trolle fik at vide, at de paa det sidste var udløbne fra Elfsnabben og løbe imod Øland, da lod han strax forsamle alle skibs høvidsmænd til sig med alle skipperne og formanet dem alle deres ed og ære at ihukomme, som de kongen af Danmark lovet havde, og de deres fæderne land pligtige vare, og der over bad dem alle søge deres fjender med et frit mod; han vilde ogsaa der imod skikke sig, som en tro mand og ret Admiral burde.«

Endelig Trinitatis søndag den 28. maj, da vejret havde bedret sig, lettede Trolle med flåden og krydsede ind mod de svenske skær for at opsøge den svenske flåde.

Denne havde i løbet af foråret ligget under udrustning, men var blevet forsinket bl. a. på grund af vanskelighederne ved at skaffe det fornødne antal søfolk til skibene. Desuden havde den ventet på de i Finland og ved Kalmar oplagte skibe, der havde fået ordre til at indfinde sig i Stockholm.

Kong Erik XIV, som dette år lagde særlig stor vægt på sin flåde og ventede sig store resultater af dens virksomhed, havde allerede den 30. april skrevet, at flåden lå »tilpyntad«; men endnu den 10. maj var skibene fra Finland ikke kommet. Flåden blev da sendt af sted uden dem og den 11. beordret til Dalarø ved Elfsnabben. Den kommanderedes af den fra det foregående år berømte admiral Jacob Bagge, som den 18. maj fik sin instruktion. Denne lød på, at admiralen skulle afgå til Sundet for at opkræve told samt brænde på de danske småøer. Desuden skulle han samvirke med hæren under dennes fremrykning mod de skånske landsdele, samt i tilfælde af et forventet dansk angreb mod Kalmar understøtte forsvaret af denne vigtige fæstning, hvor flåden tillige havde sin sydlige basis.

Den svenske flåde bestod i h. t. et samtidigt papirhåndskrift fra Frederik II's tid af 35 skibe, af hvilke det nybyggede skib »Makaløs« – også kaldet »Mars« efter dets gallionsfigur – thi »Mars waer sett for på skibet met ett

forgyltt suerdtt och en stor kølle« – var særlig bemærkelsesværdigt på grund af dets størrelse, kraftige armering og store besætning.

»Dusses Schepes is nicht gelick in der gantzen Welt, thor Seewardt gefunden«, siger v. Hövel i sin Chronich. Skibet var, skriver han, 10 fod længere end St. Peters kirke i Lybæk, havde en besætning på 700 mand og var armeret med 174 stkr. skyts, hvoraf 16 kartover, 8 på hver side, samt nottslanger og halveslanger foruden vældige jernskærbrækkere.

Flåden, der havde Arved Trolle – en slægtning af den danske admiral – til underadmiral, bestod iøvrigt af følgende skibe, hvis størrelse, angivet i »last« = læster (1 læst er ca. 2–2½ tons) er vedføjet:

Mageløes 450 last	Christoffer 200
Elephant 500 last	Hercules 200
Hector paa 340 last	Suendtz Herte 300
Sanct Erich 430	Grote Pulcken 300
Finische Swan 250	Dansche Herte 150
Engell 220 last	Olde Griff 80
Dansche Hercules 250	Finske Hougen 80
Gyldene Laute 150	Holmische Rosenn 50
Rewuelske Krauel 200	Wiiborgische Barcke 50
Nothe Jürgen 130	Suendsche Lilie 50
Karsten Roden, kraffuel paa 80 last	Wiiborgische Griibe 50
Westruiske Barcke 50	Store Raaboyertt 60
Kalmarske Barcke 50 last	Lille Boyertt 30
Elssborgiske Barcke 50	Losmandtz Pincke 20
Hollandische Barcke 30	Rosenn v. Wiborg 40

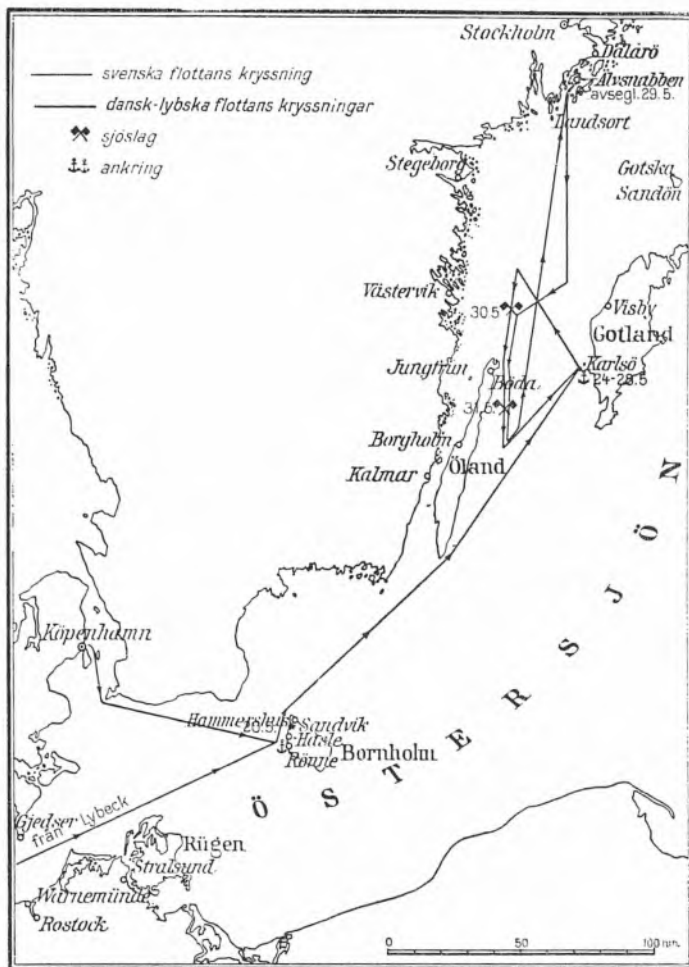
4. galeier

Summarum 35 støcker

I et brev til Gyldenstjerne efter slaget opgiver Herluf Trolle dog den svenske flådes størrelse til 38 orlogsskibe, store og små, hvoraf vel en 16 stykker var særlig store (hovedskibe) og såre vel forsynet med skyts.

De allieredes flåde må formodes i det store og hele at have bestået af de i Herluf Trolles flådeordning i brevet til Gyldenstjerne opførte 24 danske foruden det senere armerede koffardeskib »Achilles« samt 9–10 lybske skibe, altså ca. 35 skibe ialt. Dens besætninger anslås til godt og vel 6000 mand, deraf ca. 2000 lybækkere, imod den svenske flådes godt og vel 5000 mand søfolk og knægte.

Flåderne har således været nogenlunde jævnbyrdige – den svenske noget større i antal af skibe og den forenede i antal af folk – men den svenske flådes overvældende koncentration af artillerikraft og med ca. 15% af dens samlede mandskabsstyrke om bord i et enkelt skib, admiralskibet, gav på forhånd svenskerne et overtag. Hvis skibet under slaget ikke var blevet svigtet af sine kampfæller, kunne det være blevet skæbnesvangert for de allieredes flåde.

Flådernes bevægelser i tidsrummet før og efter det første Ølandslag.

Anm. Den liviske flådes kurs fra Lübek er fejlagtigt angivet til Bornholm i stedet for til Drogden. Herfra fulgtes flåderne til Bornholm.

a. Slaget ved Øland den 30. og 31. maj 1564.

Den dansk-liviske flåde, der, som nævnt, søndagen den 28. maj var afgået fra Karlsøen, mødte under sit kryds ind mod de svenske skær den 30. om morgenen den svenske flåde. Denne var den foregående dag afgået fra sin fremskudte basis Elfsnabben ved Dalarø i den stockholmske skærgård: »und is also ein Schuttgeferde gehalten worden, dergeliken in der Ost- und Westsee vormahls nicht gehoret«, hedder det i den liviske borgmester Godthard von Hövels Chronich.

Om den 2-dages kamp findes der iøvrigt, foruden nogle spredte oplysning-

ger i Herluf Trolles breve til kongen og Gyldenstjerne samt en kort skildring i det tidligere omtalte papirhåndskrift fra Frederik II's tid af en ukendt deltager, 3 andre, mere fyldige samtidsberetninger: en dansk på grundlag af Axel Gyldenstjernes optegnelser, en svensk af Rasmus Ludvigsen i Crönika over Erik XIV og en lybsk af von Hövel i dennes Chronich. På grundlag af disse grundkilder, der på nogle punkter stemmer overens og på andre ikke, skal der gives en skildring af kampen, som almindeligvis benævnes :»Slaget ved Øland den 30. og 31. maj 1564«.

I papirhåndskriftet nævnes, at slaget begyndte »under Ølandt och Jomfruenn«; von Hövel siger: »nicht with von den Scheren«, og i den svenske beretning, at man fra den svenske flåde fik øje på de allieredes »mellam Tjust och Stegeborgs skär«; men det er snarere sandsynligt, således som af E. Hornborg i hans bog »Kampen om Østersjøn« fremsat, at den første dags kamp er foregået i mere åbent farvand et sted midtvejs mellem Gotland og det svenske fastland. Det blæste en østlig kuling, som henad aften løjede af.

Da flåderne fik hinanden i sigte, lå den svenske til luvart og havde for delen af vind, sol og sø. Til trods herfor søgte den dansk-lybske flåde ikke at unddrage sig kampen, men krydsede uforsagt op mod fjenden fra sin læ stilling.

Det store svenske admiralskib lå i spidsen for den svenske flåde og stod, fulgt af 7 af dennes største skibe, ned mod de danske, »och haffde wdi sinde først at skiude Fortunen i sench och siden driffue de andre Danske skib paa Landet«, som det siges i den danske beretning. Ilden blev åbnet kl. 12 md., ved at den danske admiral først skød sit løsen mod det svenske, og derefter gav de hinanden de glatte lag, »och samme tuende Admiraler skiød da och stride saa heffteligen imod huer andre och gjorde huer andre stor skade, saa alle mand forundrede sig och meente da visseligen, att ingen aff dennem skulle komme derfra med lempe vskadt«. Skydningen blev snart almindelig over hele linien, »och des imellum var nu de andre skib alle sammens baade Danske, Tydske och Suenske hart i vending med huer andre offuer alt, och gjorde huer andre stoer skade«.

Slaget synes iøvrigt at have formet sig som en passagekamp, hvor de to flåder, sejlene for en halv vind med svenskerne til luvart, 3 gange passerede hinanden under skydning. Men medens den dansk-lybske flåde tilsyneladende har været nogenlunde samlet under kampen, var den svenske flådes skibe ret spredte »och förskingrade i Sjøen«, nogle 2 og andre 1½ mil (veckosjöss) fra admiralen, således at det i følge den svenske beretning kun var få skibe, omend nogle af de største, der fulgte ham.

Trolles skib »Fortunen« blev under kampen mod sin overlegne modstander »Makaløs« godt understøttet af Otto Rud på »Byens Løve« og Jørgen Brade på »Archen«. Skibet fik imidlertid i h. t. den svenske beretning i anden

vending sin storrå skudt midt over, således at det måtte »fålle segel« og derefter holde sig »nedanför« de danskes og lybskes flåder den hele dag, indtil det havde gjort sig klart igen. Den danske beretning, som ikke omtaler havariet på råen, siger derimod, at »Fortunen« mistede sit ror.

I den tredie vending, da solen gik ned, blev det lybske 5-mærts skib »Långebarken« skudt i sænk af de svenske med alle mand undtagen nogle få, som kom i båden. Herom siges i den danske beretning: »att it aff de Lybske, som kaldis Barcken, sanck da der i grunden, fordi samme skib skiød da saa hart fra sig, att det reffnede aff sig selff, och folcket bleff reddet«. Papirshåndskriftet nævner, at endnu et skib »Althe Borg« skulle være skudt i sænk, men dette skib findes ikke blandt de navngivne på listerne og omtales heller ikke andre steder undtagen i et lybsk brev, dat. 28. juni 64, hvori siges, at også et lille svensk skib er sænket med hele besætningen.

Efter den tredie vending vendte flåderne igen for at fortsætte kampen, men vinden løjede af, og det blev efterhånden ganske stille. De danskes og lybskes forsøg på at entre blev fra svensk side afværget, dels ved udlægning af store bjælker: »Saa haffde da ochsaa de Suenske lagt saa mange granbielcher vd om borde paa alle deris skib, at ingen kunde imod dennem borde« (dansk beretning), og dels ved, at de tog flugten: »De Lubeschen hedden gerne geentert, averst we dat de Schweden vormarcket, hebben se den Wech genamen, und de Avendt hefft se vonander gebrocht« (lybsk beretning). Dagen var da så langt fremskreden, at kampen måtte afbrydes, idet mørket skilte flåderne.

»Saa gik da Natten paa, og Herluf Trolles Skib Fortuna var saa haardt forskudt og havde mistet sit Ror, at han ingensteds kunde komme videre imod Fjenderne, og de Svenske kunde da ikke heller bruge sig længer for Natten. Dermed løb de nu alle efter hinanden over Side, baade Danske og Svenske, og Hr. Herluf Trolle lod bøde sit Ror, som sønder var skudt, og samme Nat havde han Bud til alle sine Skippere og Høvidsmænd og formanede dem, at ingen skulde de fra hverandre vige, uden Vejr og Storm trængte dem fra hverandre,«

– således står der i den danske beretning.

I den lybske beretning siges:

»De Densche Ammerall hedde sich den Voravent spade mit dem Lubschen Ammeral verbunden und Ordninge gemaket dat de Densche Admiral, de Fortuna genant, und de Lubsche Ammerall, de Engel genomet, den Schwedeschen Makeloes wolden enteren und anfallen, und so den gantzen Dach nicht, we vorhen, mit dem Schweden thobringen. Idt wurt och vorordenet, we de andern Denschen und Lubischen Schepe up de Schwedeschen Schepe na der Ordninge scholden thodragen laten; averst dat Spill lep vele anders, also dat de Ordninge nicht konde gehalten werden.«

Den første kampdag havde således ikke bragt nogen taktisk afgørelse for nogen af parterne, omend kampen, der havde været meget hård, særligt havde forårsaget de allierede materielle tab; men der var endnu en hård dyst tilbage at kæmpe.

Den følgende morgen tidlig, den 31. maj, da solen stod op, fik flåderne, som under den foregående dags kamp og i løbet af natten af vind og vejr var drevet et godt stykke ad læ til ind mod den svenske kyst, hinanden i sigte nord for Øland. Vinden var stadig østlig, og den svenske flåde lå ligesom den foregående dag til luvart for den dansk-lybske, der, samlet og i god orden, kommende nord fra på en »skarp boglina«, søgte at knibe forbi Ølands nordre odde. Den svenske flåde, hvis skibe var endnu mere spredte end dagen i forvejen, idet admiralskibet »Mars« kun var fulgt af »Elephanten« og »Finske Svane«, medens de nærmeste skibe derefter: »Svenske Hector«, »St. Erich« og »Engelen« lå $\frac{1}{2}$ sømil længere til luvart, stod til trods herfor ned mod de danske og lybske for, som det siges: »at spise frokost med dem«. Det var uden tvivl Bagges hensigt at trække danskerne, der var forrest, ind mod odden og søge at skille dem fra deres lybske allierede. Med de få skibe, han havde med sig, var det en dristig plan; men han har vel stølet på sit flagskibs overlegne styrke og derfor taget chancen. Hvis hans plan var lykkedes, vilde gevinsten have været stor og vel nok den risiko værd.

Imellem kl. 5 og 6 fm. åbnede svenskerne ilden, der blev kraftigt besvaret af de danske, »und was ein gruwlich Specktakel; und wowoll de denschen und Lub. gerne geentert hedden, wolden doch de Schweden nicht an den Dantz, sunder ledent alle up ere grote Geschutte«, som der står i den lybske beretning.

De danske klarede imidlertid pynten og passerede nord og øst om odden; men da lybækkerne, som lå bagved og muligvis noget i læ af danskerne, »fornam, at vinden var dem for knap til at knibe forbi den nordre odde« og følge i de danskes kølvand, vendte de i henhold til den svenske beretning og slog et slag ud efter for at få bedre plads, inden de påny lagde over på den gamle kurs. Herved kom de et stykke agter ud for de danske, som under en voldsom kanonade fortsatte syd på langs Ølands kyst på parallel kurs med »Makaløs« og dens ledsagere, »och slogis saa med huer andre indtil om middagen, och ingen ville den anden vige« (den danske beretning).

Under denne kamp, der tilsyneladende har været ualmindelig hård, da den under Trolles forsøg på at entre har været ført på ganske klos hold, kom det ligesom den foregående dag til at gå værst ud over »Fortuna«:

»Og fordi at Hr. Herluf Trolles Skib var da saa meget forskudt, at han kunde det ikke meget besynderlig bruge imod Fjenderne, og han formærkede den anden Dag tilforne, at Otto Rud og Jørgen Brade brugte sig da

mandeligen, saa befalede han nu atter dem begge at give sig i Vending imod den svenske Admiral, hvilket de ogsaa gjorde, og holdt Kurs med ham den halve Dag, til saa længe Otto Rud skød Roret itu paa Magaløs, og løb saa atter ind under ham med Byens Løve og kastede der sit dræg ombord, og drev saa alt efter, hvor den anden drev frem.«

I Niels Hemmingsens ligprædiken over Otto Rud siges om denne episode:

»Da Otte Rud saa, at den danske Admiral, der var i Vending med Mage-løs, blev forskudt og vilde gaa under, begav han sig mellem Admiralen og Mageløs, betvang dette Skib ved Skud og skød saa Ild i hans Krudtkammer, at han forgik.«

Selv om den sidste passus i denne udtalelse, som det senere skal ses, ikke er rigtig – Niels Hemmingsen har formodentlig ikke på det tidspunkt haft nærmere kendskab til, hvorledes det i virkeligheden har forholdt sig med ildpåsætningen i »Makaløs« – så fremgår det dog tydeligt, såvel af hans tale, der er holdt kun 7 år efter begivenheden og sandsynligvis i overværelse af flere af deltagerne deri, som af den danske beretning om slaget, at Otto Rud har spillet en betydelig rolle i dette, og særligt i kampen om »Makaløs«. Dette har imidlertid, som det senere skal ses, været bestridt fra lybsk side.

Efter at kampen nu havde stået på hele formiddagen mellem de danske og svenskerne, hvis flåder efterhånden var kommet så langt syd på som til midt under Øland, sprang vinden henimod aften pludselig til NV.: »vänta wädret sig hastigt i West-Norden«, hvorved lybækkerne, der lå et godt stykke tilbage, fik luven og derfor kunne gå i angreb mod det nu i læ for dem liggende svenske admiralskib og dets to sekundanter.

Herved muliggjordes tillige en forening af de allieredes flåder, som således fik en overvældende overmagt over den lille isolerede svenske styrke, der lige så lidt nu som i løbet af formiddagen fik hjælp af den øvrige flådes skibe. Om disse siger den svenske beretning: Selv om de havde en dragende vind, som var »Ostenwäder«, den hele dag igennem til admiralen, agtede de dog ikke den fordel, men holdt sig langt borte oppe til luvart, og »förlåte« dermed deres admiral samt de få andre skibe, som fulgte ham, og dermed »stäl-landes them på Fläskebänken« (lod dem i stikken).

Dette blev afgørende for kampens resultat. Lybækkerne var snart nede over svenskerne: »och der den Suenske Admiral wilde da haffue lagt offuer staff och løbet i hans flode igien, saa kom der to aff de lybske skib, Engelen och Foxen, løbendis om borde med Mageløss, it paa huer side, och tog skibet ind« (den danske beretning).

Lybækkerne skriver selv herom:

»Averst de le Gotte gaff Gnade, dat de Wint umbginch, und de Denen und Lubeschen den Loff kregen; do summede sich de Lubsche Ammerall nicht,

sunder leth dragen tho dem Makeloes henan, wowohl de lubsche Ammerall, alse eine Schutte iegen den Schwedeschen Magheloes geachtet. Dem Lubeschen Ammeral folgede alsobalde ein ander Lubesch Schipper, Henningk Crage genandt, und lede mit seinem Schepe dem Schwedeschen Magheloes vor sein Rohrghat, und scoot em langes dat Schep, dat sich das Volk bi dem Geschutte nicht dorsten wurden laten; den erer in de dreehundert in dussen Schepe wurden geschaten.«

Og endelig hedder det i den svenske beretning:

»og saa »kringwärfde« de den svenske Admiral Mars, og den lybske Admiral Engelen med et andet lybsk Skib »lade lofvart om bord« med Mars; og den danske Flaade var paa »högra bord«, thi de blef afviste med Kartover og Slinger. Og videre hedder det: Desuden var den danske Admiral ogsaa »hålskjuten«, saa Vandet steg tre eller fire Alen i Skibet; men paa den danske »Böseloranen« (Otto Ruds Byens Løve), var alle Bjælkerne sønderskudt; derfor maatte de vige af til Søs. Og medens de Lybske saaledes bordede den svenske Admiral, veg Elephanten og Finske Svane bort fra ham og lod ham »så allena i Kampen och stå sin egen fara.«

Efter denne beretning skulle Otto Rud, der, som tidligere omtalt, med sit skib »Byens Løve« havde været stærkt engageret med »Makæløs« forinden lybækernes ankomst, ikke have deltaget i entringen af det svenske skib men være gået ud af kampen forinden; i den lybske beretning nævnes han og hans skib end ikke med et ord, idet lybækkerne tillægger sig selv hele æren for det svenske skibs erobring. Dette er imidlertid i modstrid med øvrige tilfældelige kilder. Af disse skal først og fremmest nævnes de udtalelser, Herluf Trolle, der selv med sit skib var i nærheden og således øjenvidne til slagets dramatiske begivenhed, er fremkommet med. Han udtaler i et brev til Gyldenstjerne af 7. juni, kun en uge efter slaget:

»Otto Rud var saa vel ombord med den svenske admiral som de lybske. Jeg var ikke heller der langt fra, dog ikke ombord, til vor lykke, ellers havde jeg og skibet blevet brændt med det andet. Gud var min Beskærmer, at jeg ikke kom ombord, som min vilje var.«

Og i et andet brev til Gyldenstjerne af 5. juli udtaler Trolle:

»thi det skal findes med sandhed, at kgl. Maj. flaade haver gjort dertil det, ret er, og saa stort arbejde som de lybske, dog de lybske havde den lykke, at de kom først ombord, de entrede dog ikke ene, thi Otto Rud entrede med, og jeg var der ikke heller langt fra.«

I papirhåndskriftet fra Frederik II's tid nævnes udtrykkeligt, at et dansk skib var med:

»Og da blev Mars (Mageløes) vundet og brændt af den lybske admiral, Engel, hr Frederick Knebell, og af et dansk og end et lybsk skib, Henrich Krahe.«

Endelig siges i det tidligere omtalte lybske brev fra 1564, at det var Engelen, David (?) og et dansk skib, hvis kaptajn hed Otto Rud, som traf på den svenske admiral; men den lybske admiral bordede skibet og kastede ild i det, hvorfor Jacob Bagge overgav sig til ham.

Flere senere svenske historikere, som f. ex. Westling, indrømmer da også, at Otto Rud var med:

»Daarligt understøttet af sin Flaade blev Bagge omringet af et dansk Skib under Otto Rud samt 2 Lybækkere«.

Forinden de øvrige svenske skibe forlod valpladsen og overlod deres admiralskib til sin skæbne, havde nogle lybske skibe forsøgt at borde den »Svenske Hector«, der imidlertid skød stormasten af på det ene af dem.

Som man ser af disse skildringer af slaget, har den danske flåde dagen igennem alene måttet kæmpe den hårde kamp mod »Makaløs« og dens sekundanter, hvorunder Trolles skib, der fra dagen i forvejen allerede var stærkt beskadiget, blev gjort ukampdygtigt. Lybækkerne, der først kom til henimod aften, da vinden vendte, mødte med friske kræfter, således at det svenske admiralskib, der under en hård kamp på klos hold mod Otto Rud havde fået sit ror skudt itu og derfor har ligget hjælpeløs uden kommando og svigtet af sine kampfæller, blev et let bytte for lybækkerne. Men Otto Rud deler æren med dem for skibets erobring; han havde bid i »Makaløs«, før de kom, og han deltog sammen med dem i entringen; men da lybækkerne kom om bord før ham og havde en admiral på stedet, blev skibet naturligvis overgivet til denne af den svenske admiral.

Entringen af skibet, dets erobring og tilintetgørelse samt den tragiske skæbne, der mødte de mange om bord værende svenske, danske og lybske mænd, er skildret saavel i den danske som i den lybske og svenske beretning. Gennem nedenstående sammenfatning af disse beretninger, der på udmærket måde supplerer hverandre, får man et klart og levende billede af et af de største dramaer i Nordens søkrigshistorie:

Det store, prægtige, svenske admiralskib, Østersøens største, ligger med sit afskudte ror som et såret stykke storvildt med sine 3 modstandere, den danske og de to lybske, over sig.

Medens Otto Rud med sit sønderskudte skib efter den lange kamp mod den overlegne modstander stadig med sit dræg har bid i denne, border den lybske admiral svenskeren på dennes luv side; skibet, der fulgte ham, lægger sig på svenskerens låring ved rorgattet og beskyder ham langs kibs. Folkene på Makaløs' dæk bliver herved mejet ned i stort antal, og ingen af de svenske besætninger tør herefter blive ved kanonerne. Samtidig bliver der fra

mørsene på det lybske skib »Engelen« kastet fodangler, spyd og lanser ned på »Mars«s dæk, hvilket imidlertid har til følge, at lybækkerne, der var begyndt at entre over på dette, bliver ramt af deres egne, samtidig med at de får en varm modtagelse fra deres fjenders side. De må derfor skyndsomt fortrække igen.

Da en lanse også strejfer skulderen på den svenske admiral, beder denne sin dreng om nogle »langrør«, hvormed han piller de lybske mørseskytter ned, således at ingen derefter vover at gå tilvejs igen; men nede fra dækket skyder lybækkerne fyrboller, forsynet med spidser, over på »Mars« og tænder ild. Denne får særlig overhånd, da en af de svenske jernkanoner sprænges, hvorved 8–9 personer dræbes og kobryggen løftes $\frac{1}{2}$ alen i vejret. Alt imedens den forbitrede kamp fortsættes, under hvilken svenskerne med tapperhed forsvarer sig mod de fjendtlige entringsforsøg, breder ilden sig mere og mere, uden at besætningen kan få magt over den. Da al redning tilsidst synes udelukket, ser Bagge sig nødsaget til at overgive sit skib til lybækkerne, hvis krigsfolk nu stormer over på dette og lader det lybske flag veje fra dets agterende.

Medens admiral Bagge sammen med sine høvedsmænd og ca. hundrede svenske søfolk som fanger bliver ført over på det på »Makaløs«s låring liggende lybske skib, besætter lybækkerne »Makaløs« og springer omkring af glæde over det store bytte, de venter at få – og de tøver ikke med at tage for sig af retterne. Men de kommer til at betale deres bytte dyrt nok; thi ilden breder sig hurtigt i skibet og forplanter sig op i takkelagen, som snart flammer som et stort bål. Ved den voldsomme hede, der udvikles, går det halvandet hundrede stykker skyts, som i ladt tilstand skyndsomt var blevet forladt af deres besætninger, af med »ein gruwlich specktakell«. Til sidst når ilden krudtkammeret, hvis 15 læster krudt eksploderer og slynger fokkemasten tilvejs, som om det var en pil, der blev udskudt. Derefter splintres skroget og synker, medens skibets samtlige kanoner af lufttrykket bliver slynget så højt op i luften, »dat sich ein Jeder daraver entrettede«, som den lybske beretning siger.

Forinden har det danske og de to lybske skibe på en eller anden vidunderlig måde klaret sig fri af det brændende vrage og er kommet i salveten med de folk fra det svenske skib, der sammen med Bagge og hans følge havde overgivet sig og var nået at komme fra borde. Resten, der af svenskerne opgives til 3–400 lybakkere foruden alle andre folk, der blev om bord, omkom i flammerne eller druknede.

Den danske beretning siger herom:

»at der da forgikkes mere end 800 mand af de svenske, og ingen blev reddet paa samme skib uden 19 personer af 800 mand, der var paa, med Admiralen og de øverste Capitajner. Og de andre omkom allesammen med de

mange lybske og danske Knegte, som allesteds søgte omkring i skibet om bytte, ligervis som det skete med Henrich Snider, som var den første mand, som tog Jacob Bagge fangen, at der Jacob Bagge havde hannem nøglen til sit skrin givet, og han søgte hen at maatte se udi skrinet, da blev han der ogsaa, der ilden gik an.«

Med »Makaløs« gik foruden alt dets skønne skyts også andre værdier tabt, således 200.000 daler og 2000 ungarske gylden, der skulle have været brugt til at hverve krigsfolk for i Rostock; desuden nævnes en svær guld-kæde og mange sølvsager som havets bytte.

Den svenske beretning omtaler et sælsomt syn, der, medens kampen stod på, skulle have vist sig for de undrende tilskuere:

»Och syntes ther ett spökelse så länge the wore om bord med hvar annan, emellan Mars och then Lybske Admiralens Esping (Fartøj), som war likt en Qvinna med utslagit gult hår, och en brun kjortill, hvilken hölt sig wid fängelinen, som sått wid Espingen och sedan försvann then«.

Varslede hun måske »Makaløs«s undergang som Guds straf for den hel- ligbrøde, der i sin tid var begået, ved at størstedelen af skibets kanoner var blevet støbt af de i Gustav Vasas tid tagne kirkeklokker? Således blev det i alle tilfælde af mange udlagt i Sverige, da man her erfarede den store ulyk- ke, som havde ramt det store, stolte, sværtaarmede skib med dets hundrede- tallige besætning.

Slaget endte som de øvrige søslag i krigens to første år med, at svensker- ne forlod kamppladsen og gik til deres basis Elfsnabben for at istandsætte deres havarier, medens de danske reparerede i søen og beholdt herredøm- met her. Dette i forbindelse med de svenskes tab af deres største og stær- keste skib samt deres admirals tilfangetagelse bevirkede, at den dansk-lybske flåde kunne tilskrive sig sejren såvel i strategisk som i taktisk henseende. Ganske vist fik det ikke nogen absolut afgørende og blivende indflydelse på krigens videre forløb, thi den svenske flåde var, til trods for tabet af dens admiralskib, dog stadig intakt, selvom den var blevet væsentlig svæk- ket. Men i alle tilfælde var der foreløbig sat en stopper for Erik XIV's planer til søs, og hans indfald med hæren i Skåne, som flåden skulle have støttet fra søen, måtte opgives.

Desværre findes der ikke fra Herluf Trolles hånd nogen samlet skriftlig rapport om slaget, idet Trolle straks efter dette sendte en af sine høveds- mænd, Peder Munk, til kongen for at aflægge mundtlig beretning om »denne handel« (kamp), hvori Munk selv havde deltaget om bord hos Trolle i »Fortunen«. Trolle nøjedes selv med dagen efter slaget at sende kongen en ganske kort meddelelse om sejren i et sålydende brev:

»Eders kongl. maj. min ganske underdanige tjeneste nu og altid forsendt med vor herre, givendes eders kongl. maj. ydmygeligen tilkende, at vi kom i handel med de svenske skibe i tirsdags nu forgangen, og stod eders kongl. majs. skibe et stort eventyr, men gud, som bør al ene ære og tak, hjælp dog naadeligen, saa det gik vel til, og eders kongl. majs. gode mænd med alt krigs folk haver stillet og handlet sig som ærlige mænd. Hvorledes denne handel er til gangen, kan ærlig og velbyrdig mand Peder Munk mundtligen berette eders kongl. maj al lejligheden, at eders kongl. maj. ville takke og lade takke gud almægtigste for denne sejr. Ville eders kongl. maj og lade skrive mig til, hvorledes eders kongl. maj. vil, at jeg herefter skal handle mig, og Peder Munk maatte komme igen med det første med besked paa alle ærinder etc. Hermed vil jeg have eders k. m. den evige, barmhjertige gud befalendes til sjæl og liv, et lyksaligt regimente og en ærlig sejrvinging over alle eders k. m. s. fjender og uvenner, det gud alsommægtigste give. Skrevet af eders k. ms. orlogsflaade under Karlsø torsdagen den 1. juni anno domini 1564.

Eders kongl. majs. underdanige tjener

Herloff Trolle.

P.S. De Skaaler, eders kongl. maj. drak mig til, haver jeg underdanigst med alt dette gode selskab nu udi fredags gjort eders kongl. maj. ret med mit al ydmyg taksigelse for den naade og »hulhed« (huldskab?), eders kongl. Maj. haver til eders naades arme tjener, og ønsker vi alle samtligen eders kongl. maj. al lykke og salighed af gud, og vi ville altid findes eders kongl. majs. underdanige tro tjenere med guds hjælp. Jacob Bagge med de andre svenske drak samme skaaler med, endog jeg tror, at de gjorde det ikke gerne. Jeg sender eders kongl. maj. nogle af de byttepenge, Jacob Bagge og hans selskab sendte mig. Gud han give eders kon. maj. sejr og overhaand over alle eders k. majs. fjender og uvenner, amen. Skrevet søndagen den 4. juni.«

Brevet har følgende påskrift: »Product. Kiøpnehaffn then 14. juni 1564. Then 30. maji tilforn bleff Matz Iutehatere forbrendtet.«

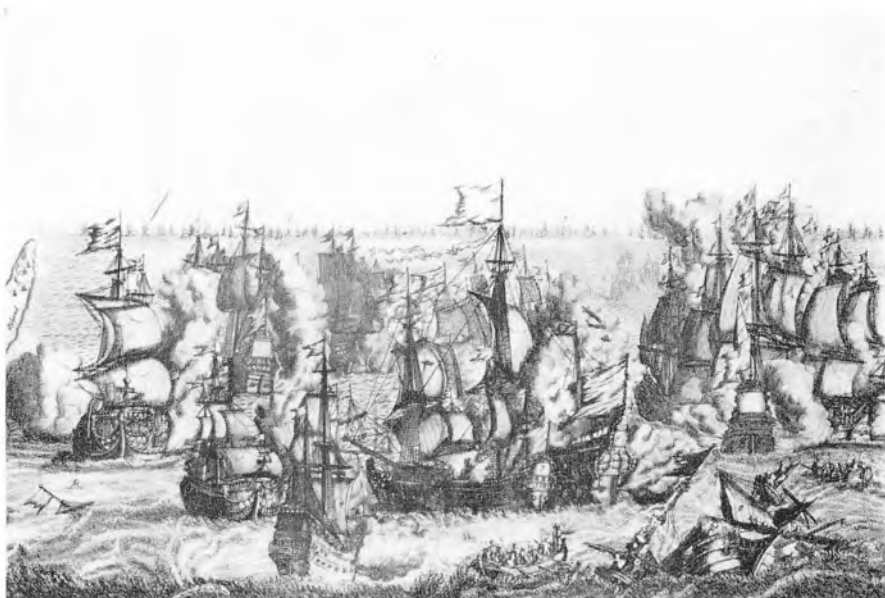
I breve til sine kongelige slægtninge i Tyskland fortæller kongen, at Herluf Trolle har sejret og drevet fjenden i hans hul igen samt beskriver Makaløs' tilintetgørelse og Jacob Bagges tilfangetagelse. Kongen anser kampen for en »Guds gerning«, for hvilken der burde afholdes takkegudstjeneste.

Svenskerne har uden tvivl følt kampen som et nederlag, thi medens den danske admiral i sit brev til sin konge roser sine mænd med alt krigsfolk, holdt den svenske underadmiral Klas Fleming, der førte den svenske flåde hjem, efter hjemkomsten rettergang og anklagede ikke færre end 19 skibes høvedsmænd for pligtforsømmelse. Ganske vist blev de alle frikendt ved kong Eriks »nämbd«, idet de skød skylden på de fangne herrer: "at de vare alt for dristige, huorøfer Koning Erik bleff Jacob Bagge unaadig all sin Liffs tjd« (Resen). Det blev iøvrigt bevist, at Klas Fleming selv med sit skib

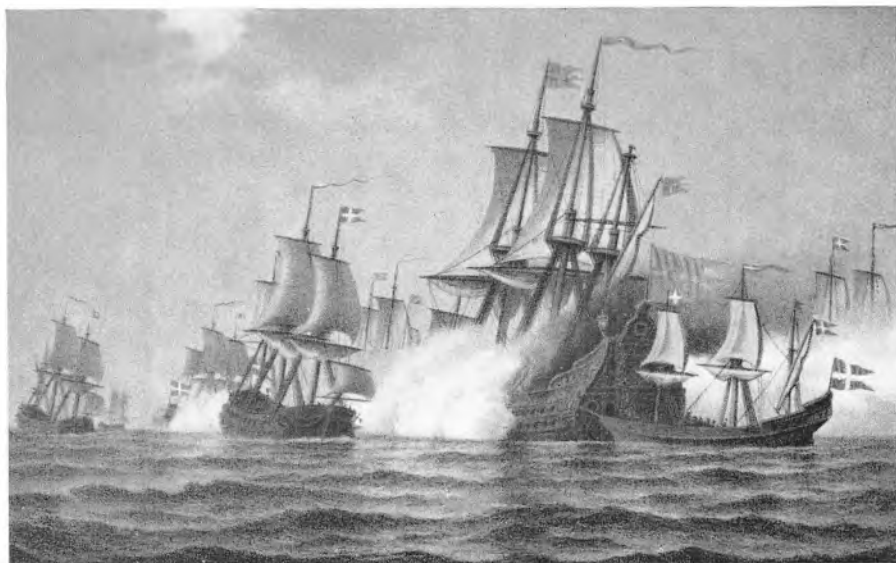
27. Kong Erik XIV
af Sverige.

28. Fæstningen Elfsborgs belejring.

32. Det første Ølandsslag 30. og 31. maj 1564.

33. Det store svenske admiralsskib »Makalös« angribes og entres.

»Elephanten«, i stedet for at undsætte »Mars«, havde været den første til at vige. Han måtte derfor i h. t. Erich XIV's Nämbs Dombok bede kongen om nåde og erkende sig selv som en søflygtning, forræder, skælm og bøsewicht.

I et brev, som Bagge et par dage efter slaget skrev til en ven, og hvori han giver en skildring af kampen, får man imidlertid ikke indtrykket af, at han mener sig ladt i stikken af sine egne; han bærer tværtimod sin tunge skæbne som en mand og er klar over, at han som øverstkommanderende må undgælde for nederlaget. Han skriver således:

»Med venlig og velvillig Hilsen, min alt hidtil kære Olof Larsson. Min synderlig gode Ven. Jeg kan ikke fordølge for Dig, at jeg er en fangen Mand og befinder mig hos den lybske Admiral, nemlig hos Hr. Frederik Knebel. Jeg kan ikke nok takke Gud, at jeg, efter hvad der er hændt, er ved temmelig god Helse, maatte dette vedblive. Give Gud at de, som i Sverige er fangen, blev saa vel behandlet. Om saa ikke er, kære Olof, kan I nok forstaa, at jeg kommer til at undgælde herfor. Kære Olof, hvorledes alt gik til var for langt at skrive om; men alle paa Flaaden paastaar, at saadan Skærmysling aldrig har været i Østersøen. Og varede den i to Dage. Paa sidste Dag lagde den lybske Admiral med flere Fartøjer om Bord med mig, skød Ild paa Skibet, saa at Mars aldeles brændte ned og Størstedelen af mit Folk ihjelsloges, inden jeg vilde give mig fangen. De andre Kongl. Maj. Skibe tænker jeg heller ikke er kommet derfra uden Skade. Noget andet har jeg just ikke at skrive til dig om. I denne Tid gør du bedst i at anbefale dig i den Almægtigste Beskyttelse. Datum i Hast om Bord paa den lybske Admiralskib under Karlsø den 4. Junii anno etc. 64.

Jacob Bagge
fangen svensk Admiral.«

b. Herluf Trolles genvordigheder i Østersøen.

Medens den svenske flåde var afgået til Elfsnabben, hvor den måtte tilbringe en hel måned med at reparere og blive klargjort igen, havde Herluf Trolle med den dansk-lybske atter taget ophold ved Karlsøen. Herfra kunne han, samtidig med istandsættelse af sine skibe og ombordtagning af nye tilsendte forsyninger, ved sine spejdere holde øje med fjenden og hurtigt være klar til at tage imod ham, såsnart han viste sig igen. De dansk-lybske skibe havde nemlig også lidt alvorlige havarier under kampen og trængte til istandsættelse samt til komplettering af beholdningerne. Otto Ruds »Byens Løve« var så medtaget, at den måtte sendes hjem, »Mercurius« var læk og måtte til Bokul (senere Carlshamn) i Blekinge for at reparere, og Trolles eget skib »Fortunen«, der under kampen havde mistet sit ror og ved grundskud fået alvorlige lækager, var heller ikke meget værd.

Af Trolles breve til kongen og Gyldenstjerne fra dette tidsrum kan man danne sig en ide om flådens dårlige tilstand samt om de genvordigheder,

Trolle har haft, dels med at holde skibene kampklare i søen og dels med at få lybækkerne til »at makke ret«.

Trolle skriver således fra Karlsøen den 7. juni til Gyldenstjerne, at han vil sende det skyts hjem, som ikke kan istandsættes om bord og vil lade forfærdige nye affutager til alt det skyts, der står til at hjælpe. Han beder indstændigt om at måtte få tilsendt skibsekvipering samt krudt og kugler, hvoraf så godt som intet er tilbage. Ligeledes mangler flåden båds mænd og krigsfolk, og der har været megen sygdom og skrøbelighed blandt besætningerne. Han ville dog gerne opsøge fjenden igen, men lybækkerne erklærer, at de er så slet udrustede, at de ikke kan gøre fjenden noget, og at han i tilfælde af slag ikke kan forvente nogen synderlig hjælp og bistand fra deres side. På grund af den store afstand fra hjemlandet, hvorfra det er vanskeligt at få beholdningerne suppleret, kan flåden ikke blive ved Karlsøen længere. Trolle agter derfor med det første af afgang til farvandet mellem Sverige og Tyskland. Han ville gerne have givet sig i lag med Øland, hvis erobring ville være Sverige og Kalmar til stort afbræk, men han havde ikke folk nok til at undertvinge øen: »Ther ieg haffude folck epther myn vilge, alt skulde ieg eede och dricke mett en anden, y huor ieg toge landt«, siger han. Den lybske admiral ville have sendt de svenske fanger til Lybæk, hvis ikke Trolle havde sat sig bestemt derimod. I alle tilfælde ville det være godt, om kongen fik Bagge i sin forvaring, da denne vidste besked med så meget om forholdene i Sverige og selv sagde, at Sverige havde mistet hovedet, nu da de havde mistet ham.

At man i Danmark på den tid, i alle tilfælde blandt kongens nærmeste omgivelser, har betragtet en genoplivelse af Kalmarunionen som et af krigens mål, får man bl. a. en utilsløret tilkendegivelse af i et brev til kongen fra Herluf Trolle, hvori denne fremsætter ønske om sejr over kongens fjender samt:

»at disse tre Kongeriger maatte være og blive eet Rige under Eders Kongl. Maj.s Regimente, og at Gud vil regere Eders Kongl. Maj. med sin Aand og Naade, os alle, som bor i disse tre Riger, til Gavn og Gode, hvilket Gud ogsaa visseligen vil gøre, hvad jeg slet ikke tvivler paa.«

Den 24. juni afgik Trolle med flåden fra Karlsøen. Efter i nogle dage at have krydset i de svenske farvande ved Øland og sendt ølænderne et opråb om frivilligt at underkaste sig Danmark, nåede han den 29. juni Bornholm, hvor flåden blev liggende uvirksom i hele 14 dage. Havde det ikke været af hensyn til lybækkerne, skriver Trolle den 29. til Gyldenstjerne, ville det have været nyttigere for kongen og os selv, om vi havde holdt til under Jomfruen (en lille ø mellem Ølands nordende og fastlan-

det). Nu klager lybækkerne sig jammerligt, dog tror jeg, at deres mangler ikke er så store; men tilføjer han: »Jeg faar dog at leffue, som paa lande er tijdt«.

Et par dage efter flådens ankomst til Bornholm måtte Trolle efter ordre fra kongen detachere 2–3 danske og 2 lybske skibe under kommando af Peder Hvitfeldt til Rostock. Kongen havde nemlig bragt i erfaring, at et svensk skib »Hvita Falken«, der havde overvintret her, nu krydsede ved den tyske side, hvorfor han ønskede det taget. Hvitfeldt medbragte et brev fra Trolle til rådet i Rostock, hvori dette under trusler opfordredes til godvilligt at udlevere det svenske skib; men da dettes chef, Anders Bjørnsson, ved de stedfundne forhandlinger nægtede at gå med hertil, blev skibet den 11. juli angrebet og beskudt af de dansk-lybske skibe samt et batteri i land og blev efter et tappert forsvar sprængt i luften af dets egen besætning.

Uvirksomheden ved Bornholm gav imidlertid Trolle mange besværligheder – også med hans egne folk. Blandt hans skibschefer var der således opstået alvorlige uoverensstemmelser i anledning af, at de to nyankomne skibe »Svenske Jomfru« og »Krabaten« under henholdsvis Erik Rud (Otto Ruds broder) og Poul v. Sara var bedre udrustet end de øvrige skibe og ikke ville udlevere skyts og folk til disse, hvilket Trolle, for i nogen grad at udligne forskellen, havde henstillet. Men takket være Trolles forhandlingsevne, tålmodighed og den agtelse og respekt, hans undergivne nærede over for ham, lykkedes det ham at stifte fred. Om Erik Rud skrev Trolle i den anledning:

»Og han vil intet miste uden stort Bulder. Og her kunde snart komme Mytteri iblandt os, var ikke, at Gud giver mig den Naade, at jeg kan omgaas dem med Lempe, medens de beraabe dem fast paa Herren selv.«

Kokkene og kældersvendene voldte også Trolle bryderi. De ville ikke aflægge ordentligt regnskab for øllet og køkkenfedtet, som de solgte eller sendte fra flåden, og herfor var der efter skibsartiklerne dødsstraf. Trolle foreslog derfor, at der på hvert skib skulle ansættes en proviantmester; han havde, skrev han, foreløbig selv påtaget sig forretningerne som en sådan om bord i sit eget skib.

Foruden »Mercurius« var »den svenske Jomfru« blevet læk og måtte sendes til Bokul for at reparere. Dette i forbindelse med detacheringen af Hvitfeldts skibe til Rostock samt to andre skibe til den pommerske kyst svækkede yderligere flåden, hvis besætninger iøvrigt var plaget af sygdom og en ulidelig hede: »Sommeren går, fetaljen tæres og vi svækkes hver dag på folk, men Gud ved, at det ikke er min skyld,« skrev Trolle til Gyldenstjerne. Lybækkerne led iøvrigt af de samme mangler, og deres admiral,

Frederik Knebel, var skrøbelig og led af stærke smerter i det ene ben. Han måtte tage bade på Bornholm, og senere kunne han slet ikke gå eller forlade sit skib. Han var derfor utilbøjelig til under de forhåndenværende omstændigheder at søge fjenden.

Med lybækkerne havde Trolle i det hele taget mange genvordigheder, hvis overvindelse krævede den største tålmodighed, forhandlingsvilje og takt fra hans side; thi selv om han rent formelt set var øverstkommanderende over den forenede flåde, var han dog i virkeligheden bundet af mange hensyn over for lybækkerne, hvis admiral kommanderede sin flåde ret uafhængigt og til enhver tid måtte tages med på råd. Og hvad der gjorde samarbejdet endnu vanskeligere var den omstændighed, at danske og lybske interesser ikke altid var helt overensstemmende. Dette gjaldt særligt i spørgsmålet om handelen på Narva, hvilket for lybækkerne var et kardinalpunkt, som de hovedsagelig var gået ind i krigen for; men for de danske var det nærmest af underordnet betydning. For dem var det Sveriges nedkæmpelse som Østersømagt og genoplivelsen af Kalmarunionen, det gjaldt. De danske fordrede derfor en meget aktiv krigsførelse, hvorimod lybækkerne forholdt sig mere passive. Til lybækkernes ros skal dog siges, at de under kamp ikke holdt sig tilbage og i det hele taget udviste godt sømandsskab. Den forskellige opfattelse af krigens mål for de to parter og de deraf følgende vanskeligheder m. h. t. det indbyrdes samarbejde er iøvrigt ganske klart trukket op af Dietrich Schäfer i hans »Geschichte von Dänemark«, hvori han herom bl. a. siger:

»Dass den Verbundeten die Einheitlichkeit der Leitung fehlte, war für sie ein weiteres Nachteil. Herluf Trolle meint, dass der für den einen erwartete Proviant immer ankomme, wenn der andere den seinen wieder aufgezehrt habe. Er trieb unausgesetzt an den Feind, während die Lübecker zu einem zweiten Angriffe auf die Schweden wenig Lust zeigten. Sie waren zudem unzufrieden, dass der König, wovon Herluf Trolle entschieden abriet, den Niederländern und anderen die Narwafahrt gestattete, während die Dänen die Schwedische Flotte vernichten wollten, lag den Lübeckern mehr daran, ihren Handel zu decken.«

Rigtigheden heraf bekræftes iøvrigt af forskellige udtalelser i Herluf Trolles breve. Således skriver han den 11. juli bl. a. til Gyldenstjerne, at han nu har haft 4 skibe anholdte, som ville til Narva. De to har kongens eget pas, men han er ikke tilfreds, thi lader han dem løbe, så ser de lybske surt til, og beholder han dem, da går han imod Kgl. Maj's brev. Den lybske admiral har to eller tre gange sagt til ham, at deres koffardiskibe ikke sejler til Narva, deres handel ligger stille, og han skal ligge og holde søen for-gæves.

I et andet brev til Gyldenstjerne af 15. juli skriver Trolle, at lybækkerne

er noget kleinmodige; de er misfornøjede med, at så mange danske skibe får pas til Narva, og de klager over, at de skal vove hals og liv, og at deres handel ligger stille, således at andre har profit deraf og de skaden. Og på en løs seddel tilføjer Trolle:

»Kære her Magnus, hold mig dette til gode, det giver mig en Tanke, at disse Lybækkere ikke havde mod til ydermere at handle fjendtligt. Jeg ved og vist, at havde de ikke med Vilje skudt Ild paa Mageløs, da havde man vel kunnet fange det og beholdt det alt. Siden vi har været hos Fjenderne, da er man ikke saa ivrig som før, og alting er nu besværligere, »mens waare vij alle en herres folck, allt skulle vij nogit haffue forsøgt for maaden«.«

At der har været en vis indbyrdes konkurrence mellem de to forenede flåder samt gensidig misundelse viser også følgende lille træk: Trolle har hørt, skriver han den 2. juli til Gyldenstjerne, »atthi Suenske acter att føre oss en fasthe lagen«, d. v. s. at få os til at løbe en fastelavn (bære os galt ad) med to store fyrblase (brandere), som de udruster så stærkt som to admiralskibe, for at de danske skulle være begærlige efter at give sig i kast med (borde) dem og blive stukket i brand; men det skal ikke lykkes dem. Trolle vil derfor gerne have to eller tre små velsejlende rojagter for at holde øje med, hvilke sejlere der kommer. Lybækkerne har altid fire sådanne foruden dem, der løber mellem flåden og Lybæk. De sejler og ror så godt, at de får oplysninger førend mine, og jeg vil ikke gerne altid unde dem fordelene.

Og nogle dage senere gentager han overfor Gyldenstjerne sit ønske om at få sådanne hurtiggående fartøjer i følgende for ham karakteristiske udtryk:

»De Lybske slikker Smørret slet af Brødet for mig, jeg kan ikke heller formene dem det for Besked og Kundskabs Skyld, thi hvis de ikke gør det, og jeg ingen har, der kan gøre det, saa var vi slet farne; men hvis jeg nu havde nogle saadanne Rojagter, da maatte hver gøre sit bedste, som kunde komme først.«

Det spørgsmål, som foranledigede de alvorligste uoverensstemmelser mellem danskerne og lybækkerne, var imidlertid Jacob Bagges og hans prominente ledsageres tilfangetagelse. Disse sidste var: underadmiralen Arved Trolle, hr. Christoffer Andersson (Gyldengripp), hr. Peder Poyes og Stockholms borgmester Mats Person, som havde forrettet tjeneste som overstyrmand om bord på »Makaløs«. Såvel Danmark som Lybæk krævede dem som deres fanger, lybækkerne fordi svenskerne havde overgivet sig til dem, og danskerne fordi den danske flåde havde trukket hovedlæsset ved i to dage hovedsagelig alene at have kæmpet mod »Makaløs« og gjort den mør, indtil lybækkerne ved et held var kommet til og havde høstet sejrens frugter. Desuden var Bagge født dansk undersåt og betragtedes derfor af den

danske konge som en mand, der havde svigtet sit land, og som kongen derfor ønskede at beholde nu, da han var taget med våben i hånd mod dette.

Spørgsmålet affødte en vidtløftig korrespondance mellem kongen af Danmark og rådet i Lybæk samt endeløse forhandlinger på stedet mellem de to admiraler. Herluf Trolle havde, som tidligere nævnt, straks fra begyndelsen sat sig imod den lybske admirals hensigt at sende fangerne til Lybæk, idet han, som han skrev til kongen, ikke ville finde sig i, at Kgl. Maj. således skulle foragtes. Han havde tværtimod krævet fangerne sendt til Kgl. Maj. – Hs. Kgl. Maj. til ære som den højeste formand og hovedet i denne krig; da lybækkerne ikke ville gå ind herpå, opnåede Trolle dog i alle tilfælde, at den lybske admiral gav ham håndslag på, at fangerne blev på stedet, indtil kongen blev enig med de herrer i Lybæk om, hvorledes man skulle forholde sig med dem.

Så snart kongen havde modtaget meddelelse om sejren og om Bagges tilfangetagelse, skrev han til borgmestre og råd i Lybæk om at lade ham beholde fangerne, dog Lybæks ret til løsepenge uforkrænket. Samtidig pålagde kongen Herluf Trolle at passe godt på, at fangerne ikke undkom. Han så helst, at de straks blev sendt til Danmark; men hvis lybækkerne ikke gik ind herpå, ville kongen dog for enhver pris sætte sig imod, at de blev ført til Lybæk, da de danske havde været med til at entre det svenske admiralskib.

I en skrivelse af 23. juni hævdede Lybæks råd imidlertid, at det var hr. Frederik Knebel og Henning Krage, som alene havde gjort sig til herrer over »Mars«, og hvis staden nu ikke måtte beholde sine fanger, ville det vække stor misstemning blandt dens borgere. Som bevis pegede lybækkerne på, at de tre flag fra »Mars« som sejrstegn var blevet bragt til deres stad.

Da enhver af parterne holdt på sit, blev spørgsmålet, der både drejede sig om prestige og politik, derfor foreløbig uafgjort. Efter at den lybske admiral i nogen tid havde beholdt fangerne hos sig, blev disse den 3. juli efter flådens ankomst til Bornholm foreløbig sat i land hos den lybske foged på Hammershus.

Forhandlingerne mellem admiralerne og skriverierne mellem kongen og rådet i Lybæk fortsattes imidlertid. Efter at lybækkerne havde gjort forgæves forsøg på at formå de danske til at gå med til: *enten* at fangerne først skulle sendes til Lybæk for at blive præsenteret dér og så til København, *eller* at de først skulle føres til København og derefter inden en måned til Lybæk, samtykkede rådet dog endelig i at udlevere dem til kongen af Danmark, mod at der fra dennes side blev givet visse garantier. Bl. a. måtte kongen love: ikke at frigive fangerne uden Lybæks »konsens« samt at indestå for den del af »rançoneringen«, der efter det med lybækkerne indgåede forlig tilkom disse. Efter at dette forlig var blevet formule-

ret i et dokument af 26. juli, blev fangerne overleveret til Herluf Trolle, som sendte dem til København. Hertil ankom de den 12. august.

Den svenske konge gjorde derefter flere forgæves forsøg på at få Jacob Bagge udvekslet, bl. a. med den af denne i 1563 ved Bornholm tilfangede danske admiral, Jacob Brokkenhus. Dette ville Frederik II imidlertid ikke høre tale om, da Bagge som dansk undersåt havde ført avindskjold mod sit fædreland.

Iøvrigt fik Jacob Bagge under sit fangenskab i Danmark en god behandling. Det gensidige forhold mellem ham og hans oprindelige herre, kongen af Danmark, synes endogså at være blevet helt godt. I alle tilfælde benyttede Frederik II Bagge til, således som det ses af nedenstående brev fra kongen til Gyldenstjerne, at afgive et sømandsmæssigt skøn over »Fortuna«s tilstand med en reparation og bevarelse af dette skib for øje. Skibet blev nemlig efter det andet Ølandsslag, som vi senere skal høre om, i en meget elendig forfatning sendt hjem af Herluf Trolle. Kongen skriver i sit brev:

»Som fornævnte Vor Admiral og formelder om vort Skib Fortuna, da ere vi efter hans Betænkende tilsinds det igen at lade forfærdige og udfly, og efterdi det længe haver tjent, var det det samme Skibs større Ære, at det døde ærligt for sine Fjender, end det skulde ophugges paa Landet; thi beder Vi eder og begære, at strax det kommer i Havn, at I da lader det forlosse, og efterdi Jacob Bagge haver tilbudet mig at ville det bese og gøre derom den Undervisning, at det endnu skulde kunne flyes og færdiggøres, saa at det udi 10 eller 20 Aar muligvis kunne bruges, Os og Riget til Tjeneste, da beder Vi eder og begære, at I lader fornævnte Jacob Bagge det besigte og derom siden forfare hans Anslag og Meninge.«

Først efter krigens slutning blev Jacob Bagge i 1571 frigivet. Han blev for en kortere tid slotsherre på Stockholms slot, hvor han som sådan samtidig fik tilsyn med flåden; men hans helbred var nedbrudt, og i 1577 afgik han ved døden ca. 75 år gammel. Hans navn står næstøverst på den liste over Sveriges store admiraler, som er opsat på Sjökrigsskolan i Stockholm.

Den svenske flåde havde i over en måned haft ophold ved sin basis, hvor dens klargøring, hovedsagelig på grund af mangel på mandskab, var blevet forsinket. Herover var kong Erik blevet utålmodig og havde den 22. juni befalet skibshovedsmændene at begive sig af sted, eftersom de nu »erhållit all nödortft«. Dette synes imidlertid ikke at have været tilfældet, thi flåden kom ikke af sted før den 4. juli. Dette vakte kongens heftige vrede. Han beskyldte admiralerne for fejghed og lod en kommission undersøge, hvem der havde skylden for forsinkelsen. Da flåden endelig kom i søen, var den kommanderet af ikke mindre end 3 admiraler, af hvilke Klas

Fleming, der atter var taget til nåde, dog synes at have været den øverste. De to andre var Niels Birgersen (Grip) og Per Axelson (Baner). Flåden talte efter Kettings opgivelser til rådet i Lybæk 45 skibe, hvoriblandt nogle koffardiskibe, og havde efter kong Eriks angivelse ikke mindre end ca. 6000 knægte om bord.

Den 13. juli fik Herluf Trolle oplysning om, at den svenske flåde var gået østen om Bornholm hen imod Nydyb ved Stralsund. Han lettede derfor straks for at opsøge fjenden; men hverken ved Nydyb eller Hiddensee, en lille ø ved Rygens vestkyst, fandt han svenskerne. Derpå fortsatte han til Warnemünde for at tage det svenske skib fra Rostock med i flåden, idet han på det tidspunkt endnu ikke havde erfaret dette skibs skæbne.

Udfor Rostock sprang vinden om, og da Trolle samtidig fra et af sine rekognosceringsfartøjer fik at vide, at den svenske flåde nu lå ved Bornholm, hvortil vinden således var blevet gunstig, opfordrede han straks den lybske admiral til at følge sig for at opsøge fjenden. Han fik imidlertid til svar, at lybækkerne ikke var således udrustede, at de kunne søge fjenden, overfor hvem de heller ikke mente, man kunne klare sig. Efter en rådslagning med sine gode mænd, hvorunder det blev besluttet at søge fjenden, gik Trolle, ledsaget af 4 af sine fornemste høvedsmænd, atter om bord til den lybske admiral og meddelte denne sin beslutning. I en fælles-rådslagning mellem danske og lybækkere holdt disse sidste imidlertid fast ved deres; de manglede mod og krævede på det bestemteste, at flåden skulle løbe til Rostock og blive dér, indtil såvel lybækkerne som de danske var blevet bedre forsynede. Midt som man nu sad i denne rådslagning og ingen vegne kunne komme med hinanden, ankom nogle lybske koffardiskibe fra Bornholm og berettede om, hvad der imidlertid var foregået dér under et møde, de havde haft med den svenske orlogsflåde.

Denne havde den 14. juli indtaget den af den dansk-lybske flåde dagen i forvejen forladte ankerplads ved Bornholm; og her var en lybsk handelsflåde på 18 rigtlastede skibe, kommende fra Narva, den 15. juli løbet lige i dens favn i den tro, at det var den dansk-lybske flåde, de havde for sig. Svenskerne havde bemægtiget sig de fleste af skibene, hvis besætninger var blevet myrdet eller pint på den grusomste måde. Kun 2 skibe undkom og kunne bringe kundskab om den frygtelige begivenhed. Om denne skriver Resen, der iøvrigt ganske fejlagtigt forveksler Klas Fleming med Jacob Bagge, der på det tidspunkt sad som fange på Hammershus, følgende:

»Med Folcket som de Suenske ofverkom, fore de meget ynckeligen, hug mange fra Borde, hengde en Hob udi Bougsprede, opskar en Deel lefven-dis, oc der de haffde udtaget Indvolden, fyldte de Stæden med Blaar, oc stucke siden Ild der udi, de andre lode Admiralen Jacob Bagge (?) hensætte

paa et gammelt Kiøbmanskib, oc kaablede Par oc Par sammen med Hænder og Fødder, at de ikke skulde springe ofver Borde, oc sætte saa Ild oc forbrænde det i Grund med alle som der vare inde, oc løbe saa giennesten hjem til Stockholm, der lefverede de Skibene og deede Byttet.«

Denne frygtelige skildring af svenskernes grusomhed mod de lybske fanger, der måske lyder noget overdreven, er dog sikkert affattet på grundlag af de to samtidsberetninger, der foreligger herom henholdsvis fra den lybske kommandant på Bornholm, Schweder Kettinck, til rådet i Lybæk og fra Herluf Trolle. Om disse beretninger siger Westling i »Det Nordiske Sjuårskrigets Historia«, at de desværre bekræftes af den tilstedeværende Jacob Bagge selv. Trolle skriver om begivenheden til Gyldenstjerne den 20. juli:

»De Svenske fik nogle af de lybske Narvafarere, og kan jeg ikke skrive, hvor tyrannisk og umenneskeligt de haver handlet med dem med Mord, Brand og Marter, som de haver gjort af dem, siden de havde fanget dem, hvilket Gud vil visseligen straffe dem for.«

Da man nu i det forsamlede krigsråd hørte beretningen om svenskernes grusomhed, vakte det naturligvis berettiget harme, ikke mindst blandt lybækkerne, der nu fik deres kampmod tilbage. De danske og lybske høvedsmænd erklærede nu, at de ville leve og dø med hverandre for at gøre gengæld mod svenskerne. Det blev derfor besluttet at gå til Bornholm for at søge fjenden; men da de kom dertil, var de svenske borte.

Herluf Trolle holdt straks rådslagning og insisterede på, at man skulle følge efter svenskerne; men lybækkerne gav til kende, at de ikke kunne fortsætte, før de havde fået flere skibe og folk samt mere skyts og proviant, hvilket de altsammen havde begæret i Lybæk. Men også i den danske flåde var der store mangler på folk og proviant m. m.; desuden tog sygdommen i begge flåder på ny fart; på den danske var trediedelen og på den lybske endog halvdelen af besætningerne utjenstdygtig. Man var nu atter henvist til uvirksomhed, og lybækkerne havde endog mest lyst til at sejle hjem: »mig synes som disse Lybske søger Middel og Lempe, hvorledes at de kunne komme herfra og løbe hjem,« skriver Herluf Trolle efter at han har erindret dem om det løfte, de fornylig havde tilsvoret ham om at søge fjenden. Kongen matte derfor den 26. juli henstille til rådet i Lybæk: at stadens orlogsskibe ikke burde skilles fra kongens flåde, ej heller vige for fjenderne.

Det pinlige spørgsmål om sejladsen på Narva, hvori kongen – meget imod Trolles ønske – optrådte illoyalt overfor lybækkerne, blev atter taget op. Trolle skriver således til kongen den 19. juli, at lybækkerne beklager sig over, at kongen, trods tidligere givet løfte til dem, stadig giver sine

skibe lov til denne sejlads. Trolle har endnu 10 eller 12 skibe hos sig, som er fortoldet til Narva, og blandt dem 2 skibe, som har kongens brev derpå. Han havde været til sinds at give dem lov, men det ville ikke være gjort uden bulder og trætte både hos de lybske og disse andre, som og ere fortoldede til Narva. Han beholder dem derfor allesammen, indtil han får høre kongens beslutning.

Lybækkerne havde ligeledes, skriver Trolle, foreslået, at man skulle sende den svenske konge et åbent brev og beklage sig over svenskernes grusomheder mod de danske og lybske fanger. Trolle havde nu skrevet et sådant brev, som han sendte til kongens godkendelse. Forinden havde han ladet brevet oplæse for Jacob Bagge og de øvrige svenske fanger, som havde anmodet om, at også de måtte skrive til kong Erik og til Sverige derom. Trolle ventede imidlertid med at sende brevene af sted, indtil han havde fået kongens approbation. Denne blev givet i et brev af 2. aug., hvori kongen skriver til Trolle, at han har ladet sig forelæse fangernes breve til Sverige og er vel tilfreds med, at de bliver afsendt. Herluf Trolles eget brev til kong Erik har kongen heller ikke noget at indvende imod og henstiller iøvrigt til ham selv i denne sag at handle efter bedste skøn. Trolles brev til kong Erik har følgende ordlyd:

»Eders Kgl. Maj. min ydmyge Hilsen med Gud, givendes Eders Kgl. Maj. ydmygeligen til Kende, at nogle af Eders Kgl. Maj.' Orlogsskibe vare under Bornholm og fik der nogle Koffardiskibe, men Eders Kgl. Maj.s Krigsfolk haver optraadt saa tyrannisk og umenneskeligt imod det arme Folk efter at de haver fanget dem, hvilket ikke Krigsbrug er, ikke heller er hørt før af nogen Nation. Og Eders Kgl. Maj. maa vel vide, at Gud vil straffe det til sin Tid, og vil det give Eders Kgl. Maj. og alle Svenske et ondt Navn og Omtale af alle Folk, hvorfor jeg beder Eders Kgl. Maj. ydmygeligen, at Eders Kgl. Maj. vil alvorligen give Eders Kgl. Maj.s Krigsfolk til Kende, at de gøre ikke saa herefter. Vi ville med Guds Hjælp se til, at de efter denne Dag ingen af os skulle blive mægtig. Og vil jeg og mine Medfølgere udi lige Maade betale dem lige saadant Skiel, som de nu gjort haver, dem og alle Eders Kgl. Maj.s Krigsfolk, Undersaatter og Slægtninge, høje og lave Personer, ihvor vi dem maatte komme over til Lands eller til Vands. Og ville med denne min Advarsel og Skrivelse være undskyldt i, hvad kristent Blod i saa Maade udgydes efter denne Dag. Det havde vel været burde sig, om Eders Kgl. Maj.s Krigsfolk havde betænkt, hvor kristeligt der blev handlet med de Fanger, 600 Mand paa Elfsborg, deslige og hvormange Mands liv der blev reddet og løsgivet for Halmstad, tillige og hvormange Mand vi nu har reddet og skaanet, da Makaløs blev brændt og skudt i Sænk, hvilke vi nu ærligen holder, desuden de, som ere i Norge fangne, som man og holder efter Krigsbrug. Og Eders Kgl. Maj. skal vist vide, at vi haver flere fangne af Eders Kgl. Maj.s Undersaatter og Tjenere baade i Tyskland og andetsteds, end Eders Kgl. Maj. ved selv af. Og ville vi holde efter Krigsbrug alle Fanger, som til denne Dag fangne ere, at Eders Kgl. Maj. og vore Fanger, som tilforn fangne ere, og (!) vil saa holde kri-

stelige og vel, til saa længe vi faa Eders Kgl. Maj.s Svar herpaa. Hermed Eders Kgl. Maj. Gud befalendes. Af Kgl. Maj.'s Orlogsflaade Lørdagen den 22. Juli Aar 1564.

Eders Kgl. Maj.'s villige efter min Befaling

Herloff Trolde.«

Om brevet virkelig er blevet afsendt, vides ikke. Det fandtes som kopi til Trolles brev af 27. juli til Frederik II. I alle tilfælde er det næppe blevet besvaret af kong Erik.

Henimod juli måneds slutning stiller forholdene sig iøvrigt bedre i den forenede flåde. Således meldes den 27. juli fra Bornholm, at de danske og lybske orlogsskibe atter har samlet sig under øen og venter de svenske; og s. d. skriver Trolle til kong Frederik, at eskadren fra Rostock, det i Bokull reparerede »Mercurius« og de to skibe fra den pommerske kyst samt de detacherede lybske skibe var vendt tilbage, ligesom det i København reparerede »Byens Løve« snart kunne ventes til flåden. De påkrævede forsyninger af folk og proviant var også begyndt at indløbe, og såsnart de fik mandskabet og fetaljen ind, ville de søge fjenden, hvor de kan finde ham:

»Vi ville ikke heller foragte vore Fjender, eller give vor Fordel bort, men vi ville holde vor Fjende som en Djævel, og vi ville søge ham, som han var gjort udaf Halm og Straa og med Guds Hjælp nedlægge ham, det skal Gud visseligen hjælpe os til,«

skriver Trolle på sin ejendommelige med lignelser spækkede skrivemåde. Han har nu fra lybækkerne mod kvittering fået overleveret de svenske fanger, hvilke han videresender til kongen. Lybækkerne har nu fattet bedre mod, slutter han sit brev, og kongens egne høvedsmænd og alt krigsfolket er ham i alle måder hørige og lydige; de er alle ved godt mod, således at Trolle nu håber, at kongen med det første skal spørge gode tidender fra dem.

Det varede da heller ikke længe, før Trolle kom i lag med den svenske flåde. Denne var efter hjemkomsten med de erobrede lybske koffardiskibe igen kommet i søen den 29. juli og mødte mellem Øland og Bornholm den dansk-lybske flåde i en træfning, hvorom der iøvrigt savnes nærmere oplysninger. Kun ved man, at kampen fandt sted den 4. og 5. aug., og at svenskerne blev slået på flugt. Lensmanden på Sølvitsborg beretter således den 7. aug.:

»I Torsdags (3. Aug.) løb Kongens Flaade fra Bornholm hen under Øland, og i Fredags og Lørdags (4. og 5. Aug.) hørtes svarlig skyde i Søen. Hvad det er, ved man ej.«

Den svenske konge skriver om sine admiraler: »Da de fik fjenden at se, blev de rædde og flygtede.« Desværre findes ingen rapport om slaget fra

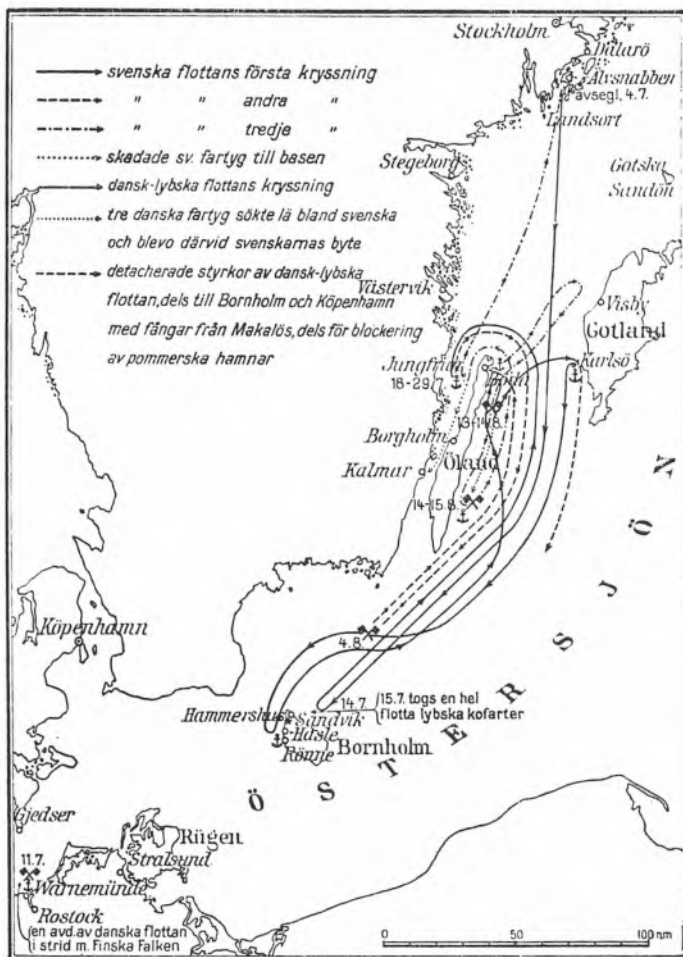
Herluf Trolle, da hans breve i tidsrummet fra 28. juli til 14. aug. er gået tabt for efterverdenen.

Svenskerne blev efter træfningen af storm, af mangel på proviant og af sygdom blandt besætningerne nødsaget til at søge ind til farvandet ved Ølands nordre odde. Her blev de efter kong Eriks befaling forsynet med levnedsmidler og friske folk. De syge sendtes i land, og den uheldige Klas Fleming, som havde pådraget sig Erik den XIV.s vrede over nederlaget, blev i h. t. kongens befaling af 8. aug. afsat som admiral og øverstkommanderende over flåden og erstattet af Clas Christerson Horn. Den kgl. befaling vedr. admiralskiftet blev stilet som et åbent brev: »Til menige man å örlogsskeppen, höffvesmän, Scipare, stürmän, Bösseskytter, knektar och båtsmän.« Kongen tilkendegiver heri:

»at efter vi forstaaet det Hr. Clas Fleming haver fast skammeligen og ilde for holdt sig udi den Befaling vi ham betroet haver, idet han uden skellig Aarsag haver veget bort fra Fjenderne og ikke efter sin medgivne Instruction forfulgt dem og bestræbt sig for at gøre dem nogen afbræk og skade i Søen; deslige og efter hvad vi fornemme at han ellers haver sat sig for at begive sig med vore orlogsskibe til Stockholm igen uanset hvad skade, vanskelighed og fordærv vi og menige Sveriges rige der at tage, hvor man saa slet skulle opgive denne sag og intet mere udrette paa denne rejse. Derfor, for denne hans skadelige og utilbørlige optrædens skyld er vi ingenlunde tilsinds at betro ham længere denne befaling, men haver vi affærdiget disse vore elskelige tromænd og raad her Clas Christerson friherre til Aminne samt vor tro tjener procurator og sekretær Jören Pederson til eder at den föromtalte her Clas opfordres skulle, paa det vi kunne komme til tals og forhandling med ham, ville for den skyld haver eder gunsteligen befalet trofaste tjenere at I ikke beviser Clas Fleming nogen yderligere efterkommenhed og lydighed ej heller godkende ham som eders admiral men hjælpe til at han med det første maatte blive til os forskikket og haver nu forordnet os elskelig her Clas Christerson at han i den andens sted skal blive øverste admiral.«

Clas Christerson Horn, der hidtil under krigen kun havde været anvendt til lands, hvor han havde vist sig som en duelig feltherre og nu sidst havde været lensmand på Kalmar slot, viste sig imidlertid snart også som en dygtig og initiativrig flådefører, som forstod at bibringe sine høvedsmænd og skibsbesætninger en anden ånd end den, der hidtil havde rådet i den svenske flåde.

Med den største energi og handlekraft drog Clas Christerson omsorg for alt, hvad der var nødvendigt til et nyt togt; men han havde knap nok ført kommandoen over flåden én dag, før den dansk-lybske flåde ganske uformodet for fulde sejl kom strygende op langs Ølands østlige kyst og viste sig for de forbavsede svenskere ved øens nordre odde. Dette blev indledningen til årets andet store Ølandsslag.

Flådernes bevægelser i tidsrummet før og efter det andet Ølandsslag.

Anm. Trolles kryds fra Bornholm til Rügen og Warnemünde den 13.-14. juli er ikke angivet på kortet.

c. Det andet Ølandsslag og sommertogtets slutning.

Det andet Ølandsslag synes i henhold til de foreliggende samtidsberetninger, der på væsentlige punkter stemmer ret godt overens men på andre er noget forskelligt farvede, efter som de ses med danske eller svenske øjne, at have strakt sig over 2 à 3 dage. Slaget var delt i to kampafsnit eller træfninger med en mellemliggende dag, hvor der af de danske blev brændt på Öland. Således udtales i det tidligere nævnte papirhåndskrift fra Frederik II's tid:

»11, 12 Aug. Slag under Nordodde af Øland, og blev de svenske slagen paa flugten med deres Skibs magt. – 13 August blev brændt paa Øland – 14 August, skete det slag under Øland og Iomfruen ind til natten, og om natten udi en storm løb vore skibe udi søen. Men David, Morian, Løven blev liggende under Øland, og om anden 16 Aug. dagen blev de tagne ud af de svenske, og var paa fornævnte skibe Arild Ugerup, Peder Daa og Torben Daa.«

I nær overensstemmelse med denne korte skildring af slagets forløb gives i en anden dansk samtidsberetning – baseret på de tidligere omtalte optegnelser af Axel Gyldenstjerne, der så at sige ordret er blevet benyttet af Resen i hans kronik over Frederik II – en mere detaljeret beskrivelse af dette interessante todages-slag.

Gyldenstjernes skildring går i hovedsagen ud på følgende:

Da de danske og lybske på deres ankerplads under Karlsøen fik underretning om, at de svenske var i søen, begav de sig straks imod dem og forjagede dem hen under Jomfruen, indtil natten skilte parterne fra hinanden. Så løb de danske under Øland, og straks den næste morgen begav de sig i land og brændte på kysten. Da den ny svenske admiral fik at vide, at de danske og lybske lå til ankers så nær under land og på grund af pålandsvind ikke kunne komme klar af dette uden at risikere at drive ind på grunden, stod han straks med hele sin skibsflåde for fulde sejl ind mod dem og holdt derefter gående frem og tilbage til luvart af dem. Angrebene fortsattes uafbrudt fra morgen til middag under en voldsom beskydning fra svenskernes side, hvorunder de danske led stor skade og ikke med fordel kunne besvare ilden. Da fik de danske en halv vind og gik straks allesammen under sejl og søgte fjenderne. Derefter sloges de med dem, indtil aftenen og natten skilte parterne fra hinanden. Den svenske admirals skib »Elephanten« blev jaget ind på en blind stenklippe på Bircheness rev i Kalmarsund, hvor det blev til vrag, men folkene blev reddet. To andre svenske skibe måtte sættes på land på Västerviks skær og gik ned med mand og mus. Så blæste det om natten op til en stærk storm, hvorved størstedelen af skibene skiltes og forvildede sig fra hverandre. Medens de danske søgte ad Gotland til, samlede de svenske sig under Ølands nordre odde og afskød straks 3 skud – Danmarks løsen – således som de danske og lybske plejede at gøre. De mente derved at kunne få mulige i nærheden værende danske skibe, som i mørket og under stormen måtte have forvildet sig, til at tro, at det var den danske flåde. Der kom da også i løbet af natten 4 af de danske skibe, som Erik Rud, Arved Ugerup, Peder Daa og Torpen Daa var høvedsmænd på, løbende midt ind i deres flåde, ved hvilken de ankrede; thi de vidste ikke bedre, end at det var de danske, de havde for sig. De svenske glemte ikke, hvad de skulle gøre. Straks den

næste morgen tidlig lettede de og tog 3 af de 4 skibe, nemlig Morian, David og Byens Løve, på hvilke Arved Ugerup, Peder Daa og Torben Daa var høvedsmænd; derimod så Erik Rud sit snit til at undkomme med den svenske Jomfru.

Herluf Trolle giver i et brev til kongen, skrevet dagen efter hovedslaget den 14. aug., en rapport om dette, men omtaler ikke heri det første kamp-afsnit og heller ikke den mellemliggende plyndring på Øland. Det må imidlertid antages, at Trolle, der altid var så omhyggelig med at berette hurtigt og nøjagtigt om alle begivenheder, har skrevet om disse ting i et tidligere brev, der sammen med hans øvrige breve fra denne periode er gået tabt for efterverdenen.

Trolles rapport om hovedkampen har imidlertid sin store interesse derved, at den er ganske frisk – skrevet morgenen efter slaget d. 14. aug. – og giver en samlet detailleret skildring af hele dets forløb. Desuden må rapporten, som et officielt dokument fra den danske admiral, hvis nøjagtighed og sandhedskærlighed vist ingen tør betvivle, tillægges en ganske særlig vægt ved bedømmelsen af den sømilitære situation og de to kæmpende parter optræden. Den er i sin helhed sålydende:

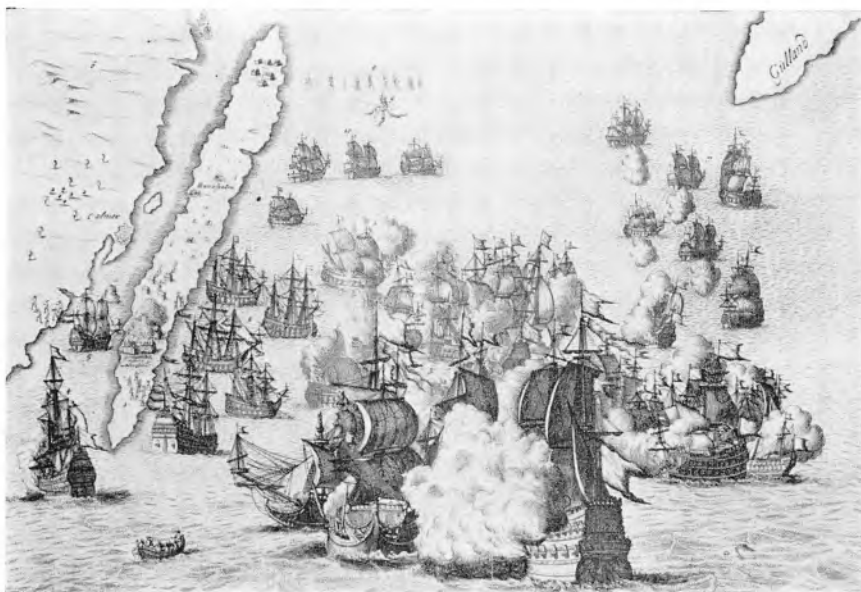
»Eders kong. maj., min ganske underdanige, tro tjeneste, nu og altid forsendt med vor herre. Giver jeg eders kongl. maj. underdanigen til kende, at i gaar morges i dagningen blev vi de svenske skibe var, og vi laa for anker under Øland, og komme de for en vind og havde vinden og fordelten fra os, thi beraadede jeg mig med de lybske og vore høvedsmænd hasteligen, og vi gjorde en ordning, at vi ville bide dem for vor anker, om de ville komme os om bord da ville vi tage imod dem, efter som vi havde til redet til slige gæster. Men de ville os ikke om bord, og vi kunde ikke komme til dem. De »sette« paa deres skarpe skyts og besejlede skibe, vi havde ogsaa vore bedste skibe fremmest i vor ordning, saa at de intet baadede af skydefærd (d. v. s. de havde ingen fordel af skydningen), den stund vi laa for anker. Og var klokken mellem 7 og 8, der de kom til os og skød, og holdt det saa, til klokken var ved et. Der vi saa, at det var dem ikke anderledes alvor, da lod vi nogle af vore bedstsejlende Skibe gaa til sejls og lavere at se hvorledes de kunde støvne, og om de svenske vilde drage noget efter dem, saa at vi, som blev liggende, kunde komme i vinden for de svenske. Der de saa halerede med de svenske, og os tyktes, at vi kunde komme noget til handel, da gik vi til sejls og gik en gang eller to over med hverandre, og eders kongl. maj.'s høvidsmænd, deslige den lybske admiral og alle de andre lybske haver holdt dem ærligen og vel, og hver gjorde saa meget som ham var muligt, og vi fik de svenske i flugt, og deres flaaede blev skilt ad i to hobe, og eders kong. maj.'s skibe fulgte efter, men de svenske var saa vel besejlet, at vi ikke kunde naa dem. De største svenske hovedskibe blev alle tilsammen i den ene hob, og de var saa vel besejlet, at de fik vinden fra os. Den anden hob lod drage ind mod skærene, og et af dem løb paa landet og strandede, og vore, som dem efter fulgte, kunde ikke følge

dem længere for grundens og nattens skyld. Derfor lagde de over til mig igen. Den anden svenske flaade og vi gik af søen til hobe, men i nat haver de sat en anden kurs, saa at vi saa bleve skilt ad. Jeg antager, at de haver sat deres kurs hen ad Kalmar sund, at de der kan samle deres flaade igen. Jeg haver sat min kurs mod Gulland, at jeg der kan samle eders kongl. majs flaade. Nu jeg tæller eders kongl. majs skibe, medens vi ere under sejl, da savner jeg fire i mit tal. Jeg haaber, at de dog kommer denne samme kurs. Vejret er nu muldent, at man ikke kan se saa grant. I gaar skete eders kongl. majs. skibe ingen synderlig skade, der jeg kunde se. Jeg ved heller ikke, om nogen af høvedsmændene haver faaet nogen skade, førend jeg kommer nu at sætte et sted for anker. Fortun holder sig endnu vel, saa at hun er endnu tæt, gud være lovet, og skade intet, uden at hun er ikke ren under, dog sejler hun endnu fra alle, der er i denne flaade. Aller naadigste herre og konge, saa ved jeg nu aldrig, hvorledes jeg det skal slaa nu an, thi dersom de svenske har vinden fra os, da ville de os ikke om bord. Naar som vi haver vinden fra dem, da er de os for besejlede og sætter det paa deres sejlads, uden gud vil ellers synderlig føje, at vi kan møde dem et sted, der hvor de kan ikke vige, det gud almægtigste give, da ved jeg nu ingen raad etc. Og vil jeg hermed have eders kongl. maj. med sjæl og liv til et lyksaligt langvarigt regimente, sejr og velfærd gud almægtigste befaledes. Fra eders kongl. majs. orlogsflaade under sejl mellem Øland og Gulland tirsdagen den 15. august 64.«

Trolle omtaler først i et senere brev til kongen af 7. september det svenske admiralsskibs forlis. Dette har da også først fundet sted efter kampen, nemlig den 16. okt. under den svenske flådes retræte til Kalmarsund. Om de 3 savnede danske skibe har Trolle endnu den 23. og 28. aug. intet pålideligt hørt. Han skriver således den 23. til kongen: »Dersom det er anderledes fat med dem, end som Ret er, da befrygter jeg, at det er skippernes og styrmændenes egen skyld, at de har sat en vrang kurs om natten, den stund denne storm var.« Og den 28. aug. udtrykker Trolle i et brev til Gyldenstjerne endnu håb om, at Løven og de to andre savnede skibe ikke er kommet i fjendens hænder. Nogle koffardiskibe, skriver han, skulle have set dem østen for Gotland, men nu siger en lybsk mand, at han har set Løven, som han påstår at kende, komme ind under Blekinge. Trolle ved ikke, hvad han skal tro: »thij løgen er megen tiill,« slutter han sit brev. Desværre blev Trolle denne gang skuffet i sin optimisme.

Skibene var, siges det i ligprædikenen over Arild Ugerup, »formedelst Guds vejr og Vind« blevet taget af de svenske mellem Nørre Ølands odde og de svenske skær. Da høvedsmanden på David, Arild Ugerup, så sig indesluttet af de svenske, ville han, skønt det var umuligt at slippe løs, dog ikke opgive skibet uden vilkår. Derfor sammenkaldte han de ca. 40 krigsfolk, som tillige med nogle knægte endnu var i live af skibets oprindelige besætning på 200 mand og spurgte dem om gode råd. Men de faldt

34. Den svenske admiral
Clas Christerson Horn.

35. Det andet Ølandslag 12.-14. august 1564.

36. Herluf Trolle føres dødeligt såret i land fra flåden ved Dragør.

37. Stenhuggermester Peter Schannungs mindesten over Herluf Trolle.

ham alle for fode og bad ham dog ikke at føre dem til slagtebænken eller forlange det umulige af dem. Derfor henvendte A. Ugerup sig til den svenske admiral på St. Erik og sagde, at han ville overgive skibet, hvis der blev lovet dem alle om bord et ærligt og nådigt fængsel, enhver efter hans vilkår; men hvis admiralen ikke ville eller kunne love dette, da ville A. Ugerup lade både sig selv og skibet gå op i luer, »hvilket med oprakte hænder blev samtykt.« Der blev da tilsagt de danske besætninger det fangenskab, som de havde begæret; men det blev et hårdt og tungt fængsel, de fik, hvorunder de måtte lide allehånde. Ugerup måtte således deltage i det hånende triumftog i Stockholm: »Kan jeg ikke fuldtud sige den Spot, som jeg har lidt for min Herre og Konges Skyld; var vi dog ingen Forrædere,« skriver han. I 1568 blev han dog udvekslet med den svenske underadmiral Arvid Trolle, som i 1564 var blevet gjort til fange på »Makaløs«.

Endelig giver såvel den danske som den svenske konge i nogle breve skildringer af kampen og omtaler denne som, eller giver den udseende af at have været, en sejr for deres respektive flåder – den svenske konge i breve dat. den 19. aug. og 15. sept. henholdsvis til statholderen i Stockholm og »den menige mand udover hele Sveriges rige«, og den danske konge i et brev til sin søster, kurfyrstinde Anna af Sachsen, dat. 30. sept. Disse skildringer må imidlertid som følge af hele deres indhold, der på væsentlige punkter er i uoverensstemmelse med hverandre samt med den danske admirals rapport, foruden at de på andre punkter er fejlagtige, tages med et vist forbehold.

Da den svenske konges breve imidlertid synes at indeholde de eneste svenske samtidsberetninger, der hidtil er fremkommet om dette slag og derfor af svenske forfattere, bl. a. Hammerskjöld i hans artikel »Svenska flottan under Vasakonungarne« i Svensk Hist. Tidsskr. XI, 1891, har været anvendt som en troværdig kilde og dannet grundlag for hans påstand om en svensk sejr, skal de i denne sammenhæng omtales nærmere og også fra dansk side underkastes en vurdering.

I sit brev til statholderen i Stockholm fortæller kong Erik, at han havde forskikket Clas Christerson til admiral på skibsflåden, som lå ved Ølands nordre odde og havde draget omsorg for, at skibene blev provianterede og de syge folk erstattet:

»men förr än som man fick väl beställa um alle saker, vore fienderne förhanden och komme dragendes åt vår skepsflotte och efter de hade vinden med sig, therför måste våra låta draga undan till Jungfrun, ther the då, sedan the hade kommit op i vinden, bättre begynte skärmytsla med fienderna och slogs med them första dagen indtill thess mörkret förtog them, så att våra höllo sjön utöfver och fienderna begåfve sig till Öland igen.

Andra dagen therefter kommo våre till seglats igen och drogo åter än en gång emot fienderna och kommo til mangels med them tideligen om morgonen then 11 dag udi thenne måneden och slogos then hele dag igenom.«

Kongen fortæller dernæst, hvorledes han, da han endnu ikke havde fået kundskab om, hvor hans skibe var gået hen, efter at de i første omgang var blevet skilt fra fjenden, lod sig sætte over til Øland med 3 fæniker knægte og 1 eskadron tyske ryttere for at holde fjenden, hvis denne skulle få overmagt på søen, borte fra øen:

»men når vi komme ther ind på, hade då allerede våre slagit fienderna på flykten och eröfrat try utaf theris skepp, som the ha fått in i flottan till sig n. vid Böse-Lejonet, David, Morian föruthan några skep, som äro gångne i sank, huru många the äro, thet är oss ännu ovitterligt, dock hafve vi i sanning förstått, förr än the komme till mangels med våre örlogsskep, vore the als en 40 skep, men sedan the skildes åt sednast vore the icke mer än 29 skep them vi sjelf talde, när vi ther på landet stadd vore, och tvifler intet att the tio af them schola vare omkomne. Thess likes äro affångede alle uthaf then danske adel Arvid Ugerup, Per Due, Thorbjörn Due, Verner Klot, Christian Söffrinson föruthan 500 gemene fångar.«

Af dette brev, som indeholder forskellige dunkle punkter og fejltagelser, fremgår, at kongen ikke kan have været øjenvidne til selve slaget, som af nogle svenske forfattere påstået; thi han skriver i sit brev, at han er gået over til Øland efter den første dags kamp; og da han kom til øen, havde – siger han videre – vore allerede slået fjenderne på flugt og erobret 3 af deres skibe. Kongen angiver iøvrigt datoerne for de to dages slag fejlagtigt til den 10. og 11., medens man med bestemthed ved fra Trolles rapport, at den sidste kampdag var den 14. august.

Ved omtalen af »den danske flådes flugt« er fantasien desuden løbet af med kong Erik, thi hvad han skriver herom står i modstrid med den danske admirals rapport til kong Frederik. I denne siges tydeligt og klart, at det var den svenske flåde, som blev slået på flugt og at den, splittet i 2 hobe, blev jaget af den danske konges skibe og kun undslap på grund af sin bedre sejløve. I alle tilfælde er det formentlig de 3 danske skibes erobring samt de øvrige skibstab, kongen fejlagtigt formoder den dansklybske flåde har lidt i og efter slaget, der motiverer hans opfattelse af dette som en sejr for hans flåde.

Hammerskjöld slår i sin før omtalte artikel et drabeligt slag for, at man skal fæste ubegrænset lid til kong Eriks udsagn i hans breve om slaget på bekostning af andre kilder – og der iblandt den danske admirals officielle rapport. Han omtaler iøvrigt kun det første af kongens breve rent en »passant« i en lille fodnote, idet han med rette indrømmer, at der heri findes dunkle punkter. Han lægger derfor hele sin bevisførelse for den påståede

svenske sejr over på kong Eriks andet brev af 15. sept., som han tilskriver større betydning. Men heri har han sikkert uret; thi medens brevet af 19. aug. er skrevet et par dage efter slaget, hvor begivenhederne endnu står friskt i kongens erindring, og dette brev er stilet til en enkeltperson – en af kongens fortrolige og højtansete embedsmænd, statholderen i Stockholm – så er brevet af 15. sept. skrevet en hel måned efter slaget og stilet som et åbent brev »til den menige man utöfver hela Sveriges rike belängendes den lycke och seger emot fienderna.« Dette Brev må derfor nærmest opfattes som et propagandaskrift, således som kongen ønskede begivenhederne opfattet af menigmand.

Efter at kongen heri har givet en fremstilling af de omstændigheder, som knyttede sig til Clas Christersons overtagelse af kommandoen over flåden, fortsætter han:

»Medan detta skedde, kommo fienderna dragendes in till våra skepp, som då logo vid norra Ölands udd, och efter vädret var sunnan den dagen och blåste flux, ty hade våra ingen annan råd, utan måsta låta gå till sjös undan fienderna och hölle deras kosa upp under Gulland, och blefve då den tid våre slagne på flykten, dock finge vi ingen skade på våre skepp, utan de blefve alle behåldne. Sedan fienderna det såge, att våre vore afvekne, satte de under norra Ölands udd med deras skepsflotte och begynte bränna. Men strax därefter fogade gud det så, att vädret förändrade sig i norr, så att våre finge en tjänlig vind, hvarför de och vände strax om och sökte till fienderna igen. Och när våra örlogsskepp komme löpandes til dem, tågade fienderna deras stora skepp fram ud med landet (d. v. s. de varpedes op i en sådan stilling, at de havde udsigt til at afslå et forsøg på entring) och stälte sig till motvärn. Men när våre begynte flux skjute på dem, då måste de omsider lyfte deres ankar och gifva sig till segels, sloges så med våre den hele dagen igenom något in på natten. Men efter tre af fiendernes skepp vore uti skärmytseln oförseendes komme ibland våre örlogsskepp, och hade där satt (sic), därför, medan de voro på flykten och aktade löpa sin kos, blef vår amiral dem varse och tog dem så till fånga, ett af dem kallas Böselejonet, det andra Morianen, det tredje David. Däröppå vore fem utaf den danske adeln, som och fångade blefve, nämligen herr Arved Ugarup, Peder Dåå, Torbjørn Dåå, Kristiern Sörensson och Verner Kloot samt sexhundra gemene fångar. Togs där och ett köpmansskepp, hvilket var tillföre af våre fångar och upptaget i sjön, och sedan svekligen drog sig undan, när skärmytslen angick. Och efter vi ändå ingen viss kunskap hade bekommit utur sjön huru med våre örlogsskepp var gånget, därför låte vi sätte oss utöfver till Öland på samme dag slakten stod med en gesvadher tyske ryttare och två fänikor knektar uti den akt att där fienderna hade behållit sjön och fått öfverhanden med våre, att vi då hade kunnat försvara Öland. När vi kommo in på landet, finge vi då se fiendernas skepp, där de lågo i sjön, dem vi talde, och vore de då icke mer än 30, men Ölandsboarne, som hade sett dem tillföre, den tid de först drog till vår skeppsflotta, sade oss förvisso, att de då voro 40 skepp alle tillhope, hvarför och intet tvifvel är, att 6 utaf fiendernas skepp skole vare omkomne

utöfver de, som fångade blefve. Men det hafve vi i visse sanning förstått sedan aff dem, som hafva sett skeppsvraket och folket vid stranden utmed Öland, att 2 väldig skepp skole hafve strandet och blifvit borta för fienden.«

Omend man vel efter dette brev må give H. D. Lind ret i, at man ikke kan frakende kongen en stræben efter at levere en objektiv skildring af slagets gang – således indrømmer kongen, at den svenske flåde blev slået på flugt under den første træfning – så bliver man dog ikke meget klogere m. h. t. de dunkle punkter i kongens første brev, som også Hammerskjöld indrømmer at have fundet heri. Iøvrigt giver kongen i sit andet brev, som Hammerskjöld i hovedsagen anser for tilforladeligt, så overdrevne angivelser af de danske skibstab under slaget, at Hammerskjöld dog på dette punkt må tage afstand fra ham, idet han udtaler:

»däremot är svårt att tro, det danskarne förlorat flere skepp än de tre ofvannämnda. De 6 eller 7, som Erik saknade, hade ju kunnat vare bortskickade.«

Hammerskjöld undskylder kongen, at denne i brevet har fortiet tabet af det svenske admiralskib »Elephant«, med at skibets forlis først fandt sted den 16. aug. – altså efter slaget. Men hvorfor, må man da spørge, omtaler kongen så erobringen af de tre danske skibe i forbindelse med dette? I h. t. papirhåndskriftet har disse skibes overgivelse nemlig også først fundet sted den 16., to dage efter slaget! Dette bekræftes iøvrigt ved, at det var til den svenske admiral på »St. Erik«, som blev admiralskib efter »Elephanten«, at A. Ugerup overgav sig og sit skib.

Men nu skal vi høre, hvad den danske konge siger om begivenhederne i sit brev til sin søster, kurfyrstinde Anna af Sachsen. Heri fortæller han om episoder under slaget samt om svenske skibstab, der ikke omtales i den danske admirals rapport af 15. aug. Denne må kongen dog have modtaget forinden han skrev sit brev til søsteren, dateret så sent som den 30. sept. Kongen må derfor have grundet sin fortælling på helt andre oplysninger, måske på et andet, ikke bevaret brev fra Herluf Trolle om det første kampafsnit, eller på et fra Erik Rud, hvis navn og optræden kongen omtaler i sit brev.

Han skriver i dette, at hans skibe for ikke længe siden igen havde haft en træfning med de svenske; de sloges to hele dage og to nætter, så at svensken mistede fire statelige skibe; af disse har vor undersåt Erik Rud med eders kærligheds skyts, som var forordnet på hans skib, den svenske Jomfru kaldet, skudt det største og bedste svenske skib efter Mageløs, den finske Hjort (?) og endnu et andet stateligt svensk skib i sænk med alt deres skyts og redskab. Men af vore skibe er tre af de allerringeste (?), der

uden at vide det om natten var kommet ind blandt de svenske, som de antog for vore, blevet holdt tilbage med magt og gjort til bytte.

Af de »4 statelige skibe«, som kongen nævner, svenskerne har mistet, kan det ene være »Elefanten«, som dog ikke blev skudt ned, men strandede efter slaget; de to andre kan være dem, der i følge Gyldenstjernes optegnelser måtte landløbe under Västerviks skær, og hvoraf det ene også omtales i Trolles rapport; men disse skibe må i alle tilfælde have været af ringere størrelse; thi de tilhørte ikke den hob, som i h. t. Trolles beretning talte alle de største hovedskibe. Det fjerde skib, som kong Frederik nævner ved navn, nemlig »Finske Hjort«, findes i alle tilfælde ikke på den tidligere anførte svenske skibsliste. Muligvis kan kongen have forvekslet det, enten med denne listes »Finische Swan«, der dog kun var et middelstort skib på 250 læster eller med den lille »Finske Houken«, der var endnu mindre, kun på 80 læster, hvis det da ikke snarere drejer sig om et skib, der senere er kommet til den svenske flåde. Dets nedskydning omtales imidlertid ikke i andre beretninger. Når kongen i sit brev til søsteren søger at tilsløre størrelsen af de danske tab ved at give det udseende af, at det er nogle af hans ringeste skibe, som er gået tabt og taget af svenskerne, må hans beretnings pålidelighed også på dette punkt drages i tvivl; thi »Løven« og »Morian« var i alle tilfælde blandt de 7 danske skibe, som står opført på Herluf Trolles liste som hovedskibe i hans slagorden.

Om slaget tier iøvrigt de lybske kilder.

Når man nu på grundlag af de her nævnte skildringer skal søge at fælde en retfærdig dom over dette slag, kan det vel med nogen føje hævdes, at selve kampen, taktisk set, var sejrrig for den dansk-lybske flåde. Denne fik nemlig, såvel under det første som under det andet kampafsnit, den svenske til at vige. På grund af stormen og det indtrædende mørke i forbindelse med de svenske skibes overlegne sejleevne kunne de opnåede fordele: Fjenden splittet i 2 hobe, som unddrog sig kampen under de danskes forfølgelse, imidlertid ikke udnyttede. De blev endog forvandlet til gunst for svenskerne ved den ulykkelige skæbne, der efter slaget ramte de 3 danske skibe, som ufrivilligt løb i armene på den svenske flåde. Ganske vist mistede svenskerne – også efter slaget – ved stranding deres admiralskib samt et par mindre skibe. Admiralskibet »Elephanten« udgjorde, siger Sylvander i »Kalmar slotts och stads Historia«, sammen med »St. Erik«, efter at »Mars« (»Makaløs«) var gået tabt, de største og ypperste orlogsskibe i den svenske flåde. Skibstabene var dog størst for de danske, hvis 3 skibe blev indlemmet i den svenske flåde og deres besætninger gjort til fanger.

Slutresultatet af det andet Ølands-slag var iøvrigt det samme som ved

tidligere lejligheder. Den svenske flåde tyede efter kampen ind til sin basis ved Kalmar og kom kun i søen igen for at gå hjem, hvorimod den dansk-lybske holdt søen og brændte, uantastet af den svenske, endnu en gang på Øland. Trolle forlod først Østersøen, efter at svenskerne var gået hjem.

Det kan vel derfor med en vis berettigelse siges, at de allierede, også strategisk set, var sejherrer, men slaget anses dog i almindelighed for uafgjort.

Slagets påviselige følger var i alle tilfælde, at begge parters flåder var mer eller mindre ukampdygtige. Skibene havde lidt meget på skrog og rejsninger og trængte til istandsættelse og komplettering af beholdningerne, ligesom sygdomme og dødelighed havde ryddet op blandt besætningerne.

Medens den svenske flåde tog station i og ved Kalmar sund, måtte Herluf Trolle, særligt af hensyn til lybækkerne, gå til Bornholm, idet hans rekognosceringsfartøjer dog til stadighed holdt øje med fjenden. Trolle ville gerne, som han skrev, i lag med fjenden, såsnart lybækkerne havde provianteret og vinden føjede sig; men foreløbig var begge flåder henvist til nødtvungen uvirksomhed.

Om den svenske flåde skriver Westling, at det havde været umuligt for den svenske admiral at iværksætte kongens vilje og befaling om at forlade Kalmar inden den 8. sept., thi søfolkene og knægtene var for en stor del døde, og blandt de levende var villigheden ringe. Hertil kom, at de nødvendigeste artikler til skibenes udrustning ikke fandtes. På den dansk-lybske flåde var forholdene iøvrigt ikke stort bedre i så henseende. Således skriver Herluf Trolle hjem, at »Fortuna« og »Mercurius« dårligt kan ligge bi i en storm eller i uvejr. Der er stor sygdom om bord, således at man i løbet af få dage har mistet mange folk af skørbug. Den lybske admiral, Frederik Knebel, er taget hjem til Lybæk, da han er syg og ilde tilpas; Kampferbeck var den 2. sept. i hans sted blevet admiral.

Herluf Trolle er imidlertid utålmodig over uvirksomheden og den lange ventetid, hvilket han lader skinne igennem i et brev af 8. sept. til Danske Kancellis øverste sekretær, Hans Skovgaard. Han skriver heri, at de nu har ligget med modvind i over 14 dage under Bornholm, men man skal ikke beskyldes dem for, at der er blevet forsømt noget den hele sommer. Svenskerne har haft stort held med vejr og vind, men med Guds hjælp går det nok.

»Ville vi mere forlade os på Gud og stole på os selv, da vilde det blive bedre,«

skriver Trolle videre. Med dette sigter han uden tvivl til, at lybækkerne ikke var så pålidelige forbundsfæller som ønskeligt, hvorfor de danske havde måttet stole mere på egne kræfter. Han fortsætter i brevet med sine yndede

citater fra Peder Laales ordbog, som på Trolles tid var en almindelig benyttet skolebog ved latinundervisningen, idet de danske ordsprog var forsynet med latinske oversættelser til øvelse i sproget:

»Gud give vi ret forstod det gamle Ordsprog: »at før suiger the suornne end the bornne.« Per Laale drog icke heller langt fra Maalet, ther han sagde: »hand maa tiill rompen, ther kooen eyer.« I vor danske Krønike staar og:

»Thett er alt santh, vest oc druett,
som staar y gammel mands talle.
Thend ene raffn hugger aldri andens øge vd,
y huad the skriige eller gale.
Naar katten oc musen gjør bode ett,
thaa pleyer gode bonde att thabe,
vden hand ser ther paa full brett,
thaa holles hand for en aabe.«

»Kære bole,« slutter Trolle, »sådan en god gammel lærdom er altid nyttig at følge, mest når det gøres behov. »Mand kan oc well mit lempe komme ett eg y en humble seck oc ett glauen y genum ett vongeledt.«

Endnu den 16. sept. er Trolle ikke kommet af sted. Han skriver til Gyldestjerne, at han hindres af lybækkerne, der venter på proviant. De synes ikke at have lyst til længere at blive i søen. Hans egne folk beklager sig over mangel på klæder og penge, og krigsfolket kommer med forskellige begæringer, som det dog hidtil er lykkedes ham at afvise.

Trolle benytter iøvrigt tiden ved Bornholm til at udsende forskellige mindre flådeafdelinger, hovedsagelig for at afskære de svenske forbindelser. Den 1. sept. udskikkes således 2 skibe til den pommerske side, den 6. sept. 3 pinker til Blekinges kyst for at beskytte danske koffardiskibe og kgl. fetaljeskibe mod svenske angreb. Den 16. sept. sendes 3 skibe til Stralsund, hvis borgmestre og råd Trolle i en skrivelse af 14. sept. opfordrer til ikke at give svenskerne tilførsler, da han ellers må søge fjenden på byens område; og endelig i slutningen af måneden sendes 3 skibe til farvandene ved Reval og Riga til disposition for den danske statholder i Lifland. Samtidig forbereder Trolle selv med hovedflåden en straffeekspedition til Øland, idet Ølandsboerne ikke havde besvaret hans tidligere opfordring til at underkaste sig den danske konge. Forinden måtte Trolle imidlertid skifte sit flag over på »Lybske Kristoffer«, da »Fortunen« på grund af sin skrøbelighed måtte sendes hjem.

Endelig den 21. sept. kunne han gå under sejl med flåden fra Bornholm. Den følgende dag ankom han til Øland, hvor 7 fæniker knægte under Otto Ruds kommando blev sat i land for at hæрге og brænde på hele den sydlige del af øen. Ikke færre end 370 gårde blev i dette år og det foregående afbrændt. Nogle svenske ryttere, som var på øen, havde i forvejen drevet

kvinder, børn og kvæg bort fra deres hjemstavn, men havde iøvrigt kun haft nogle mindre sammenstød med Otto Ruds folk. Disse fandt, hvor de kom frem, et mennesketomt land. To bønder blev dog taget til fange og ført for Herluf Trolle, som sendte dem tilbage med en skrivelse til øens beboere. Heri udtaler Trolle sin beklagelse over, at deres adfærd havde nødsaget ham til, meget imod hans ønske, at behandle dem som fjender; de måtte imidlertid tilskrive sig selv skylden herfor. At en så brutal handling som afbrænding og hærgning af en hel landsdel, og rettet mod en fredelig og sagesløs befolkning har været Herluf Trolles kristelige sind og humane tankegang meget imod, er der næppe tvivl om; men sådan var krigsbrugen nu en gang på den tid.

Under de 5 dages hærgning og brænden på Øland gav den svenske flåde intet livstegn fra sig for at beskytte øen, og det til trods for, at den lå lige på den anden side af denne, i Kalmarsund. Svenskerne har ikke følt sig stærke nok hertil. De gik endog med deres flåde hjem til Elfssnabben den 27. sept., medens Otto Ruds folk endnu var på øen, som således blev overladt til sin skæbne. Dette er et yderligere bevis på, at svenskerne var slået af søen og de danske herrer her.

Efter at de danske landgangstropper den 27. sept. var taget om bord, vendte Trolle med flåden tilbage til Bornholm. Han blev imidlertid på vejen overfaldet af en voldsom sydvestenstorm, som splittede flåden, således at hvert skib måtte klare for sig selv. Trolle måtte med »Lybske Kristoffer« og 15 andre skibe søge læ under Blekinges kyst og nåede først den 2. oktober Bornholm. Her fandt han »Fortunen«, som, på hjemvejen til København for at reparere, af stormen var blevet drevet tilbage til øen med knækkede master. Natten til den 4. oktober opkom en ny storm, som tvang alle skibene til »at ride for top og tagl«, og mange af dem mistede deres ankre. Det var således snart på tide for Trolle at tænke på at komme hjem. Han havde allerede forlængst, på grundlag af erfaringerne fra det foregående år, advaret mod et efterårstogt. Den 6. oktober sendte han derfor Erik Lykke til kongen for at melde om flådens dårlige tilstand og få bemyndigelse til togtets afslutning.

Den 13. oktober var flåden i alle tilfælde i København. I et brev af 16. okt. fra Trolle til Hans Skovgaard angives som grund for hjemkomsten: Storm og mangel på ankre.

»Nu jeg er kommet hid,« skriver Trolle, »da har Raadet set for godt, at man forløver det udbudte folk, det er og storligen nødvendigt, for de er nøgne og forfrosne og har intet at købe for, Klæder eller hvad som gøres behov. Raadet anser det ogsaa for godt, at man forløver disse Skibshøvedsmænd for den farlige tid og sygdom her er. Her er ikke godt at være længe uden for den, der er stærk af natur.«

Hermed var togtet forbi for dette år; men foruden de tidligere omtalte skibe, der var detacheret til Narva og Reval, blev 6 danske og 3 lybske skibe under Peder Hvitfeldts kommando efterladt i Østersøen udfor Rostock, Stralsund og Pommerns kyster. De skulle blokere en lille svensk eskadre på 8 skibe og fartøjer under admiral Sigfrid Jönssons kommando og forhindre den i at vende hjem. Dette lykkedes også; svenskerne måtte overvintre i Stralsund, og danskerne hævdede således herredømmet i Østersøen året ud.

Efter hjemkomsten blev Trolle af kongen kaldt til den herredag i Nyborg, som blev afholdt her i dec. måned. Kongen ville rådslå med ham om flådens udrustning det følgende år:

»Vider,« skriver kongen den 24. okt. til Gyldenstjerne, der ikke var med på herredagen, »at som I skriver Os til og formelder om Vore orlogsskibe, da have Vi til Os forskrevet Vor admiral, Os elskelig Herluf Trolle; med hennem ville Vi ydermere derom tale og alting beraadslaa.«

Den 5. dec. under herredagen meddeler Trolle Gyldenstjerne, hvilke sager kongen har forelagt rådet til forhandling i Nyborg. Kongen har således befalet, at der i kronens skove hugges tømmer til flåden, såvel på Sjælland som i Skåne; endvidere, at der skal udskrives skibsfolk til flåden i Danmark og Norge. Men Trolle er bekymret for fremtiden, hvilket han giver udtryk for i et andet brev til Gyldenstjerne fra Nyborg den 15. dec., på hvilket tidspunkt herredagen altså endnu ikke er afsluttet. Han skriver:

»Kære Magnus, jeg kan ikke skrive, hvor sælsomt og underligt som det ser ud med os, og ingen agter det. Gud for sin Godheds Skyld skal beskærme og bevare os vel for al ulykke og ondt, amen.«

Har Trolle måske allerede på det tidspunkt haft en forudfølelse af de onde tider, Danmark skulle gå i møde i krigens sidste år? Ja, måske aner han endog sin egen snarlige død.

3. HERLUF TROLLES SIDSTE KRIGSTOGT TIL SØS

Efter flådens hjemkomst i 1564 blev der i løbet af vinteren sat kraft ind på at udbedre skibene, som efter det lange stormfulde sommer- og efterårstogt og gentagne sammentræf med fjenden var i en meget dårlig tilstand. Der blev i det hele taget truffet vidtgående forberedelser til det næste års kampagne, hvortil udsigterne iøvrigt ikke tegnede særlig lyse. Allerede den 16. okt. 1564 havde Herluf Trolle ytret: »Jeg frygter for, hvorledes ggl. Maj. skal kunne faa sine Skibe udredede paa Foraaret«; thi foruden manglerne ved selve skibene skortede det på »lader« (affutager), kugler og krudt

til skibsstykkerne (kanonerne), på klæder til søfolkene samt på kabelgarn og tov, der næsten ikke var til at få for penge. På disse sidste var der også en følelig mangel, idet de kostbare udrustninger til søs og omkostningerne ved de mange fremmede krigsfolks og lejesvendes underhold og sold havde tømt statens i forvejen slunkne kasse. Dertil kom pesten, der samtidig rasede i landet og krævede mange ofre samt den strenge vinter, der satte ind med kulde og frost, som varede til ind i april og ydenligere forsinkede flådens udrustning.

Det blev derfor en travl vinter for Herluf Trolle, hvem der kun blev levnet ringe tid til familieliv og ophold på sin gård. I december er han, som tidligere nævnt, hos kongen i Nyborg, hvor bl. a. planer blev lagt for flådens udrustning til det kommende forår; derefter tager han sig af udskrivningen af krigs- og søfolk, hvorom han og flere andre rigsråder den 26. december afgiver betænkning til Hans Skovgaard. Trolle vedlægger denne betænkning med et forslag til de blekingske hjemstavnskytters anvendelse i krig, idet han har gjort skridt til på egen bekostning til et beløb af 1000 mark at hverve 400 skytter til grænsevagt og til forsvar af grænsen mellem Sverige og Blekinge. I løbet af vinteren korresponderer han med borgmestre og råd i forskellige købstæder vedrørende udskrivningen, og i januar 1565 er han selv i Skåne for at mønstre knægte.

Under hans fraværelse fra København i den første halvdel af vinteren førtes tilsynet med nybygninger og skibenes istandsættelse af hans ven og skibsfælle fra »Fortuna«, Christoffer Mogensen, der den 13. december 1564 fik bestilling på Bremerholm som en slags Holmens admiral; men den 20. januar 1565 får Trolle, der da var i Skåne, kongens befaling til straks at begive sig til hovedstaden for at have opsyn med skibsbygningen. To nye skibe, hvoraf det ene, »Jægermesteren«, skulle erstatte den gamle »Fortuna«, var på stabelen; men også skibsbesætningernes tilvejebringelse og fordeling skulle Trolle tage sig af. Den 14. januar udgik således befaling til købstæderne om: hver at sende et nærmere opgivet antal bådsmand, skipper, styrmænd og tømmermænd til Københavns slot til Herluf Trolle.

Den 26. februar får denne befaling til at sørge for, at de skibe, der under Peder Hvitfeldts kommando skal til de stralsundske farvande for at holde øje med de ved Stralsund liggende svenske skibe, straks bliver gjort rede og folket forskrevet, således at skibene kan løbe ud, såsnart isen bryder op; den 7., 12. og 19. marts kommer påmindelse om det samme. Trolle skal endvidere underrette kongen om, hvornår det ny skib »Jægermesteren« kan blive færdigt, og om de andre orlogsskibe snart er rede.

Den 2. marts udfærdiges skibsartikler for Herluf Trolle og hans løjtnant Christoffer Mogensen, hvilke i det store og hele var enslydende med dem fra det foregående år. Nogle enkelte tilføjelser er dog gjort; bl. a. er Herluf

Trolles sejljordning fra dette optaget i de nye artikler og må således være befundet god og praktisk; og endelig den 22. marts får Trolle, da kongen selv ikke så snart kommer til København, befaling til at sørge for skibenes ekvipering. Med denne gik det iøvrigt kun langsomt, da der som sædvanligt manglede fetalje, skyts og penge; desuden havde pesten nu også bredt sig til Sjælland og København og lagde store hindringer i vejen for flådens bemanning.

Udrustningen omfattede ialt 34 kgl. skibe og 2 fribyttere foruden nogle skibe, der skulle til Island. Desuden har de større købstæder sikkert også skullet stille med nogle skibe, som da er blevet armeret på Holmen; men det var ikke nogen stor styrke, Danmark kunne stille med på søen dette år i sammenligning med den svenske.

Af de 34 kgl. skibe, der var under ekvipering, skulle i henhold til nedennævnte af Herluf Trolle egenhændigt skrevne fortegnelse, der antagelig kan henføres til april 1565, 12 skibe og 2 fribyttere til Kattegat og Norge, 10 skibe til farvandet ved Stralsund og de resterende 12 skibe, der omfattede flådens største, til Østersøen under Herluf Trolle selv:

Om skibene haver det denne besked:

Først at alle Skibene ere færdige saa nær som det nye (Jægermester) og den svenske Jomfru, som skulle med guds hjælp blive aldeles rede inden 14 dage.

Disse orlogsskibe og pinker er opskikket til Norge (Kattegat) efter kgl. maj. befaling og skrivelse:

1. Greb aff Kongsberg	} skeff
2. Køge høg	
3. Engelske kedtze	} barcker.
4. Malmø falck	
5. Normand	
6. Fronen – en roders iacth som en liden gallij.	
7. Gøgen	} roders Iactther.
8. Vglen	
9. Lyllien – en pyncke.	
10. Orlogspyncke.	
11. Elsborg pyncke.	
12. Vnge forten – en stor skeffs baad.	
- End er ther ij smaa frijbyttther.

Disse skibe ere under den pommerske side for Ny dyb:

1. Arken aff Dansken.
2. Iegeren.
3. Biørnen.
4. Flygendis gest.
5. Thend suenske barck.
6. Falck v. Bergen.

7. Nactter galen.
8. Enckhysser pyncke.
9. Hertug Aluffs pyncke.
10. Suortthe pyncke.

Den danske Jomfru er udsendt at hente det redskab og skyts, som blev reddet af Kynnt gottes for Borengholm.

Disse skibe ere hjemme i havnen:

1. Ieger mester.
2. Mercureus.
3. Suenske iomffrv.
4. Krabatt.
5. Acchelles.
6. Lijbske Chrestopher.
7. Danske Chrestopher.
8. Elephantthen.
9. Solen.
10. Ionas.
11. Poppegayen.
12. Sanctthe Iørgen.

Item X af disse skibe ere aldeles rede och skulle med guds hjælp lægge ud i morgen af havnen og strømmen.

Der som at gud vil, at man kan bekomme fetalje og skyts, da skal denne flaaede være færdig med det aller første.

Jeg haver talt med rentemester om pendinge, som folket skal have, før de løber ud, at købe sig, hvad de behøver. Rentemester siger, at han ved ingen raad der til. Hvis folket ikke faar penge, da kommer skibene ikke ud.«

Den nævnte fortegnelse slutter med, at Trolle anmoder kongen om bemyndigelse til at træffe aftale med den lybske admiral, Frederik Knebel, om at få ensartede regler for byttets fordeling i de to flåder, således at de foregående års bestemmelse om, at det skibsfolk, der gør det fornemste arbejde, skal have fordel fremfor de øvrige efter godtfolks kendelse, også udvides til at omfatte krigsfolket. I forbundet af 13. juni 1563 mellem Danmark og Lybæk var nemlig bestemt, at deling af byttet skulle ske efter folkenes antal.

Allerede i marts måned var kattedegats-eskadren kommet af sted og opererede på kysterne udfor Marstrand, Varberg, Baahus og Hissingen ved Elfsborg, hvilken fæstning blev undsat fra søsinden få dage forinden Daniel Rantzau viste sig med landtropperne og fordrev den svenske belejringshær.

Den anden eskadre under kommando af Peder Hvitfeldt afgang fra København i begyndelsen af april til farvandet ved Stralsund; men de svenske skibe, der havde overvintret her, kom ikke ud, og Hvitfeldt måtte af hensyn til hertugen af Pommerns neutralitet ikke angribe dem i havnen eller forsænke løbene til denne. Han havde ordre til kun at angribe svenskerne, når de forlod havnen; han skulle derfor holde gående i farvandet

mellem Pommern, Nydyb og Bornholm og ikke tillade noget svensk skib at vise sig i dette farvand.

Allerede den 2. maj vidste man imidlertid i Danmark, at den svenske hovedflåde snart var klar til at stikke i søen for bl. a. at befri de i Stralsund indespærrede skibe. Derfor skriver kong Frederik i et brev fra Lund nævnte dato til Herluf Trolle, at det er højligt nødvendigt, at den danske flåde med det første kom ud. Kongen pålægger ham derfor at drage omsorg for, at orlogsskibene snart bliver færdige. Dette vil de være om 14 dage, svarer Herluf Trolle kongen, idet han til den tid har aftalt med lybækkerne at møde deres flåde ved Falsterbo rev. Den 8. maj opfordrer kongen igen Trolle til at gøre sig al mulig flid for, at flåden kan blive sejlferdig til den angivne tid.

Den svenske hovedflåde var imidlertid kommet i søen, også dette år under Clas Christerson Horn, der i henhold til sin instruks af 29. april først skulle søge den dansk-lybske flåde under Bornholm og slå den, og hvis han ikke traf den dér, skulle han gå til Stralsund og befri de dér indsluttede svenske skibe. Desuden skulle han brænde og plyndre på de mindre danske øer og opkræve told i Øresund.

Den 15. maj afsejlede Horn fra Dalarø med 38 større og 10 mindre skibe, der var armeret med 1688 stk. skyts og havde en besætning på ca. 4000 bådsmand foruden et helt regiment knægter, antagelig ca. 4000. Den 20. maj fik Hvitfeldt, der da lå med den dansk-lybske eskadre syd for Bornholm, fra denne ø meddelelse om, at den svenske flåde nærmede sig, hvorfor han straks gik under sejl. Skarpt forfulgt af de svenske stod han derpå syd på og søgte ind på neutralt område under den pommerske kyst. Det var dog lykkedes 3 af de til hans eskadre hørende lybske skibe forinden at undslippe til Sundet, medens 5 andre af hans skibe, 2 danske og 3 lybske, slap ind i Greifswalder Bodden syd for Rygen, hvor hertugen tog dem i sin varetægt indtil krigens slutning. 4 skibe, »Arken«, »Bjørnen«, »Jægeren« og »Nattergalen«, blev derimod den 21. maj af 9 svenske skibe jaget på land på Rygens østkyst syd for Jasmund, hvor Hvitfeldt stak ild på skibene, da de ikke kunne forsvares mere. Han gik selv med sine 400 mand i land på Rygen, hvorfra de alle senere kom tilbage til Danmark om bord i deres både. De 4 resterende skibe af Peder Hvitfeldts 10 danske synes på en eller anden måde at være undkomne.

Den svenske flåde kunne nu, uantastet af den danske, der endnu lå under udrustning i København, spille herrer i Østersøen, og Clas Christerson Horn benyttede sig da også heraf.

Endelig den 23. maj udstedtes et kgl. åbent brev med bestalling for Herluf Trolle, admiral, til at løbe med kongens orlogsskibe i Østre- og Vestresøen for at bekæmpe kongen af Sverige og hans forbundsfæller, samt bestal-

linger for de gemene høvedsmænd at følge Herluf Trolle og være ham lydig, nemlig:

Jørgen Brade på »Mercurius« – Erich Rudt på »Jomfruen« – Otto Rudt på »Krabaten« – Hans Lauritzen på »Lybske Christoffer« – Niels Trolle på »Danske Christoffer« – Vincentz Jul på »Elefanten« – Henrich Gyldenstjerne på »Achilles« – Tyge Krusse på »Jonas« – Knud Reuentlou på »Papegojen« – Selvester Francke på »Sct. Jørgen« – Davied Guntersberg på »Danske Jomfru« – Jørgen Jenssen på »Solen« – ? på »Guds Lykke«.

Den lybske hovedflåde under admiralerne Frederik Knebel og Johan Kampferbech var imidlertid også blevet udrustet og kommet i søen. Den bestod af følgende 12 orlogsskibe og pinker: »Josva-Marie« – »Løwe« – »David« – »Fortuna« – »Halbmund« – »Engel Gabriel« – »Moses« – »St. Peter og Poul« – »Rother Hirsch« – »Falck« – »Die alte Pincke« – og »Der Wolf«.

Den 17. maj afgik de lybske skibe fra Travemünde, den 18. maj var de under Møen og den 19. maj på det aftalte mødested med de danske ved Falsterbo; men da danskerne endnu ikke var ankommet, tog de lybske admiraler til København for at påskynde udrustningen dér. Medens de var borte fra flåden, opstod der den 24. maj ved uforsigtighed ildløs i admiral-skibet »Engelen«, der snart stod i lys lue; skibet sprang tilsidst i luften og sank med størstedelen af sin besætning og alt, hvad der var om bord, deriblandt den medbragte pengebeholdning. Også dette år skulle den dansk-lybske flåde således begynde sit togt med en ulykkebringende begivenhed, der dog i omfang var af langt alvorligere art end den i 1564.

Medens dette stod på, og admiralerne forhandlede i København, nærmede den svenske flåde sig fra farvandet mellem Møen og den mecklenborgske kyst og ankrede den 27. maj udfor Dragør. Den lybske flåde havde forinden trukket sig op i Sundet og forenet sig med den danske i København; men da sømærkerne var inddraget i Drogden, vovede svenskerne ikke at følge efter i det smalle og grundede farvand. Efter at have anholdt nogle danske og lybske koffardiskibe og opkrævet told af nogle fra Danzig kommende hollandske skibe, afsejlede svenskerne, da vinden den 30. maj om morgenen var blevet dem gunstig, og tog kurs mod den tyske kyst. På Vejen afbrændtes 3 kirkesogne på Møen, hvis beboere uklogt havde afvist den hjælp, Peder Hvitfeldts folk, som var landet på Møen kort forinden, havde tilbudt dem. De danske skibsbesætninger var derfor draget videre til hovedstaden, hvor de nåede tidsnok til at gå om bord på Trolles skibe inden afsejlingen.

Denne skulle være foregået den 30. maj, hvilken dag Trolle fra sit ny admiralskib »Jægermester« skrev: »Gud vende vor ulykke til lykke og velfærd og give os sejr over vore fjender«, men på grund af modvind blev flåden op-

holdt et par dage, hvilke imidlertid blev benyttet til at aftale visse rettelser og tilføjelser i den sejlordning, som Trolle havde sendt til Gyldenstjerne det foregående år. Endvidere blev der truffet nærmere aftaler om forholdsregler ved møde med fjenden. Kaptajnerne lovede at angribe mandhaftigt, at gøre deres bedste, såvidt menneskeligt var, og at anfælde den første og nærmeste fjende, der lå bekvemst og ikke »se sig om« efter en anden; fik fjenden overhånd over et skib, skulle de andre troligt stå det bi etc.

Endelig kunne den dansk-lybske flåde den 1. juni gå under sejl, 28 skibe stærk. Den var således betydelig svagere end året forud. 3 af de danske skibe var gået tabt ved Øland i 64 og indlemmet i den svenske flåde. Peder Hvitfeldts eskadre, som skulle have været indlemmet i hovedflåden, var blevet delvis tilintetgjort eller uskadeliggjort under Rygen, og skibene fra Norge havde man forgæves ventet på. Den gamle »Fortuna« var på grund af skrøbelighed ikke kommet med, og til erstatning for alle disse tab var kun de 2 nybygninger kommet til, af hvilke kun »Jægermester« synes at være blevet færdig.

Der er imidlertid delte meninger om den danske hovedflådes størrelse, da den i 1565 gik ud under Herluf Trolle, ligeledes om, hvor mange lybske skibe der sluttede sig til ham i København. I Erik XIV' krønike af Rasmus Ludvigsen opgives den samlede dansk-lybske styrke imidlertid til 28 skibe, store og små, hvilket vist også må anses for sandsynligt. Den var således den svenske på 48 skibe, hvoraf 10 dog betegnes som små, meget underlegen. Til trods herfor veg Herluf Trolle ikke tilbage for med uforfærdet mod og viljekraft at søge fjenden; og han skulle snart få sin lyst styret.

a. Søslaget ved Bukow den 4. juni 1565.

Den 1. juni stod Trolle med den dansk-lybske flåde Drogden ud; men da han ikke vidste, hvor den svenske flåde opholdt sig, udsendte han sine pinker på rekognoscering, medens den øvrige flåde holdt gående mellem Møen og Skåne. Her skulle den, efter forud truffet aftale mellem Trolle og den lybske admiral, efter hvad der berettes i en officiel lybsk kilde (Relation over den forenede flådes handel i Østersøen 1565) være under sejl 6 glas og lægge bi 6 glas for at give pinkerne tid til at komme tilbage; men Herluf Trolle var så ivrig efter at komme i lag med fjenden, at han brød aftalen og om natten satte sin kurs mod Bornholm. Da skød den lybske admiral, siger beretningen, et varselskud og fik Trolle til at vende om; og da man den følgende dag, den 2. juni, fik kundskab om, at svenskerne var løbet syd på, blev man enige om at give sig i »handel« med dem. Den 3. juni søgte man dem forgæves ved Warnemünde, men fik her at vide, at de havde været ved Trave og derefter vist sig udfor den mecklenborgske kyst. Lensmanden Klavs Hvitfeldt skrev den 4. juni fra Gedser: »Kgl.

Maj' skibsflåde sejlede herfra for Gedser i dag, udi en stille nordostenvejr, og jeg tror visselig, at de møder de svenske skibe i dag inden aften«. Denne profeti kom da også til at slå til.

Efter at den svenske flåde den 30. maj var afgået fra Dragør og havde brændt på Møen, var den ganske rigtigt stået syd på i Østersøen og var den 1. juni ret uventet ankommet til Travemünde i den hensigt at forsænke indløbet til Traven med stenfyldte skibe samt ødelægge eller erobre det store lybske skib »Morian«, der opholdt sig her. Forinden svenskernes ankomst var »Morian« imidlertid blevet varpet indenfor barren, hvorfra det sammen med to andre lybske krigsskibe og et blokhus i land afviste det svenske angreb. For ikke at risikere at blive afskåret af den ventede dansk-lybske flåde afsejlede svenskerne igen uden at have nået det tilsigtede mål. Flåden satte kursen mod Stralsund for at forene sig med 8 svenske koffardiskibe, der havde overvintret her og af danskerne var blevet forhindret i at søge hjem til Sverige. På vejen mødte den svenske krigsflåde imidlertid den 4. juni udfør Bukow på den mecklenborgske kyst i farvandet mellem Femern og Wismar den dansk-lybske flåde, som straks gik i angreb.

Forinden var den lybske underadmiral Kampferbecke, siger den lybske beretning, gået om bord i alle de lybske skibe og havde formanet besætningerne til tapperhed samtidig med, at Herluf Trolle havde sendt løjtnanten over knægtene på »Jægermester«, Johan Bokholdt, til den lybske admiral med besked om, at Trolle nu ved dag eller nat ville angribe fjenden: »da denne var for øjne og da Gud havde givet godt vejr«. Han begærede derfor, at de lybske ville stå ham bi. Men de lybske admiraler lod svare Trolle med indstændige formaninger om at vente med angrebet, indtil flåden, der lå i spredt orden med mange af dens skibe langt tilbage, var blevet samlet, for at det ikke skulle gå ham, som det var gået Jacob Brockenhus ved Bornholm i 1563 og Jacob Bagge ved Øland i 1564, »hvilket Gud forbyde«. Men den danske admiral var »fürich« og kunne i sin forbitrede harme (grimm) mod fjenden ikke styre sig og ville på ingen måde rette sig efter de mere forsigtige, lybske admiralers iøvrigt ret velbegrundede formaninger.

Trolle samlede sine folk om sig og bød dem falde på knæ og bede til Gud samt opmuntrede dem med disse ord:

»Nu venner! bør vi atter modtage den kamp, som vi altid har ønsket os; ikke let vil vi finde så god en lejlighed igen, og alt vil med Guds hjælp nok falde lykkelig ud for os.«

Derpå gik han for en gunstig vind, fulgt af enkelte danske skibe, fjenden i møde, og kampen begyndte.

Om denne findes såvel lybske som danske samtidsberetninger samt en enkelt svensk. De modsiger ikke på væsentlige punkter hverandre, men

giver ved skildringer af forskellige begivenheder og småtræk fra kampen et ret godt og overskueligt billede af denne.

I den foran nævnte officielle *lybske beretning* fortælles således, at Herluf Trolle så godt som alene begyndte angrebet kl. 2 em. Snart blev det imidlertid helt stille, således at de agterud sejlede skibe ikke kunne vinde op. Nogle lybske og danske skibe holdt dog »skydefægtning« indtil hen imod aften, men udrettede ikke noget synderligt.

Det berettes videre her, at fjenden i nattens løb sejlede ad Stralsund til, medens de allierede fulgte efter; men den følgende dag var den lybske admiral kommet om bord til den sårede Herluf Trolle og havde foreslået ham, at han skulle forordne en anden i sit sted og gå i land i Lybæk for at få den fornødne pleje. Videre foreslog han, at hele flåden skulle gå til Trave, hvor de havarerede skibe kunne blive istandsat og »Morian« sammen med de to proviantskibe slutte sig til dem. Men dette ville Trolle aldeles ikke gå ind på, idet han mente, at svenskerne ville gå til Sundet, så snart de erfarede, at hans flåde havde slået sig til ro ved Travemünde. Det blev derfor besluttet, at man i stedet for skulle følge efter fjenden, så længe denne var i sigte og ikke var kommet Stralsund forbi, og at man, hvis han angreb, skulle modtage slag og yde mest mulig modstand for at hindre ham i at forene sig med de med al nødtørft ladede skibe i Stralsund. Derpå skulle man sejle videre til Sundet, hvorhen »Morian« og de to proviantskibe da skulle dirigeres.

Efter denne vedtagne plan fulgte den dansk-lybske flåde efter svenskerne hele dagen den 6. juli til under Wittow (Rygens nordligste halvø), hvor den holdt sig under land natten over. Men da vinden vedblev at være den imod, og da flåden nu kun talte 23 skibe og således var den svenske langt underlegen, afgik den den 7. juli til Sundet og ankrede s. d. udfor Dragør. Her sluttede »Morian« sig til den den 9. Af de lybske skibe sendtes de havarerede til København for at blive istandsat, medens de øvrige lagde sig ved Kastrup knæ; men de lybske bådsfolk måtte ikke sendes i land for ikke at volde uorden. Nogle af de lybske kaptajner blev beskyldt for under slaget den 4. juni at have svigtet de andre, men admiralerne bilagde tvisten, således at de skyldige måtte betale 20 daler til de fattige.

I den *lybske krønike* fortæller von Hövell, at den danske admiral gerne ville have lagt om bord i det svenske admiralskib; men svenskerne havde stukket lange bomme ud på begge sider af deres skibe, således at han ikke kunne entre men måtte fortsætte artillerikampen. De danske var blevet modtaget med en kraftig og overlegen ild og havde lidt store skader, inden det ret var kommet til kamp; og under et pludseligt opkommende torden-

vejr havde de svenske fået luven. »Den danske Christoffer« under Herluf Trolles broder, Niels, var blevet stærkt beskadiget ved sin egen ild og ved en bøsseskyttes uforsigtighed, hvorved mange dræbtes og 50 såredes. Hvis skibet ikke havde fået hjælp fra en lybsk skipper, var det brændt op. Det blev om natten sendt til København med de sårede. Under kampen blev, siger von Hövell, den danske admiral »Hr. Olef Trull« såret i armen med et hagelskud, og omend såret ikke var dødeligt, sprang det ved uagtsomhed og lægens forsømmelighed senere op, »og Hr. Olef blødte til Døde«. De lybske og alt krigsfolket gav ham, siges det videre i krøniken, det vidnesbyrd, »dat idt ein unvorschrocken Mann gewesen, de sinen Viendt dorste angaaen.«

Endelig berettes, at svenskerne løb ad Stralsund til, fulgt af de danske og lybske skibe, der håbede på at kunne gøre svenskerne afbræk, men at dette forehavende blev forhindret ved, at det blev aften. Den samme nat var vinden gået om, hvorved svenskerne havde fået luven.

I den *svenske krønike* af Rasmus Ludvigsen, hvori der iøvrigt gives en levende skildring af den danske admirals vovemod og iver efter at komme i lag med fjenden, udtales, at de svenske kl. 12 var i kamp med fjenderne; og da havde disse, der talte 28 skibe, luven. De svenske og danske skibe skød tappert på hverandre, »men the Lubesche gingo så och lurade i sjön.« Medens kampen nu stod på, og de to modstandere gik hårdt løs på hinanden, kom den danske admiral »Jægermesteren«, fortælles det videre, løbende for en vind ind i den svenske flåde og holdt ned på »Svanen«, som han ville om bord i. Da »Svanen« imidlertid undgik ham ved at dreje af, ville han derefter om bord i »Hercules«, der dog også slap fra ham; så gik han for fulde sejl løs på »Engelen«, »Pelikanen« og flere andre skibe, men de svenske »skänkte honom nog ehvar han kom«.

Endelig stævnede Trolle ned mod låringen af »Troilus«, der imidlertid havde udlagt en svær bom agter, som han tørnede imod. Herved kom »Troilus« til at krænge over, således at vandet styrtede ind gennem dens luv kanonporte; dens mesanmast gik over bord og dens kahyt blev knust; »og der lå Troilus som en And under en Falk«, men lod dog sit grove skyts gå løs på danskeren.

Da Trolle nu således var i håndgemæng med »Troilus«, lod han støde i trompeten og befalede til angreb; men i det samme svingede han »ackter på« »Troilus«, lod sit dræg falde og faldt ind på hans bom og råbte: »Stryg og overgiv Dig til Kongen af Danmark«. Men »Troilus« værgede tappert for sig og forhindrede entring, og der vankede også store hug med sten, rør og pile; thi på »Troilus« var der 70 finner med stålbuer, hvis pile røg som hagl; og der stod den danske admiral Herluf Trolle«, siger krøniken:

»uti blott harnesk, med en Brunswikshatt och en fjäderbush, med gult fält-tecken 3 Croner uppå.«

Det har vel været på det tidspunkt, at Trolle blev såret, Tegel siger: af hagl, som Niels Schenck, høvedsmanden på »Troilus«, havde udskudt af sit rør; og da Trolle frygtede for, siger den svenske krønike, at de store svenske skibe skulle borde ham, kappede han sit drægtov fra »Troilus« og drev derefter igennem hele den svenske flåde i læ af dennes store skibe. Imedens kæmpede det svenske admiralskib »St. Erik« med det danske underadmiralskib »Mercurius« (?) og det svenske skib »Hector« med det danske skibe »Svenske Jomfru«. Aftenen skilte flåderne ad, slutter den svenske beretning.

I den *danske beretning* om kampen (Axel Gyldenstjernes optegnelser) siges, at Trolle, efter at have frigjort sig fra »Troilus«, løb tre gange igennem hele den svenske flåde, både frem og tilbage, og ingen, hverken danske eller tyske, ydede ham nogen synderlig bistand eller fulgte efter de svenske, undtagen Jørgen Brade på »Mercurius«, hans løjtnant Hans Lauritsen på »Lybske Christoffer«, Erik Rud på »Den svenske Jomfru«, Peder Munck på »Achilles« og Otto Rud på »Krabaten«. Disse 5 skibe var i en lang kamp med de svenske skibe og sloges med dem fra kl. 1 em. til kl. 8 aften.

Derefter var, siger den danske beretning videre, vinden løjet helt af, således at hverken danskerne eller svenskerne kunne komme af stedet men nødtes til om natten at drive i søen, som de bedst kunne. Svenskerne satte imidlertid deres både og espinge ud og varpede sig bort fra de danske, som om morgenen havde tabt dem af syne og ikke vidste, hvor de var blevet af. Jørgen Brade på »Mercurius«, der i løbet af natten var kommet bort fra den øvrige flåde, bragte imidlertid den følgende dag efterretninger om svenskerne, idet 5 af deres skibe, deriblandt admiralskibet »St. Erik«, havde været efter ham og villet borde hans skib. Brade havde imidlertid værget sig ved en kraftig ild og var heldigt undsluppet overmagten. Svenskerne havde derpå sat kurs mod Stralsund, hvorfra de fik 7 fæniker knægte om bord.

Herluf Trolle var derpå i henhold til den danske beretning med flåden gået til ankers udfør Gedser, hvor han havde forsamlet alle flådens høvedsmænd og skippere om sig og formanet dem til straks at søge deres fjender og ikke forsage, fordi han var blevet såret, hvilket de ikke alle endnu vidste noget om. I en rådslagning mellem høvedsmændene og skipperne blev det derimod besluttet, at efterdi deres admiral var så hårdt såret, at han ikke længere kunne følge dem, og de ikke selv ville understå sig til

at sætte en ny admiral over kongens skibe, ville de alle løbe tilbage til København. Denne beslutning blev da iværksat.

Herluf Trolle beretter selv i sin rapport til kongen, der er dateret: »Kongl. Maj's Skib Jægermester under Hiddensee den 6. Juni 1565«, altså 2 dage efter slaget, at han, siden han løb ud af Sundet, ikke havde strøget sejl, førend han kom i handel med de svenske; og han fortsætter sin beretning om kampen:

»Og kom vi til dem i Mandags mellem Femern og Wismar og havde god Vind til dem, saa lod jeg flux drage til den svenske Admiral, og vilde have lagt om Bord med ham, saa kom der femten eller seksten af de svenske omkring mig, saa at jeg med Magt maatte slaa mig igennem hans Flaade, og fik derved stor Skade baade paa Skib, Redskab og Folk, og skal jeg tro, at det gik de svenske ikke bedre. Jeg blev ogsaa saaret af noget Hagelskud gennem min Arm og mit Laar, saa jeg ikke kan gaa, men maa ligge i Sengen, dog Gud være lovet bliver mig intet at skade. Henrik Gyldenstjerne blev og skudt i hans Hæl, saa han ikke heller kan gaa. De andre Eders Kongl. Maj's Høvidsmænd og Skibe er endnu ved Magt, Gud være lovet, og er paa Vejen at løbe efter vore Fjender, det bedste Gud give os Lykken til og tror visselig at Gud vil give os en god Sejrvinding over dem. Dog er »Jægermester« ligesom nogle af de andre Skibe ilde skamferet paa deres Redskab, saa det vil ikke vare længe, før vi nødes til at vende hjem med Flaaden for at faa Redskabet udbedret.«

Samme dag skrev Trolle til sin hustru og gav hende følgende kortfattede beretning om slaget samt om sin egen tilstand:

»Min hjerte aller kæreste Birgitte. Gud Vor Herre Jesu Christi Fader, ham være Lov og Tak til evig Tid for sin store Beskærmelse, Amen. Hjerte kære Birgitte. Nu i Mandags da var vi til Slags med de Svenske. Jeg kom midt ind i Flaaden, og gjorde dem stor Skade, fik ogsaa, saa at der var lidet vundet paa nogen Sider. Jeg mistede meget Folk, blev og selv saaret i min Arm og i mit Laar. Mig bliver dog intet at skade, Gud være lovet. Henrik Gyldenstjerne blev skudt et Stykke af hans Hæl, saa han ligger slet ved Sengen. Ellers fejler vore Herremænd intet. Jeg forfølger nu de Svenske, og Gud skal hjælpe mig at nedlægge dem, det haaber jeg med Guds Hjælp. Min hjerte kære Birgitte, det vil ikke vare længe, førend jeg løber hjem for at lade bøde det Redskab, der er mig sønderskudt. Min hjerte kære Birgitte, jeg befaler mig i Guds Beskærmelse og Din Kærligheds Bøn, Gud han være og Din Beskærmer og unde os at findes helbredte og glade med Guds frygt og Kærlighed. Hermed vil jeg befale Dig i Guds Beskærmelse og vort ganske Hus.

Ex. kong. mtt. omerall skeff iegermesther onsdagen thend 6 iunij mdlxv.

Herloff Trolle, forstander
for aldelens (!) frj scolle Herloffsholm,
tyn hiertthe kære hosbond.«

Som man ser, underskriver Herluf Trolle sig i dette brev til sin hustru for første gang efter skolens stiftelse (fundatsen af 23. maj 1565) med sin nye titel som skoleforstander, hvilken han uden tvivl er særlig stolt og glad ved at kunne benytte.

Dagen efter at disse to breve var skrevet, men endnu ikke afsendt, føjede Trolle i en efterskrift til sit brev til kongen, en beretning om det forløbne døgn's hændelser samt underrettede majestæten om sine planer:

»Aller naadigste Herre, siden dette Brev var skrevet, da fulgte vi de svenske og lavede med dem om Vinden til i Dag Klokken var mellem seks og syv, i den Agt og Mening, at vi vilde have trængt dem fra Ny Dyb og kommet imellem de Skibe, som var i Stralsund, og den svenske Flaade. I Dag fik vi der vist Kundskab fra en af de lybske Pinker, som var der under Landet, at den svenske Flaade fik et Bud ind over Iellen (Gellen, det vestlige indløb til Stralsund, syd om Hiddensee) til Stralsund, og fik deres Skibe ud til sig, saa at de ere nu otte og fyre, og holdt de deres rette Kurs hen ad Bornholm. For at jeg nu ikke skulle sætte denne Flaade til for Eders Kongl. Maj. eller tvinges til selv at sætte den i Brand, satte jeg min Kurs hid efter Sundet, at jeg kunde holde Vejen til Sundet fri, fordi at dersom vi var kommet mere i Handel sammen, og jeg havde faaet ydermere Skade paa mine Master, eller der var kommet en Storm paa, da var mine Master gaaet over Bord. Her er ogsaa flere i Flaaden, som klager det samme, at de intet kan udrette mod Fjenden, før de har bødet deres Redskab. Og løber derfor ind paa Reden, til vi har faaet Redskabet bødet, bedende Eders Kongl. Maj. vil unde mig, at jeg maa drage i Land saa længe, at Gud vil jeg maatte blive tilpas igen.

Skrevet af Eders kongl. Maj's Admiralskib Iegermester Torsdagen den 7. juni anno domini 1565.«

Som det fremgår af disse forskellige beretninger, har slaget nærmest forment sig som en artillerikamp mellem enkelte spredte grupper af skibe. Den danske admirals dristige, ja, man kan vel næsten sige dumdristige bestræbelser efter at lægge om bord i de svenske skibe for at entre, var blevet forhindret ved disses defensive forholdsregler herimod samt som følge af, at Trolle ved sin flådes spredte orden og det løje vejr ikke kunne få den fornødne assistance fra sine øvrige skibe. Desuden synes lybækkerne at have forholdt sig ret passive. Om Herluf Trolle havde opnået et mere afgørende resultat, hvis han havde fulgt de lybske admiralers råd om at vente med angrebet, indtil hans flåde var blevet samlet, er meget muligt; men så var det måske på den anden side på grund af den fremrykkede tid ikke kommet til kamp. I alle tilfælde handlede Trolle i dette slag, som ved tidligere lejligheder, efter Nelsons princip: at en admiral eller en skibschef aldrig gør noget forkert i at lægge om bord i det nærmeste fjendtlige skib, han træffer på!

I taktisk henseende må kampen vel nærmest betragtes som uafgjort. In-

gen af parterne havde lidt tab af skibe, men en del af disse – såvel danske, lybske som svenske – havde lidt alvorlige havarier, således at kampen ikke for alvor søgtes genoptaget fra nogen af siderne. Dens udfald kan derfor sikkert træffende betegnes med Herluf Trolles egne ord i hans brev til sin hustru: »Vi gav dem stor skade, fik også selv, så der var lidet vundet på nogen af siderne.«

Når kampene i det hele taget i det første århundrede efter kanonerens indførelse i skibene som regel var uafgjorte, da skyldes det: *dels* kanonerne ringe og uensartede kalibre, som ikke kunne øve nogen større virkning på andet end master og rigning samt det på dæk og skanse værende personel, og *dels* den omstændighed at admiralerne, på grund af skibenes uensartethed i størrelse og sejlvene, ikke kunne holde dem samlet i angrebet og derved opnå koncentration på modstanderen. Først efter indførelsen af de egentlige *linieskibe* opnåedes den ensartethed i skibskonstruktion og batterikalibre, der ene kunne bevirke, at en flåde kunne optræde som en enhed.

Efter kampen den 4. juni, hvor flåderne om aftenen efter mørkets frembrud skiltes, havde det været naturligt, om svenskerne med deres overlegne styrke den følgende morgen havde søgt kampen genoptaget for derved at løse deres primære opgave, som dog måtte være: den allierede flådes tilintetgørelse. Det gjorde de imidlertid ikke. I stedet for forlod de kamppladsen for at gå til Stralsund efter deres koffardiskibe, der som følge af disses værdifulde indhold af proviant og soldater ville give dem en hårdt tiltrængt forstærkning. Danskerne på deres side fulgte – til trods for deres meget underlegne styrke og skibenes store havarier efter slaget – efter svenskerne hovedflåde i den hensigt at forsøge at komme mellem denne og de svenske koffardiskibe. Kampen fik derved et efterspil, hvori de to modstandere i de kommende dage bestræbte sig efter at vinde luven og kæmpe om de mere begrænsede, sekundære mål.

Svenskerne var her de heldige, idet vinden gik om, hvorved de fik et forspring for de danske og uforstyrret kunne forene sig med skibene fra Stralsund. Da dette ublodige spil mellem de to parter herved havde fået sin afgørelse, gik hver til sit, svenskerne med deres befriede koffardiskibe ad Bornholm til, og de allierede til Sundet. At danskerne med deres sårede admiral og deres fåtallige og havarerede skibe vanskeligt kunne genoptage kampen, er ret naturligt; men at svenskerne med deres i tal betydelig overlegne flåde, der endog havde fået forstærkninger, også efter slaget udviste passivitet, må vække forundring. Man fristes næsten til at tro, at de i den grad har ladet sig dupere af den danske admirals vovemod og »gåen på« den foregående dag, at de ikke har turdet udsætte deres skibe, som sikkert

også har været stærkt medtagne, for endnu et angreb af lignende art. De kunne jo på det tidspunkt ikke vide, at den danske admiral var såret og lå til køjs, ude af stand til at lede sin flådes bevægelser i et slag.

Svenskerne holdt imidlertid søen for første gang efter et slag i denne krig, idet Horn, efter at have eskorteret koffardiskibene hjem, tog station ved Bornholm, der, som bekendt, var besat af lybækkerne. Den lybske kommandant på øen, Schweder Ketting, skrev den 17. juni til Herluf Trolle og de to lybske admiraler, Fr. Knebel og Johan Kamferbech, at de svenske havde ligget under Bornholm i 8 dage og gerne ville have været i land på øen, men han havde forhindret det og ville gøre så fremdeles; og han tilføjer: »De svenske er nu lette for Rønne med 48 skibe og løbe vester i.«

Efter at have istandsat de værste af deres skader var svenskerne nu således på færde igen. I de følgende dage viste de sig under Møen og Stevns samt den 23. i farvandet mellem Falsterbo og Stevns. Den 25. hjemsogte de atter Møen med plyndring og gik derefter til de tyske kyster for at overføre krigsfolk til Sverige.

Svenskerne spillede således herrer i Østersøen, medens den dansk-lybske flåde lå i København og i Sundet for at reparere skaderne og få en hårdt tiltrængt forstærkning. Slaget ved Bukow var i virkeligheden vendepunktet for den danske overlegenhed i Østersøen. Herluf Trolle, der så mandigt havde kæmpet her for, nu til sidst i et uafgjort slag mod en overlegen modstander, blev dog forskånet for at opleve dens dalen.

b. Herluf Trolles død.

De sår i arm og ben, som Herluf Trolle fik i slaget den 4. juni, da han om bord i sit skib »Jærgemester«, hvor han i det stålblå harnisk med vajende fjerbusk har været let kendelig blandt sine mænd, var i begyndelsen ikke anset for at være livsfarlige. I alle tilfælde agtede han selv så lidet derpå, at han blev på sin post og beholdt kommandoen over flåden, indtil slaget var endt. Da bartskæreren derpå kom til ham og ville forbinde ham før nogen af de andre sårede, ville Trolle, siger Hemmingsen, at de fattige krigsmænd og bådsmand skulle forbindes først; siden kunne da bartskæreren komme til ham. Så gik Trolle til køjs og blev liggende under sejladsen hjem. Han var dog i stand til at skrive sine færdtalte breve til kongen og til sin hustru med beretning om slaget samt om sin egen tilstand, hvilken han dog ikke regnede for foruroligende. Han bad dog kongen om tilladelse til at måtte gå i land, indtil han var blevet tilpas igen.

Efter at flåden den 7. juni var ankret udfør Dragør, modtog Trolle brev fra Mogens Gyldenstjerne, hvori denne også rådede ham til at gå i land: »Her er sundere Luft paa Landet end paa Vandet, og Din Beritte kan se Dig til gode etc.«, skrev Gyldenstjerne, og tilføjede: »Og kom nu selv i

Land og tag Henrik Gyldenstjerne med Dig. Jeg hører, Du har en god Feltskærer, saa han kan hjælpe Jer begge. Den almægtige Gud vil unde Dig snart at komme til Dit Helbred igen.«

Trolle blev i Dragør hentet og bragt i land af sin broder Børge. Niels Hemmingsen siger herom i sin ligtale:

»Der han nu kom til København, vilde han ikke lade sig enten bære eller age til sin Gaard, men han gik hos sin Broder med sit Sværd paa sin Axel, ligesom han intet havde skadt, og fulgtes de begge ad ind til Fru Birrithe Gøe paa deres Gaard.«

Her forblev Herluf Trolle indtil sin død, der indtraf næsten 3 uger senere, den 25. juli. Han levede sine sidste dage »ikke uden stor Smerte og Skrøbelighed,« udtaler Resen. Han var plaget af kuldegysninger og feberanfald, når hans sår sprang op og blodet strømmede ud; men han fandt sig dog tålmodigt i sin skæbne og klagede aldrig, idet han fandt trøst ved læsning i sin bibel og ved samtaler med sin hustru og sin ven og sjælesørger, Niels Hemmingsen, der hver dag var hos ham. Om disse samtaler og Herluf Trolles sidste dage fortæller Hemmingsen; men også Maccabæus giver i sin »Oratio funebris« en skildring af Trolles sygdom og død, en skildring, der i det store og hele samstemmer med Hemmingsens. Den fremdrager dog flere nye træk, som ikke tidligere er blevet offentliggjort på dansk, og som derfor her skal gives i oversættelse fra Maccabæus' latinske tekst:

»Den 18. juni før prædiken stod han oprejst og sang sammen med sin familie »Te deum laudamus« og salmen »In te domine speravi« (Ps. 31 eller 71), som han selv havde skrevet musik til i danske toner. Da sprang såret op, og en tyk strøm af blod vældede frem af de opbrudte årer. Han blev betydelig afkræftet, og efter prædikenens afslutning besvimeede han; ved anvendelse af medikamenter fik man ham omsider bragt til bevidsthed igen og lagde ham på en bære. Da han så, at fru Birgitte var bekymret for ham og bedrøvet, sagde han til hende: Min elskede hustru Birgitte, du har fra begyndelsen af vort ægteskab lige til idag levet sammen med mig som en ærlig og from husfrue bør. Gud vil belønne dig, som du har fortjent. Ved disse ord blev den sørgende hustru så langt fra beroliget, at hun tværtimod blev endnu mere forskrækket. Herluf, sagde hun, tror du, du skal dø? Han svarede hende: Min kære Birgitte, du skal ikke græmme dig, alt får en fredfyldt ende, når Gud vil.

Næste dag, den 19., modtog han den hellige nadver sammen med fru Birgitte. Jeg ved ikke, om det var en guddommelig eller en naturlig synskhed, der kom over ham, men i det øjeblik forudsagde han tidspunktet for sin død. Han sagde: På mandag bliver jeg forløst fra disse kuldegysninger og feberanfald.

Disse store smerter og pinsler bar han tålmodigt. Ingen af os har hørt noget om, at han selv ved at klage sig forrådte sine smerters voldsomhed; men han gentog ofte trøsterige skriftsteder, og Guds søns liflige navn, hvortil han sagde, at han satte hele sin lid, kom tit over hans læber.

Da mandagen, som han havde forudsagt som sin dødsdag, kom, lod han sig bære ind i kammeret. Da han havde siddet der til kl. 6 aften, lod han en feltskær forbinde sårene; derefter talte han med hr. doktor Niels (Hemmingsen) omtrent til kl. 8 og udtalte flere gange Jesu frelsende navn mellem sine ord. Da klokken gik til 10, begyndte dødskampen. Han havde ikke frygtet døden, da han var vågen, og nu da han sov, så han heller ikke ud til at være bange. Kl. et kvarter over 11 overvandt døden ham, og han sov roligt ind i det evige liv.«

Maccabæus nævner derimod intet om, at Trolle, da han mærkede sin dødsstund nærme sig, sendte bud efter sin ven og gamle skibsfælle fra »Fortuna«, Christoffer Mogensen. Hemmingsen derimod skriver herom:

»Der mandagen nu kom, som han havde sagt sig at skulle få bedring, så at han ikke videre skulde plages hverken af hede eller kulde, da skikkede han bud årle om morgenen, da klokken slog tre, til ærlig og velbyrdig mand Christopher Mogensen, at han skulle komme til sig. Da han nu var kommet, da lod han denne løfte sig af sengen og sætte sig på en stol, hvor på han blev siddende, indtil han gav sin ånd op.«

Hvad Danmarks berømte admiral og hans tidligere løjtnant (flagkap-tajn i flåden) har talt sammen om, da den førstnævnte stod på faldrebet til en bedre verden i en for fædrelandet og flåden skæbnsvanger time, kan man kun have en formodning om. At det har været flådens forhold og fædrelandets fremtid, som har ligget Herluf Trolle på sinde, efter at han nu for stedse havde halet sit flag ned, er der næppe tvivl om. Han vidste imidlertid på det tidspunkt, at flåden var kommet i gode hænder; thi da han erfarede, at kongen havde udnævnt Otto Rud til »øverste admiral« efter ham, udbrød han, at han ingen vidste i Danmarks rige, som var bedre til at være admiral end Otto Rud: »Jeg vil sige god for, at han ikke skal sky for sine Fjender.«

Otto Rud gjorde da heller ikke Herluf Trolles ord til skamme; han kæmpede som en løve mod overmagten i den nordiske Syvårskrigs blodigste søslag, der fandt sted kun 12 dage efter Herluf Trolles død. Trolle blev således forskånet for at høre om sit flagskib »Jægermester«s erobring i dette slag samt om Otto Ruds tilfangetagelse og triste skæbne. Og Trolle kunne heller ikke ane, at han så hurtigt skulle blive fulgt i døden af Christoffer Mogensen, der året efter fik skudt sit hoved af i slaget ved Øland den 26. juli, samt at hans vens død skulle få så katastrofal en følge for den dansk-lybske flåde. Efter slaget var flåden nemlig gået til ankers udfør Visby på Gotland for dér at jordfæste den danske høvedsmand. Om natten mellem den 28. og 29. juli blev flåden imidlertid overrasket af en voldsom pålandsstorm, hvorunder 11 danske og 3 lybske skibe, efter at deres anker-tove var sprængt, blev kastet ind mod klipperne og forliste med største-

delen af deres besætninger. »Mange maatte drukne, for at een kunde ligge tør,« skriver Holberg i sin Danmarkshistorie om denne ulykkelige begivenhed for vor flåde.

Hemmingsen nævner intet nøjagtigt tidspunkt for Herluf Trolles død; men i henhold til mag. Morten Pedersens optegnelser i Ny kirkehistorisk Sam. III fandt denne sted, som af Maccabæus angivet: Mandag den 25. juni 1565 kl. 11 aften. Herluf Trolle blev således 49 år, 5 måneder og nogle dage gammel, og hans død blev, siger Ludvig Boesen, begrædt af hele nationen; Boesen tilføjer:

»Vor udødelige H. Trolles Lig blev ved et stort og anseligt Følgeskab ført fra Kiøbenhavn til Herlufsholm, og der hensat den 15. Julii i dette Steds store og smukke Kirke.«

VI

HERLUFSHOLM SKOLES OPRETTELSE OG BIRGITTE GØYES ENKESTAND

Herluf Trolle og Birgitte Gøye, som i deres ægteskab ikke selv havde børn, hvem de efter deres død kunne efterlade deres godser og formue, har sikkert følt dette savn meget dybt, så meget mere som de begge havde en levende interesse for ungdommens opdragelse og uddannelse. De var begge rige og følsomme naturer, intellektuelt indstillede og havde fået en for deres tid glimrende opdragelse og uddannelse, han ved universiteter hjemme og ude, og hun den for de adelige jomfruer gængse klosteruddannelse. Han talte fra sin studietid det latinske sprog med færdighed, thi på dette sprog var de bøger og skrifter hovedsagelig trykt, som benyttedes som kilde- og undervisningsmateriale for de studerende, ikke alene ved de teologiske fakulteter, men også ved det historiske og juridiske studium. Ved sin omgang og brevveksling med sin tids store teologer og videnskabsmænd har han haft rig lejlighed til at holde sit latinske sprog vedlige, thi dette benyttedes af disse åndsaristokrater i stor udstrækning – både som tale- og skriftsprog. Niels Hemmingsen fortæller således, at han under et af sine sidste besøg ved Herluf Trolles dødsleje af denne blev bedt om at tale latin, for at fru Birgitte ikke skulle mærke, at hendes mand beredte sig til at fare til sin kære Frelsermand Jesu Christo, og derved ængstes.

Trolles videnskabelige interesser spændte iøvrigt over store felter. Således havde han en særlig forkærlighed for sit lands historie, som den gang kun var lidet kendt af menigmand. Udenfor munkenes kreds, der i deres klostre samlede og bearbejdede de gamle historiske sagn og skrifter, som de rugede over og gemte som en skat, var det en ren sjældenhed, at lægmænd befattede sig med slige ting. Herluf Trolle var en af undtagelserne i så henseende. Han holdt således, siger Resen, sin egen *Historicum* med sin skriver, der på hans bekostning samlede og afskrev gamle historiske dokumenter; og denne samling kom efter Trolles død i søstersønnens, den berømte historieskriver Arild Huitfeldts besiddelse. Den siges at have været benyttet ved udarbejdelsen af hans »Danmarks Krønike«, der tillige med den ca. 130 år senere udkomne »Danmarks Riges Historie« af Holberg

samt »Saxes Danesaga« har tjent som hovedkilder for senere historie-skrivere.

Men også digtekunsten og musikken havde Trolles interesse. Han er således forfatter til flere salmer, som endnu kan findes i gamle salmebøger, samt af andre digte, ligesom Herlufsholm bibliotek indeholder nodebøger m. m., som stammer fra hans tid.

Men fremfor alt andet havde systemen med religiøse emner hans store kærlighed og dybeste interesse. Han var, som det tidligere er nævnt, en daglig læser af skriftsteder i biblen, hvilke han ofte i sin tale citerede; og på sit dødsleje fandt han særlig trøst heri: »Da foregav han selv de besynderligste stykker af den hellige skrift, med hvilke han trøstede sig,« siger Hemmingsen.

Selv om han således måske var den, der i intelligens, viden og begavelse var den mest fremtrædende af de to ægtefæller, supplerede hun ham ved sin praktiske sans, hjertevarme samt stærke karakter og sjælsstyrke; men fælles for dem begge var hele deres fromme og gudfrygtige livsførelse, der tjente som et godt eksempel for deres nærmeste omgivelser og vennekreds, ligesom begge var besjælet af ønsket om den sande læres udbredelse. Således taler Hemmingsen om: »huorlunde hand haffuer Guds Ære aluerligen forfremmit« og at »hand ocsaa met hiærte oc gierning altid lod sig finde at være den, som den Christne Kirchis gaffn oc ære vilde forfremme.«

I fortsættelse heraf fortolker Hemmingsen bevæggrundene for Herluf Trolles og hans hustrus varme interesse for ungdommens uddannelse samt for deres ædelmodige gavmildhed ved i levende live at skænke deres store gods til dette smukke formål.

Hvornår tanken herom er opstået hos dem, vides ikke, men de har sikkert i længere tid syslet med den. Allerede da de forlod Krogen slot, betænkte de den nylig oprettede latinskole i Helsingør med 2000 rhinske gylden i guld foruden en gård i byen med »tvende Hauger«, hvoraf indtægten skulle tjene til at holde skolemester og hører samt til hjælp for nogle af disciplene; og senere igen skænkede de skolen og de fattige i byen 400 rigsdaler. Disse midler nød bl. a. Herluf Trolles biograf, Ludvig Boesen, mere end 200 år senere godt af, og i taknemmelighed herover satte Boesen ved sin smukke biografi over Herluf Trolle i 1780 denne og hans hustru et smukt minde.

Men også på ægteparrets senere opholdssteder nød skolebørnene og de fattige godt af deres gavmildhed. Således skænkede ægteparret de fattige skolebørn i Roskilde 1000 daler og de fattige i byen 8 boder med en haug; og efter at være kommet til Herlufsholm skænkede de latinskolen i Næstved 400 daler samt fattige skolebørn lejen af nogle marker, de overlod

byen. Endelig fik de »Huusarme« i København til evig tid en årlig gave af 8 daler, som var afgiften af et hus, Trolle og hans hustru havde solgt.

Men ikke nok hermed. Herluf Trolle holdt i mange år, siger Niels Hemmingsen, stundom to og stundom flere unge mennesker til studium inden riget og uden riget, således at der både fandtes professorer ved det kgl. universitet i København, bisper, sognepræster og andre nyttige tjenere, der var blevet opdraget og kommet frem ved den hjælp, som salig Herluf havde givet dem; og om Birgitte Gøye siger Hemmingsen, at hun optugtede og opdrog mange høviske jomfruer og giftede dem ærligt og vel fra sig, samt at hun også sørgede for mange fattige piger, som tjente hende.

Med hele denne indstilling hos begge ægtefæller kan man vel forstå, at tanken om at sætte sig et varigt minde, der kunne komme ungdommens opdragelse og uddannelse til gode også efter deres død, er opstået hos dem. Planerne herom har efterhånden modnet sig hos dem efter deres overtagelse af Skovkloster (Herlufsholm), hvor dertil egnede bygninger allerede forefandtes. Dette sted måtte også ved sin skønne beliggenhed i landlige omgivelser og i nærheden af Næstved by, hvor der i forvejen fandtes en latinskole, i det hele taget anses for at være ideelt for virkeliggørelsen af deres planer.

Erik Pontoppidan nævner i denne forbindelse et gammelt sagn, i henhold til hvilket Herluf Trolle og Birgitte Gøye den første nat, de opholdt sig på Herlufsholm, uden at de i forvejen havde talt med hinanden derom, havde haft én og samme drøm, nemlig: at deres nye ejendom skulle være et helligt sted. Da de vågnede op af denne drøm og fortalte hinanden derom, forundrede de sig og holdt det for noget fra Gud, som skulle opmuntre dem i deres tvivlrådighed. Derpå overvejede de, hvorledes Herlufsholm viseligst kunne blive Gud et helligt sted. Ønsket om at oprette en skole her opstod da hos dem:

»Thi han vidste vel, at saalænge som Skoler blive ved Magt, bliver der vel ogsaa Personer, som kan tjene den kristne Menighed,«

siger Hemmingsen i sin ligprædikene over Herluf Trolle; og om selve ægteparrets beslutning om skolens oprettelse udtaler han:

»Og efterdi han kom udi Forfaring, at der var nogle fri Børneskoler udi Tyskland (!), udi hvilke Børn havde besynderlig Tilsyn (stod under særligt tilsyn) og derfor kunde des snarere forbedres, den kristne Menighed til gode og Bistand. Haver han og med sin kære Hustru Fru Birritte Gøe givet Herlufsholm til at være en Skole, udi hvilken baade Adelsbørn og andre kunde optugtes og læres udi, Kirken og Riget til Gavn og Bedste.«

Når deres beslutning om skolens oprettelse ikke kom til udførelse straks, skyldtes det formentlig, at Herluf Trolle netop i de år som rigsråd, øverste

admiral og lensmand på Københavns slot samt på Frederiksborg var meget optaget af rigets forretninger, således at han kun kunne afse sparsom tid til sine egne affærer. Derefter fulgte hans diplomatiske sendelse til Lifland samt krigens udbrud med hans lange fraværelser fra hjemmet, det første år med hæren i de skånske landsdele og det andet og tredje år til søs som admiral over flåden.

Først i vintrene mellem krigsårene 1563–64 og 1564–65, hvor flåden var oplagt og han selv fritaget for lensmandsforretninger, har han sammen med sin hustru under deres ophold på Herlufsholm kunnet træffe de endelige foranstaltninger til skolens oprettelse; disse blev da også først tilendebragt så at sige på faldrebet til hans sidste rejse, den der skulle ende med hans død.

Den 23. maj 1565, et par dage forinden han sidste gang gik til søs, blev fundatsen underskrevet og 3 dage senere, den 26. maj, konfirmeret af kongen. Denne dag regnes da også for skolens stiftelsesdag.

Fundatsens indhold er præget af hele Herluf Trolles kloge, retfærdige og samvittighedsfulde dispositioner. Intet er glemt. Hele skolens ordning, dens ledelse og drift, elevernes uddannelse, deres åndelige og religiøse opdragelse m. m. er trukket op med klare og rene linier, hvilket vidner om stifterens ædle tænke måde. Forstanderne efter hans og hans hustrus død skulle være gudfrygtige og velansete adelsmænd, udnævnt af Danmarks riges råd, og de skulle bestyre stiftelsen på tro og love med ansvar alene overfor Gud. At en adelsmand kunne misbruge denne tillid, anser Trolle for udelukket. Men også bønderne, tjenerne på skolen og godset samt de små i samfundet har Herluf Trolle i sine dispositioner tanke for, hvilket i sandhed ikke var almindeligt på den tid. De skulle tages i forsvar, skriver han, og må på ingen måde forurettes eller besværes. Enhver skulle have det, der tilkommer ham.

Men først og fremmest må man lægge sig på sinde, at han og hans hustru i levende live ved deres gavebrev fraskrev sig ejendomsretten over deres gods og gjorde sig selv til tjenere dér, hvor de før var herrer. I sandhed en storstilet, ædel og uegennyttig gestus, som man sjældent har set mage til i historien.

Herluf Trolle nåede imidlertid ikke selv at se sin skole i gang; men den var i hans tanker lige til det sidste. Således beretter Hemmingsen, som under sine daglige besøg ved hans sidste sygeleje førte samtaler med ham om alle mulige emner – verdslige som åndelige – følgende:

»Sagde han og iblandt andet, der er ingen Ting, jeg vilde nu længer leve for, end at jeg maatte komme vor ny Skole til Gang, men jeg vil dog den befale den almægtigste Gud, han finder vel Raad efter sin hellige Vilje.«

Efter Herluf Trolles død bestræbte hans hustru sig af al magt for at føre de bestemmelser ud i livet, som ægtefællerne i fællesskab havde truffet med hensyn til skolens oprettelse. Denne fik hun da også i gang året efter mandens død; og hun er formentlig i den første tid herefter forblevet her i deres gamle hjem, for som den længstlevende af de to at styre skolens anliggender. Men allerede i slutningen af marts 1567 frasagde hun sig forstanderskabet, da hun næppe har følt sig stærk nok til at varetage den daglige drift; hun vedblev dog efter rigsrådets ønske og bestemmelse at have det øverste tilsyn med skolen, dog således, at hun intet skulle have at gøre med dens økonomi.

Samtidig med sin fratræden gav hun rigets råd et stadfæstelsesbrev på skolens fundats, tillige indeholdende en tillægsbestemmelse om, at forstanderen skulle være enten af hendes eller hendes mands slægt og årlig gøre rigens råd regnskab for stiftelsens hele indtægt og udgift, og tilføjer hun: »hvad som overbliver af samme Regnskab, skal alene komme Herloffsholm Skole til Fremtarv og Bedste, og ingen anden.«

Som skolens første forstander herefter udnævnte rigsrådet efter Birgitte Gøyes eget ønske hendes afdøde mands ældste broder, rigsråden Børge Trolle til Lilløe, og nedsatte en kommission bestående af ham og rigsråderne Otto Krumpen, superintendenten i Sjællands stift Hans Albertsen og Niels Hemmingsen. De skulle på grundlag af fundatsen udarbejde de nærmere bestemmelser for skolens indretning og godsets bestyrelse. Resultatet af kommissionens arbejde, der fik navn af Skolens Ordinants og kan betragtes som dens grundlov, forelå allerede den 30. marts 1567, altså kun 8 dage efter at Birgitte Gøye havde frasagt sig forstanderskabet.

I henhold til ordinantsen skulle skolen eller stiftelsen selv drive sit landbrug og bestyre sin husholdning, hvori ikke alene elever og lærere, men også skolens betjente indgik. Som fuldmægtig og regnskabsfører ansattes en skriver og til at bestyre bøndergodset en foged, hvilke betjente i forning med skolens forstander eller skoleherren, som han også til tider kaldtes, skulle stå til regnskab over for Danmarks riges råd.

Til at forestå undervisningen skulle skolen have 3 lærere, en skolemester (rektor) og 2 hørere. Elevernes (disciplenes) antal blev fastsat til 42, som alle skulle nyde fri kost og undervisning samt have lys, varme, blæk og papir gratis. Elever, der var børn af uformuende forældre, kunne tillige få fri bøger, sko og klæder. Udover det normale antal kunne enkelte betaltede elever antages; de benævntes ekspektanter. For at blive antaget krævedes at ansøgerne mindst var 10 år gamle, var født i lovligt ægtskab samt kunne stave og læse latin; og ingen måtte forblive længere på skolen end 6 år.

Indenfor det lille samfund på Herlufsholm blev der skelnet mellem skolens personer: skolemesteren, skriveren, hørerne, disciplene og klokkeren

(denne opvartede ved bordet, stillede klokken og redte drengenes senge) og gårdens folk. Disse sidste talte omkring året 1624 ialt 30 personer: nemlig: Fogden, fogdens dreng, kioldersvenden, bryggeren, bryggersvenden, kokken, 2 kokkedrenge, ladegårdsfogden, udrideren, postvognssvenden, arbejds-vognssvenden, fiskeren, fiskerdrengen, fyrbøderen, svinemanden, koemanden, homblemanden (gartneren), qvægvogteren, portneren, fåredrengen, fadbursqvinden, fadburspigen, mælkeideen, 2 malkepiger og sygestueqvinden.

Skolens personer spiste for sig selv i skolens spisestue (det senere vaskehus) med eleverne fordelt ved borde, 12 ved hvert, og under præcidium af rektoren og hørerne, medens skriveren og fogden måtte »æde udi Borge-stuen med Gaardens Folk«. Disciplene boede 2 og 2 sammen i små uopvarmede kamre, beliggende dels i vestfløjens øverste etage(er) og dels i rektors bolig. De havde en fællestue om vinteren med varme, den såkaldte conventstue (senere oldfruens tørve- og brændekælder).

Undervisningen, der foregik i særlige klasseværelser, dels beliggende i klosterbygningen og dels i rektors bolig, skulle i henhold til fundatsen foregå som i Roskilde domskole, d. v. s. i overensstemmelse med den dagældende skoleordning. Denne, som var foreskrevet i kirkeordinantsen af 1539, fastsætter bl. a. om latinskolerne følgende mærkelige bestemmelse: »I disse Skoler skal der ikke læres andet end Latine, fordi Latineskoler forderves gierne af de danske og tydske Skoler«, og senere siges: »deres Mening er ulidelig, som ville, at Børnene skulle lære Greisch og Hebreisch, førend de faae noget fremmelig forbedret sig udi Latinen«. Latin var med andre ord det alt overskyggende hovedfag, og efter timeantallet, som ikke var ringe, må man gå ud fra, at disciplene har lært det grundigt, både at tale og at skrive breve og vers på dette sprog; men desuden menes skrivning og sang, Luthers katekismus og i øverste klasse Melanchtons dialektik og retorik samt måske begyndelsesgrundene i græsk også at have været skolefag.

For en nutidsbetragtning kan det ikke andet end undre, at modersmålet og forskellige fremmede, levende sprog som tysk og fransk, ikke har været undervisningsfag. Det må imidlertid ses på baggrund af, at latin den gang var de lærdes fællessprog, idet bøger hovedsagelig kun blev skrevet for dem. Kendskab til de egentlige videnskaber, som på den tid kun var lidet udviklede, ansås ikke for nødvendigt for den almindelige uddannelse. Studenterne henvistes i så henseende til specialstudier – hovedsagelig ved udenlandske universiteter – hvor de levende sprog også blev gjort til genstand for belæring.

Som en vigtig grund til at undervisningsfagene i skolerne i ældre tid var færre end nu, anfører Herlufsholm stiftelses biograf H. B. Melchior følgende:

»vore ærlige Forfædre troede, at Mennesket dannes bedre ved at lære faa Ting grundigt og tilgavns, end ved at vide noget af alt, men have mindre tydelig Indsigt i hver enkelt Ting; de frygtede, at Grundigheden skulde lide ved at begynde paa for meget«,

hvilket synspunkt man måske i noget højere grad skulle skrive sig bag øret, end tilfældet er nu.

Grundigheden i lærdommen af de få eksisterende fag, som Herlufsholm skole i henhold til denne første ordinants havde på sin timeplan, får man et lille begreb om ved at betragte denne for de første hold disciple, som i sandhed ikke fik lejlighed til at kede sig ved lediggang.

Melchior beretter således, at disciplene skulle være oppe, påklædte, vaske- og kæmmede kl. 5 om morgenen, hvorefter der indtil kl. 6 var korsang i kirken, idet disciplene i det sidste kvarter skulle læse over på deres lektier til den følgende time.

Fra kl. 6–7: Undervisning i skolen, og fra 7–8 skulle disciplene indbyrdes konferere og disputere om det, de havde hørt, samt læse over på lektierne til næste time.

Fra kl. 8–9: Undervisning i skolen og fra 9–10: Componere d. v. s. skrive latinsk stil.

Fra kl. 10–11: Middagsmåltid, hvor disciplene skiftevis skulle læse bordlektie, enten af bibelen eller historier efter skolemesterens tykke.

Fra kl. 11–12: Lege bold, slå top og anden børneleg, og fra kl. 12–1: Musik, sang og skrivning.

Fra kl. 1–2: Undervisning i skolen; fra 2–3 skulle disciplene på egen hånd repetere, læse, skrive og konferere, og fra 3–4 var der igen korsang i kirken.

Fra kl. 4–5: Undervisning, der sluttede med, »at Notarii skulde fremkaldes af hver Lectie, som skulde opregne dem, der have talet Dansk, stimet eller slagets, og de derfor straffes med Ris«; fra kl. 5–7 var der nadver med læsning og sang som om middagen, og derefter leg. Og endelig fra kl. 7 skulle disciplene læse deres lektier, hver på sit kammer.

Dette skema gjaldt i sin helhed for ugedagene: Mandag, tirsdag, torsdag og fredag, idet der om onsdagen og lørdagen intet skulle læses for disciplene. På disse dage skulle de overhøres i, hvad de havde hørt de andre dage, ligesom deres skriftlige arbejder skulle gennemses og rettes. Desuden skulle søndagevangeliet læses lørdag eftermiddag.

Søn- og hllig dage var der som sædvanlig korsang i kirken, katekismus skulle læses og børnene overhøres deri, foruden at de alle skulle »møde i messen«, hvor der, foruden den sædvanlige sang, skulle synges et stykke diskant.

En gang om ugen skulle skolemesteren »give materiam compositionis for,

notere de besynderligste argumenter, og siden lade børnene skrive videre«, hvilket med andre ord ville sige: skriftlige udarbejdelser efter et opgivet tema, antagelig omfattende opgaver til latinske breve og vers.

Egentlige eksaminer var ikke foreskrevet, men derimod årlige prøver, og »hver Tamper Løverdag, det er fire Gange om Aaret, skulde Skolemesteren og Hørerne høre Børnene disputere med hverandre, og sætte hverandre Spørgsmaal for om det, de have hørt det Fjerdingaar næst tilforn. Den som da vinder skal sættes ovenfor den anden; men den, som taber, skal sidde en hel Dag paa bart Gulv til Straf for sin Forsømmelse«. Desuden skulle biskoppen og den øverste theologiske professor ved universitetet én gang årligt ved Bartholomæi tid (sidst i august) undersøge disciplenes fremgang, ligesom rektor jævnligt skulle overhøre børnene. Skoleferier kendtes ikke, og disciplene var i det hele taget undergivet en streng disciplin. De måtte således ikke uden særlig tilladelse gå udenfor skolegården og ikke tage ind til Næstved. Straffemidlet var riset, som blev hyppigt anvendt, selv for mindre forseelser, og i tilfælde af gentagen dovenskab blev disciplene vist bort fra skolen.

Den legemlige opdragelse blev der ikke taget særlig hensyn til, men derimod lagdes megen vægt på renligheden. Ordinantzen udtaler således herom:

»hver fiortende Dag skulde Qvindfolkene toe Børnenes Skiorter og Lagen, og hver ottende Dag skulde Børnenes Hoved toes, saaledes at Halvparten af dem blev toet om Onsdagen, og Halvparten om Løverdagen. I den forbi Gaarden løbende Aa maatte ingen af Børnene enten bade eller toe sig for Fares Skyld«.

Der blev i det hele taget holdt et strengt opsyn med drengene; de måtte således ikke have omgang med eller komme sammen med gårdens folk, og disse blev straffet eller bortvist, hvis de forsøgte at lokke nogen af skolebørnene til sig og holdt dem til drik eller anden uskikkelighed.

Således var forholdene i store træk for Herlufsholm skoles første disciple. Først på et senere tidspunkt blev flere skolefag indført, deriblandt: de levende sprog, teologi, geometri og astronomi samt legemsøvelser, ligesom beboelses- og undervisningsforholdene forbedredes. Beretning herom ligger imidlertid udenfor denne bogs rammer og fremgår iøvrigt klart af Melchiors biografi over skolen samt senere skoleplaner.

Da Birgitte Gøye forlod Herlufsholm, hvilket formentlig er sket straks efter hendes fratræden som forstander, skænkede hun skolen foruden gård og gods alt bohavet, der fandtes her, samt sin afdøde mands bogsamling, hvoraf endnu en del bøger findes i skolens bibliotek. Desuden drog hun på forskellig måde omsorg for kirkens prydelser. Således syede hun med egen hånd et alterklæde til denne, prydet med hendes egne perler og ædelstene, samt

skænkede den smukke altertavle af alabast. Senere i 1568 lod hun bag alteret i kirkens kor opsætte de smukke og pompøse gravmonumenter, Epitaphium og mausoleer, der den dag i dag står som værdige mindesmærker over ægteparret.

Epitaphiet, som er anbragt ved den venstre side af koret, bærer på en stor marmorsten en indskrift på latin, indeholdende en kortfattet biografi over Herluf Trolle.

Det pragtfulde mausoleum med ægteparrets legemsstore skikkelser hvilende på låget, med symbolerne på hans mod og hendes troskab – den hvilende løve og hund – ved deres fødder samt evangeliefigurerne på piedestaler ved de 4 hjørner, er ligesom Epitaphiet forfærdiget i udlandet, efter al sandsynlighed af den nederlandske mester Cornelius de Vriend eller Floris. Det beskrives af dr. Henry Persen med følgende ord:

»Mesterligt, ren Kunst, smagfuldt i Valget af de forskellige Stenarter, den sorte Marmor til Piedestalerne, den brune, smukt breddaarede til Sarkofagerne, paa hvis Dækplade Stifternes Alabastfigurer hviler«.

Dette gravmæle – en såkaldt ophøjet sarkofag – der var enestående i sin art og vel nok det mest pragtfulde gravmonument, som indtil da var sat over en dansk adelsmand, synes imidlertid at have vakt kongens opmærksomhed og mishag. Da således Frederik II et par år senere havde fået kundskab om, at Peder Oxes søster, Pernille, havde opsat en lignende ophøjet sarkofag over sin afdøde ægtefælle, søhelten Otto Rud, i Frue Kirkes højkor, samt at Peder Oxes hustru, Mette Rosenkrantz, nu samme sted også ville oprejse et sådant gravmæle over sin afdøde mand, udtalte han følgende:

»en saadan usædvanlig Skik, som nu en stakket Tid var bleven Brug hos Adelen, var desuden utilstedelig, da saadanne ophøjede Begravelser kun passede sig for kongelige Personer; hvis de ikke kunde lade sig nøje med almindelige Begravelser, som tilkom dem, maatte de lade dem indrette i deres Sognekirker«.

I overensstemmelse hermed befalede kongen Pernille Oxe at nedrive søhelten Otto Ruds gravmonument til en vis højde og forbød samtidig Peder Oxes arvinger: »at understaa sig at opføre en saadan høj Begravelse for Peder Oxe i Frue Kirkes Højkor, hvor den vilde være til Hinder ved kongelige Kroninger og andre lignende Ceremonier«; og i et brev af 13. juli 1576 udtaler kongen endelig: »at han har gjort den Skik og Ordning, at ingen af Adelen maa gøre sig Begravelse over Jorden paa Fyrsters og Herrens Vis«.

Herluf Trolles og Birgitte Gøyes mausoleum, som var opført i deres egen sognekirke, fik dog lov til at stå; men kongens betroede rigshofmester, Peder Oxe, måtte nøjes med en almindelig ligsten i Frue Kirke, ligesom søhelten

Otto Ruds gravsted blev skåret ned til et mere beskedent format. Sålænge kongens tapre admiraler og dygtige statsmænd var i live, og kongen havde brug for dem, var de gode nok; men deres eftermæle måtte ikke på nogen måde overstråle den kongelige majestæts!

Kongen selv lod kort tid herefter i 1578 opsætte det pragtfulde gravmonument i Roskilde domkirke over sin fader Christian III. Dette monument menes at være udført af den samme kunstner, som havde været mester for mindesmærket over Herluf Trolle og Birgitte Gøye.

Ved sin mands død var Birgitte Gøye 54 år gammel. Hun havde vel håbet på sine gamle dage at finde et blivende hjem på sit kære gamle Ring Kloster i Jylland, der gemte så mange minder fra hendes barndoms dage. Hertil flyttede hun da også hen efter at have forladt Herlufsholm. Skæbnen ville imidlertid, at hun, som havde skænket det meste af sit jordegods bort, næsten som en husvild skulle komme til at føre en omflakkende tilværelse resten af sit liv.

I 4 år fik hun dog lov til at blive på Ring Kloster, som hun efter sin mands død havde beholdt som pantelen af kronen. På denne anselige ejendom kunne hun, der til trods for sin store gavmildhed dog var en meget velhavende dame, føre et hus, der sømmede sig for enken efter en af landets fornemste og mest velfortjente mænd. Hun havde således til stadighed en del unge adelige jomfruer hos sig, som hun opdrog, og hun sørgede for, at de blev godt gift. Hun deltog ofte i sine mange slægtninges og venners familiehøjtideligheder: bryllupper, barnedåb og barselsgilder m.m., ligesom hun ikke sjældent besøgte sin høje protektrice, dronning Dorothea, der lige til sin død bevarede sit varme venskab for hende. Birgittes store korrespondance vidner om den interesse, kærlighed og medfølelse, hun viste sine venner, hvoraf mange og bl. dem Peder Skrams hustru, Elsebe Krabbe, i deres trængsels dage fandt hjælp og trøst hos hende. Hertil kom hendes store betænksomhed over for de små i samfundet, særlig ungdommen og børnene; men også mange unge af sin egen slægt viste hun stor gavmildhed imod. Således fik hendes broders, Falk Gøyes børn: 15 gårde, hendes søsters, Ida Gøyes børn: 23 gårde, hendes søsterdøtre, Margrete og Sophie Rosenkrantz: 8 gårde og en mølle, den førstnævnte tillige hendes gård i København. Men med andre af familien havde hun besvær og ubehageligheder, således bl. a. med sin søstersøn Peder Oxe samt med sin halvbroder Christoffer Gøye til Gunderslevholm – en forholdsvis kedelig person – der tillige med Birgittes søsterdatters mand, Jørgen Marsvin, bl. a. søgte at omstøde hendes og hendes mands testamente vedr. Herlufsholm skole.

Striden med Peder Oxe var opstået i anledning af godset Kjeldkjær ved Vejle, som begge parter gjorde fordring på; men ved kongens mellemkomst blev der dog sluttet forlig, således at Birgitte Gøye beholdt gården, sålænge

hun levede, medens Peder Oxe til gengæld fik andre len af kongen og sikredes Kjeldkjær efter sin mosters død. Denne afgørelse må have formildet Birgittes sind over for nevøen, thi få dage efter forliget lod hun »sin kære søstersøn« Peder Oxe på sine vegne medbesegle brevet, i henhold til hvilket hun overdrog rigsrådet overbestyrelsen af Herlufsholm skole.

Peder Oxe ydede da til gengæld sin moster en udmærket hjælp under retsstridighederne med de øvrige arvinger, som senere truede stiftelsens beståen. Det skyldtes således ikke mindst denne mægtige mands indflydelse, at hun vandt sin sag, og at skolen kunne fortsætte uforstyrret i overensstemmelse med stifternes ønske. Senere i 1573 kort forinden sin død skænkede Birgitte nevøen al den lod og andel, som kunne tilfalde hende i det omstridte Kjeldkjær gods samt hele den andel, der kunne tilfalde hende i hans store godser. Desuden overdrog hun ham alle forhandlingerne med de øvrige arvinger om skiftet. Det synes således, at hun og Oxe fuldt ud er blevet forligt.

Imidlertid blev Birgitte i foråret 1571 ramt af et hårdt slag, idet Ring Kloster, hvor hun nu havde sit faste ophold, på meget kort varsel blev hende opsagt. Kongen ville lægge det ind under Skanderborg slot, hvor han af økonomiske hensyn fremtidig ville tage hovedophold.

I brevet af 29. marts 1571, hvorved pantet opsiges hende, udtaler kongen: at han ved sin lange og besværlige krig er kommet i stor gæld, hvorfor han må føre sin hofholdning anderledes end hidtil. Derfor vil han oftere komme til at opholde sig i Jylland, hvor han agter at holde sin hoflejr; og hertil ser han intet bekvemmere sted end Skanderborg slot. Dette vil han derfor straks lade ombygge og istandsætte, så han dér kan være. Arbejdet hermed og den daglige trædom vil imidlertid blive meget besværligt for de tilliggende bønder, ligesom slottets rente ikke vil række til hoffets daglige underholdning. Han forårsages derved til at indløse Ring Kloster, som hun nu i værge har, for den sum guld og daler, hvorfor det i pant står, og beder hende at rette sin lejlighed efter at modtage pengene og aflevere klosteret til den 1. maj.

Det fremgår af dette brev, at kongen kun nødtvungent er gået med til denne handling, som han måtte vide ville ramme enken efter hans højtfortjente admiral meget hårdt, ligesom det også ville berøre hans egen moder, enkedronningen, som stod Birgitte nær. Man har derfor i almindelighed tillagt Peder Oxe, som styrede landets finanser med en hård hånd, initiativet til dette skridt. Dette er sikkert også rigtigt; men Oxe har næppe, således som det er blevet påstået, gjort det af hævnlyst overfor sin moster; thi med hende synes det jo, at han var blevet forligt.

Birgitte Gøye måtte nu i alle tilfælde ud af Ring Kloster til 1. maj, efter at kongen den 16. april havde betalt hende pengene og derved indløst pan-

tet. Da hun nu på grund af sin store gavmildhed ikke selv havde noget sted, hvor hun kunne finde en passende bolig, tog hun med glæde mod et tilbud fra sin kongelige veninde, enkedronningen.

Denne, der selv boede på Koldinghus slot, tilbød Birgitte Aakjær slot ved Aarhus i Len; dette slot hørte nemlig til enkedronningens *livgeding*. Da slottet endnu ikke var således indrettet, at Birgitte straks kunne flytte ind, tog hun foreløbig ophold på Skjern, i hvilken ejendom hendes gode veninde, Peder Skrams hustru Elsebe Krabbe, havde del. Man ser således stadigt, at Birgittes gode venner straks træder hjælpende til, når hun mest har det behov. I Skjern blev hun dog kun nogle måneder, idet hun flyttede til Aakjær, såsnart det nødvendigste var bygget om og indrettet til hende her.

Men også på dette sted blev hendes ophold kun af kort varighed; thi den 7. oktober s. å. afgik hendes højtelskede protektrice, enkedronning Dorothea, ved døden på Skanderborg slot, hvorved enkedronningens livgeding og deriblandt Aakjær slot blev inddraget under kronen. I stedet for at lade Birgitte Gøye beholde lenet, hvilket dog havde været det rimeligste og mest hensynsfulde, blev hun opsagt til fraflytning til den næstfølgende påske, og lenet blev givet til en anden.

Birgitte Gøye var dog ikke den eneste, som på den tid blev udsat for en så hensynsløs behandling fra kronens side. Statholderen i Nørrejylland, Holger Rosenkrantz, der var lensmand på Skanderborg slot, måtte rømme, dette, fordi kongen behøvede større plads her. Det var derfor ikke uden grund, at Otto Ruds enke, Pernille Oxe, efter disse to tilfælde blev urolig for sin egen skæbne i så henseende og skrev følgende derom til sin moster, Birgitte Gøye:

»Jeg har befalet Gud al min Sag, og vil nøjes i hvort han vil have det, for jeg ved, han forlader mig ikke. Saa som mig tykkes, da er det en underlig Verden. Holger Rosenkrantz er nu af med Skanderborg; Fruen drog herfra i Fredags med alt hendes Tingest, men Holger blev endnu en Dag eller to der, saa siger min Karl. Gud hjælpe vel, skal man saa flytte i Utide«.

Hendes frygt var ikke ugrundet, thi i januar 1574 måtte hun selv afstå sin forlening, Korsør slot. Den samme ublu og ufortjente skæbne ramte således begge enkerne efter kongens to tapre øverste admiraler.

Også for denne hensynsløse adfærd overfor Birgitte Gøye har man givet Peder Oxe skylden, men med urette; thi han søgte tværtimod at afhjælpe sin mosters savn og bringe hende ud af hendes boligvanskeligheder ved at tilbyde hende en af sine to gårde, Løgismose eller Holmegård, som residens for livstid. Dette fremgår med al tydelighed af et brev dat. 26. okt. 1571 fra Peder Oxes hustru til Birgitte, hvori bl. a. udtales:

»Kjære Berette, kan Du ikke tro, saa kjært det er mig, at Du beholder Dit Len til Sankt Valborg Dag (1. Maj); naar den Tid kommer, sætter vor Herre dog vist gode Middel og Raad, for den gode Gud forlader hverken Dig eller nogen af sine, der ham tilbeder i Aand og Sandhed, og maa Du tro for vist, at baade Per og jeg har Omsorg for Dig af alt vort Hjerter, saa sandt mig Gud hjælpe. – Kære Berette og kjære Næstsøskendebarn, forser jeg mig til, at Per selv haver skrevet Dig til, at dersom det befalder (behager) Dig, at Du vil holde Hus enten paa Løgismose eller Holme, vil han, som Gud, med en god Vilje unde Dig en af de tvende Steder, saa Du ikke skal have Behov at forandre Din Husholdning efter denne Dag, og det jeg skal sige, er de baade to smukke, lystige Steder. Ved Holme har Du ret god Græsgang til Dit Kvæg, men Husene, de er smaa, og er der vel 5 eller 600 Læs Hø til, og god Agerjord, saa man hjælper sig vel dermed, naar Jorden bliver røgtet (røtted), og tror jeg vel, at Du er heller i Sjælland end i Fyen. Hvilket Dit Sind nu er til, da er det Dig gjerne undt, saa sandt mig Gud hjælpe«.

Birgitte Gøye modtog dog intet af disse tilbud, idet hendes slægtning, fru Sibylle Gyldenstjerne, gift med Eskil Gøye til Skjørringe, overlod hende kvit og frit så længe hun levede, den grund i Næstved med abildhave, gård, gårdsrum og huse, hvorpå Sortebrødreklosteret i sin tid havde stået, og som Sibylle i 1564 havde fået i foræring af kongen. Selv om denne ejendom måske ikke i størrelse og anseelse kunne stå mål, hverken med Ring Kloster eller Aakjær, har Birgitte dog sikkert her fået en ikke helt ringe og stands-mæssig bolig; thi Sibylle Gyldenstjerne havde i henhold til det kgl. gavebrev forpligtet sig til »paa Stedet at lade sætte god Købstadsbygning med Tegtag og indhegne Gaard og Have med Planker og ikke med Gjerder«. Desuden blev der, inden Birgitte flyttede ind, foretaget forskellige byggearbejder og forbedringer ved huset, hvortil kalk blev foreskrevet fra Mariager fjord, ligesom dr. Claus Jacobus skænkede 30 tylvter brædder og flere tusinde spiger. Rasmus Nielsen siger i sin »Næstved Købstads Historie«, at gården omtrent blev til en lille ufri herregård ved at skifte jordtilliggende.

Allerede inden påske 1572 kunne Birgitte flytte ind og tage sin ny bolig i besiddelse; og her førte hun i sine to sidste leveår en, i alle tilfælde i økonomisk henseende, sorgløs tilværelse. Som erstatning for sine len havde hun af kongen fået livsbrev på dennes tiende af Vallensved sogn samt på den lille gård Ydernæs, der senere kom ind under Gaunø. Endelig fik hun fæstebog for afgifter på forskellige konge- og kirketiender.

Men hvad der allermest har glædet hendes hjerte ved det ny opholdssted har sikkert været dets nære beliggenhed ved hendes kære Herlufsholm, hvis kirke hun ofte besøgte for at dvæle ved sin mands gravsted. Ligeledes af lagde hun jævnligt besøg på skolen, ved hvilke lejligheder hun gerne havde klejner med til drengene. At disse også gerne besøgte hende på Sortebrødregården, hvor hun som sædvanligt havde unge, adelige jomfruer om sig, er

sikkert nok. En af disciplene på skolen, Christian Qvitzov til Rørbæk, fandt i alle tilfælde sin brud, Margrethe Høg, der var en søsterdatter af Birgitte, blandt dennes jomfruer.

Birgitte Gøye havde imidlertid, således som det fremgår af Herluf Trolles breve til hende, i adskillige år været svagelig, lidende af stensmerter; og særlig i løbet af de sidste år var det blevet værre med sygdommen. At de mange sorger og bekymringer hun havde haft i livet, og ikke mindst efter sin mands død, har været medvirkende hertil og har fremskyndet hendes endeligt, er højst sandsynligt. Efter at have ordnet sine verdslige anliggender og betænkt sine mange slægtninge med gods og gaver, helligede hun sig i den sidste tid, hun havde tilbage at leve i, åndelige sysler: læsning af bibelen og religiøse samtaler med sin sjælesørger, præsten ved Herlufsholm kirke mester Hans Mikkelsen. Efter af denne at have modtaget alterets sakramente hensov Birgitte Gøye stille mandagen den 25. juli 1574 i sit 63ende år og blev under stor deltagelse stedt til hvile ved sin mands side. Niels Hemmingsen holdt ligprædikenen over hende, som han havde gjort det over hendes mand. Ved hendes begravelse sagdes der at have været adelsmænd, herremænd, junkere, fruer, jomfruer, så og klerker, borgere og borgersker til stede, og at alle sørgede over at have mistet en så tro, hjælpsom, i alle måder from ven, som alle ville gavne og ingen skade.

I de sidste år af sin levetid har Birgitte dog sikkert haft store bekymringer for sin kære skoles skæbne, idet denne, som tidligere nævnt, blev stærkt truet af hendes to nære slægtninge: hendes halvbroder Christoffer Gøye til Gunderslevholm og Jørgen Marsvin, som var gift med hendes halvsøsters datter. De to mænd gjorde på en del af arvingernes vegne forsøg på at omstyrte stifternes testamente, idet man, som de misfornøjede arvinger sagde »havde fået Peblinge sådant gods at løbe med«.

Sagen vakte, som naturligt var, megen opsigt, men også megen forargelse overfor de folk, der af vindskibelighed og begær efter mere gods samt til trods for, at de eengang havde tiltrådt stifternes testamente, ville berøve den danske ungdom den opdragelses- og uddannelsesanstalt, som stifterne med så megen selvopofrelse og ædelmodighed havde skænket den.

Forargelsen var allerede på et tidligt tidspunkt kommet til orde i Niels Hemmingsens ligtale over Herluf Trolle. Dennes gamle og fortrolige ven, som selv havde taget sig så meget af den nyoprettede skoles tarv, udslyngede nemlig følgende skarpe ord til den store og repræsentative forsamling, som fulgte Danmarks admiral til graven, og hvoriblandt størstedelen af de misfornøjede arvinger sikkert også har været til stede:

»Der findes mange, som man ofte hører, hvilke mene, at det ikke var vel gjort af Hr. Herloff, at han skulde koste saa meget paa en Skole, og der-

iblandt hvad ugudeligt Tale de kan paafinde. Men hvad kan man svare med Rette? Havde salig Hr. Herloff og Frue Birritthe solgt samme deres Gods, omkommet det med Pral, Drik, Dobbel og udi andre utilbørlige Maader, hvad vilde man have sagt andet end, hver Mand maa gøre af sit hvad han vil! man haver Recessen med sig! Ingen kan forbyde, at man jo efter sin Vilje bruge det hannem tilhører. Men nu kunde de være tilfreds, men knurre herimod og mene, det ikke var ret giort at faae Peblinge saadant Gods at løbe med. Hvad er det andet at sige, end saa, havde salig Hr. Herloff og Frue Birritthe offret deres Gods til Dievelen i Helvede, da havde det været vel givet; men at de have offret det til Guds Ære, hans christelige Kirkes Opbygning og Rigens Bedste, kan ikke lides. Men det vil jeg derhos have sagt, at den almægtigste Gud skal ikke holde hannem tilgode, som ville denne Hr. Herloffs og Frue Birritthe Gøyes Skole omstøde og ødelægge, men skal dennem vel hiemsøge paa sin Tid, at deres onde Forsæt skal komme dem lidet til fromme«.

Disse manende ord har mulig for en tid lagt en dæmper på arvingerne; thi disse fremkom først for alvor med deres krav i begyndelsen af året 1573. Det var da skolens daværende forstander, Birgittes søstersøn Oluf Mauritzen Krognos, som havde afløst Børge Trolle i 1571, for at sikre skolen ud i fremtiden havde forlangt kgl. lås på fondatsen. Kun herved ville skolens ejendomsret til stifternes gave blive uomstødelig fastslået.

Dette søgte Christoffer Gøye og Jørgen Marsvin nu at forhindre, idet de hver for sig sagsøgte skolen til frakendelse af arveretten. Skolen blev imidlertid ved Ringsted ting i februar 1573 pure frifundet for Christoffer Gøyes tiltale, idet Birgitte Gøyes skødebrev, i hvilket hun fraskriver sig sin ejendomsret til Herlufsholm, tillige udviste, at det var udstedt med hendes frænders samtykke, samt at endogså Jørgen Marsvins svigermoder som enke ved sin underskrift havde samtykket i Birgitte Gøyes fundats og fraskrevet sig og sine arvinger retten til arv efter hende.

Den anden sagsøger, Jørgen Marsvin, tabte derfor også sin sag, hvori der faldt dom ved tinget i Næstved den 25. juni 1574 kort forinden Birgitte Gøyes død; men Birgitte nåede dog ikke at se sagen mod Marsvin endelig endt og dermed sin skoles fremtid fuldtud betrygget; thi Marsvin appellerede sagen til Skåne landsting og vandt den, fordi der ved hans svigermoders underskrift var begået den formalitetsfejl, at man havde forsømt at lade hendes værge medunderskrive, eftersom hun jo var enke. Dommen ved Skåne landsting kom derfor til at lyde på, at fundatsen forsåvidt den angik Birgitte Gøyes gods, var gjort mod loven, og at skolen derfor ikke kunne erholde lås på mere end den del af dette, som i følge skødet var Herluf Trolles. Samtlige Herluf Trolles arvinger dømtes endvidere til at stande Jørgen Marsvin til rette, dersom denne kunne bevise at have lidt nogen skade ved det skøde, Herluf Trolle havde udstedt på sin hustrus gods.

Det så således efter denne dom mørkt ud for skolens fremtid; men sagen var ikke dermed afgjort; thi efter at stævningstiden var udløbet, skulle rigens råd som højesteret fælde den endelige dom. Da sagen angik en såkaldt gudelig stiftelse, blev rigsrådets medlemmer i retten suppleret med biskoppen over Sjællands stift og 7 teologiske doktorer ved universitetet, og bl. dem Niels Hemmingsen. Skolens rektor mødte for retten og forlangte lås på fundatsen, men herimod protesterede Herluf Trolles arvinger som følge af dommen ved Skåne landsting, der forpligtede dem til at stande Jørgen Marsvin til rette. Rigsrådets dom gik både skolen og Herluf Trolles arvinger imod, idet den udtalte:

»da efter Tiltale, Gensvar og Sagens Lejlighed efter den Dom tilforne er ganget til Skaane Landsting, sagde vi der saa paa for Rette, at paa saa meget af Fru Birgitte Gøyes Gods og Ejendom, som fornævnte Herluf Trolles Skøde og Fundats paalyder, der bør ikke fornævnte Herlufholm Skoles Forstandere efter Herluf Trolles Skøde og Fundats at fange Laas paa, efterdi den Fundats og Skøde er dømt at være gjort imod Loven; men hvis Gods som findes i samme Skøde og Fundats at være af Herluf Trolles eget Gods, der bør fornævnte Albrecht Oxe og hans Fuldmægtige paa Skolens Vegne at fange Laas paa, efterdi det lovligen efter Rigens Ret forfulgt til Laas«.

Marsvin fik dog ikke årsag til at glæde sig længe over den vundne sejr, thi af en eller anden grund, hvorom der forøvrigt hersker uklarhed, blev sagen den følgende dag taget op igen for det samme forum, som lige havde afsagt den for skolen så skæbnesvangre dom. Ved denne lejlighed fremlagde skolens velfortjente rektor, magister Hans Michelsen, som allerede forinden behandlingen ved tinget i Næstved af skolens forstander havde fået sagen overdraget, foruden de tidligere fremlagte dokumenter: Birgitte Gøyes skødebrev og det kongelige stadfæstelsesbrev på fundatsen, endnu et såkaldt »opdragelsesbrev« (overdragelsesbrev), udstedt af stifterinden. Det er da formodentlig dette dokument, der har givet det endelige udslag; thi den den foregående dag afsagte dom blev kasseret samtidig med, at de i Ringsted og Næstved afsagte domme blev stadfæstet. Den af skolens rektor længe attråede lås på fundatsen var dermed muliggjort.

Dette omslag i rigsrådets og dets overordentlige assessorerers beslutning står iøvrigt noget uklart for eftertidens bedømmelse og tager sig nærmest ud som et mirakel, hvortil følgende anekdote eller sagn er blevet knyttet:

»Det siges således,« udtaler Melchior, der har uddraget sine oplysninger af nogle af skolens dokumenter, som var opbevaret i det danske Cancellies Archiv:

»at Magister Michelsen, hvem Skolens Forsvar som nævnt var blevet overdraget, Aftenen før den endelige Dom skulde afsiges gik meget bekymret til Sengs, fordi han ikke saa sig i Stand til at fremlægge tilstrækkelige Doku-

Gj. r. Hoff v. v. H.

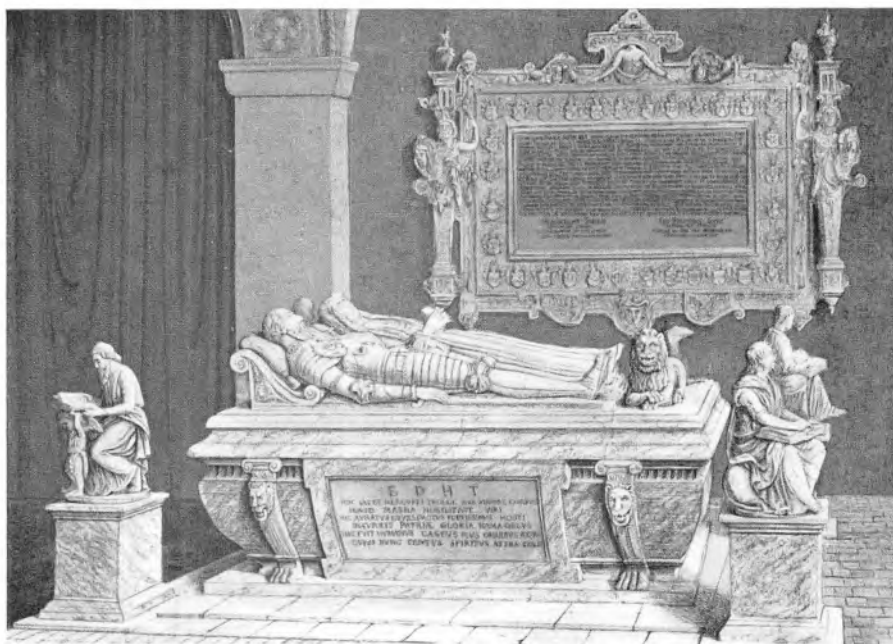
38-39. Herluf Trolle
og Birgitte Gøye.

- R. Hoff v. v. H.

43. Herregården »Sortebrødregaard« i Næstved, 1825.

44. Herluf Trolles og Birgitte Gøyes mausoleum i Herluftsholm kirke.

menter til Stiftelsens Forsvar. Medens Bekymringerne forjog Søvn, viste sig Frue Trolles Geist for ham; den nærmede sig Bordet, paa hvis Fod den gav nogle Slag og derpaa forsvandt. Rektoren eftertænkte om Natten denne Begivenhed, undersøgte om Morgenen nøje Bordets Fødder, fandt derved en Skrue, som han omdrejede, og opdagede saaledes et hemmeligt Gjemme, hvori de Documenter laae, ved hvilke han siden vandt Sagen«.

Og Melchior tilføjer, at denne anekdote er fortalt af etatsråd P. Resen, hvis fader var rektor på Herlufsholm fra 1621–24, altså kun nogle og fyre år efter den omhandlede tildragelse. Resen havde tilføjet:

»Jeg, som skriver dette, har med mine egne Øine seet Bordet, og undersøgt saavel Skuffen som Kammeret, hvori Tildragelsen er skeet«.

Professor Billeskov-Jansen, der i anledning af Herlovianersamfundets 100 års jubilæum ved højtideligheden på Københavns Universitet den 16. januar 1950 talte så smukt om Herlufsholm skoles tilblivelseshistorie, har utvivlsomt ret i sin betragtning, at det offer Birgitte Gøye bragte ved i 1567 at frasige sig bestyrelsen af skolen, til trods for det skår det betød både i hendes økonomi og i hendes personlige ærgerrighed, var medvirkende til, at skolen vandt processen og sikredes i fremtiden; thi ved denne hendes beslutning bortfaldt i alle tilfælde een, og måske den væsentligste af hendes arvingers motiveringer for omstyrtelse af gavebrevet, nemlig: »at hun ikke gav noget bort, når hun nød gavn af det, så længe hun levede«.

Tilvebringelsen af det før omtalte overdragelsesbrev, hvis indhold man iøvrigt ikke kender, må imidlertid have været af stor betydning for sagens endelige udfald, thi ellers ville dette dokumentets tilsynekomst vel næppe have kunnet få den høje ret til fra den ene dag til den næste at komme til det stik modsatte standpunkt.

Herlufsholm skoles fremtid var i alle tilfælde nu blevet sikret. Ingen kunne mere gøre fordring på dens gods. Skolen har da også siden uforstyrret fortsat sin virksomhed; og selvom den i tidens løb har gennemgået mange omskiftelser med opgang og nedgang som alt i livet, har den dog i det store og hele bevaret det præg, som dens stiftere fra begyndelsen har givet den. Skolen har nu i næsten 400 år på fremragende måde virket til den danske ungdoms opdragelse og uddannelse, således som Herluf Trolle og Birgitte Gøye havde ønsket det og efter de leveregler, som de så smukt har givet udtryk for i deres valgprog, som man kan læse det på den lille altertavle fra 1568, som er anbragt i Herlufsholm kirkes søndre korsarm, og som lyder:

ALTING KÖMER AF GVD
LIFVID OC DØDEN
ARMOD OG RIGDÖ
HER HERLOF
TROLLE

FORLAD DIG ICKE PAA
MENNISCHEN MEN
FRYCHT GVD OC
GJØR RET. FRU
BIRGITTE GÖYE

KILDEANGIVELSE

Ausländische Registranten, 1563–64, Rigsarkivet.

Bang, Vilh.: Hertug Magnus i »Nord og Syd« 1897–98.

Becker, T. A.: Herluf Trolle og Birg. Gøye, en biografi, 1865.

Becker, T. A.: Prospekter af kgl. slotte, Kbh. 1852.

Benedicht, L.: Søkortet over Øster- og Vestersøen.

Boesen, Ludvig: Herluf Trolles Levned og Bedrifter, Kbh. 1780.

Brahe, Per: Krönika i Acta Universitatis Lundensis, 1898.

Bricka, C. F.: Familien Rosenkrantz 16. årh., D. Hist. Tidsskr. V. 1885.

Bricka, C. F.: Levnedsbeskr. o. Herluf Trolle i D. Biogr. Lex. VI. 1903.

Bruun, Nielsen og Birg. Smith: Bidr. til Syvårskr. Hist. i D. Saml. 2. rk. II.

Celsius, O.: Geschichte König Erichs, 1777.

Danmarks Adels Aarbog VIII. 1891.

Dansk Biografisk Leksikon XXIV. 1943.

Dansk Hist. Tidsskrift 5. Rk. II. 1880–81. Bidrag til Den nordiske Syvårs-
krigs hist.

Dansk Magazin III. 1747 – IV. 1750 – V. 1751 – Ny D. Mag. I. 1794 –
II. 1845 – 4. Rk. I. 1864 – 4. Rk. II. 1873 – 4. Rk. IV. 1878 – 4. Rk.
VI. 1886 – 4. Rk. V. 1884 – 5. Rk. V. 1904 – 6. Rk. VI. 1933 – 3. Rk.
I. 1842.

Dänische Bibliothek I. 1738 om oprett. af Herlholm. skole.

Erslev, Kr.: Danmarks Len og Lensmænd, Kbh. 1879.

Flamand, L. J.: Danske og norske Søheltes Levn. og Bedr. 1856.

Friis, Fr. R.: Saml. t. dansk Bygnings- og Kunsth., Kbh. 1872–1878.

Garde, H. G.: Efterretn. o. d. dansk-norske Sømagt, 1832.

Garde, H. G.: Den dansk-norske Sømagts Hist., 1852.

Gyldenstjernes, Axel, optegnelser i »Historiske Samlinger, Den Nord. Syv-
aarskrig« (Monumenta Historiæ Danica II, 1875 af H. F. Rørdam.

Hammerskiöld: Svenska Flottan u. Vasakongerne i Sv. Hist. Tidssk. XI.
1891.

- Hansische Geschichtsblätter II. 1875: Breve fra slag. v. Øland; og 1876: Brev fra Kampdelt. v. Øland.
- Handlingar rörande Skandinaviens Hist. Bd. XII og XXI. 1890 og 1902.
- Heise, A.*: Bidr. t. Fam. Rantzaus Hist. i Hist. Tidsskr.
- Hofman, Hans de*: Supplement t. det danske Atlas.
- Hofman, T. de*: Hist. Efterretn. om velfortj. danske Adelsmænd.
- Hofman, T. de*: Leben einiger wohlverdienten Dänen. 1741.
- Hemmingsen, Niels*: Ligprædikener o. Herluf Trolle og Birg. Gøye i Monumenta Hist. Danica II. af Fr. Rørdam. 1875.
- Holberg, Ludvig*: Danmarks Riges Hist. v. P. Larsen V. Rk. 5 Bd. 1885.
- Hornborg, Eirik*: Kampen om Østersjøen, Stockh. 1945.
- Hüberts*: Aktstykker til Bornholms Hist., Kbh. 1852.
- Hövel, G. von*: Chronich von A. Fahne, Cøln 1856.
- Huitfeldt, Arild*: Danmarks Krønike, Kbh. 1595–1604.
- Kancelliets brevbøger 1561–65.
- Knudsen*: Danmark i Middelalderen, Kbh. 1834.
- Krag, N. og Stephanus*: Kong Christian III's Hist.
- Lagerbring, Sven*: Swea Rikes Historia, 1769.
- Liliefalk, Axel*: Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, Kbh. 1910.
- Lind, H. D.*: Fra Kong Frederik II's Tid, Kbh. 1902.
- Listov, Chr.*: Indbyd. Skrift til 300-Aarsfest p. Herlh. 1865.
- Lorenzen, Vilh.*: De danske Benediktiner Klostres Bygn. Hist. 1933.
- Ludvicsson, Rasmus*: Cronica i Nya Handl. rör. Skandin. Hist. XII, Stockh. 1826.
- Mackabæo, Chr.*: Ligtale o. Herluf Trolle i Universitetsprogr., 1566.
- Malling, O.*: Store og gode Handlinger, 1777.
- Melchior, H. B.*: Hist. Efterretn. om Herlufsh. Stift., 1865.
- Mollerup, W.*: Danmarks Forhold til Lifland, 1880.
- Nielsen, Rasmus*: Næstved Købstads Historie.
- Nyerup*: Hist. Statistik, Skildring af Tildragelser i Danmark og Norge, III. Bd.
- Paladius, Petrus*: En nøttelig Bog om St. Peders Skib, 1554.
- Paludan-Müller, C.*: Grevens Fejde I. og II.
- Petersen, H.*: Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gøye, 1897.
- Pontoppidan, Erik*: Den danske Atlas vedr. Herlufsholm, 1767.
- Pontoppidan, Erik*: Kirchen Historie des Reichs Dänemark III. 1747.
- Pontoppidan, Erik*: Origines Hafen, 1747.
- Resen, P. H.*: Kong Frederik II's Krønike, 1680.
- Rothe*: Brave danske Mænds og Kvinders Eftermæle.
- Ryge, M. A. R.*: Peder Oxes Liv og Levneds Beskrivelse, 1765.
- Rørdam, H. F.*: Monumenta Historiæ Danica II. 1875.
- Rørdam, H. F.*: Hist. Kildeskrifter, Den Nord. Syvårskrig.

Schaffalitzky de Muckadell, C.: Haandb. i Nord. Søkr. Hist., 1911.

Schäfer, Dietrich: Geschichte von Dänemark.

Secher, V. A.: Forordninger og Recesser 1558–60, Kbh. 1887.

Silfverstolpe, C.: Hist. Bibliotek., Stockh. 1870.

Soldin: Herluf Trolle i nyeste Skilderie, Kbh. III. 1819.

Stigtomptensis, M.: Erik XIV's handlinger.

Svensk Hist. Tidsskrift XII, 1892, om den nord. Syvårskrig.

Sylvander: Kalmar Slotts og Stads Historia VII.

Tegel: Eric XIV's historia, Stockh. 1751.

Tegnelser over alle Lande.

Thura, Lavrids: Den danske Vitruvius, 1746–49.

Trap: Beskrivelse af Danmark, 2. afdeling III.

Trolle, Herluf: Slagorden og taktiske Regler i »Gyldenstjernes indkomne Sager 1559–65«, Rigsarkivet.

Vaupel, O.: Den nordiske Syvaarskrig, 1891.

Vedel-Simonsen: Om de danske Ruder, 1845.

Wad, G. L.: Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gøye, Kbh. 1893.

Weilbach, Fr.: Det gamle Krogen Slot i Aarboeg for nord. Oldk. og Hist., 1926.

Weis, N. E.: Hvor Minderne taler, Peter Schannongs Værk, 1944.

Westling, G. O. F.: Det nordiska Sjuårskrigets Historia, 1879.

PERSONREGISTER

- Andersson, Christoffer, (Gyldengripp), svensk hovedsmand på »Makalös«. 101
- Angermannus, Petrus Jonæ, svensk biskop. 14
- Anna af Sachsen, Christian IIIs datter. 47, 113, 116
- August, hertug af Sachsen. 47
- Axelsson, Per, (Baner), svensk admiral. 104
- Bagge, Jakob, svensk admiral. 58, 70, 71, 85, 90, 93–98, 101–106, 128
- Behr, Diderik, til Stelling, bremisk adelsmand og statholder på Øsel. 66
- Birgersen, Niels, (Grip), svensk admiral. 104
- Brade, Jørgen, dansk hovedsmand. 76, 88, 90, 126, 131
- Brockenhuus, Frants, lensmand på Københavns slot og hovedsmand i flåden. 64, 76, 78
- Brockenhuus, Jakob, dansk admiral. 64, 65, 70, 103, 128
- Bydelsbach, Mette Albrechtsdatter, Birgitte Gøyes moder. 28, 35
- Cathrina af Sachsen, hertuginde. Christian IIIs svigermoder. 49
- Christian I, konge af Danmark. 15, 16
- Christian II, konge af Danmark. 18, 19, 22, 28, 30, 55
- Christian III, konge af Danmark. 19, 23, 26–28, 34, 42, 49, 50, 55, 56, 69, 148
- Christina, Christian II's datter. 51, 57
- Daa, Jesper, til Enggaard (Gyldensteen), lensmand. 30–33
- Daa, Peder, dansk skibshovedsmand. 76, 110, 111, 115
- Daa, Torben, dansk skibshovedsmand. 110, 111, 115
- Dacke, Niels, svensk bondeoprører i Dackefejden mod Gustav Vasa. 16
- Dorothea, Christian III's dronning. 29, 32, 50, 148, 150
- Erik af Pommeren, konge af Danmark. 15, 16
- Erik XIV, konge af Sverige. 57, 58, 61, 66, 69, 71–74, 85, 95–97, 103, 106, 108, 113–116
- Fleming, Klas, svensk admiral. 96, 104, 108
- Frederik, pfalzgreve, Christian II's svigerfader. 55
- Frederik I, konge af Danmark. 19
- Frederik II, konge af Danmark. 36–38, 47–49, 52, 56, 67, 69, 74–77, 79, 83, 84, 95, 96, 100, 102, 103, 107, 116, 117, 121, 124, 147–151
- Geed, Kirsten, Arvid Trolles første hustru. 15
- Giseler, Tile, dansk underadmiral under kong Hans. 16
- Gustav I, konge af Sverige. 58, 69
- Gyldenstjerne, Axel, dansk adelsmand, forfatter til optegnelser over de to Ølandsslag i 1564. 88, 110, 131

- Gyldenstjerne, Henrich, dansk skibshøvedsmand under Herluf Trolle. 76, 126, 132, 136
- Gyldenstjerne, Mogens, statholder på Københavns slot og flådens administrerende leder under Christian III og Frederik II. 11, 41, 49, 56, 57, 59, 62, 71, 72, 74, 78, 80, 81, 83–87, 92, 97–101, 103, 105, 112, 117, 119, 121, 135
- Gyldenstjerne, Sibylle, g. m. Eskil Gøye til Skjærringe, ejerinde af Sor-tebrødregaard. 151
- Günther, greve af Schwarzburg, hærfører for Frederik II's tyske lejetropper. 71
- Gøye, Birgitte, Herluf Trolles hustru. 9, 10, 21, 28–41, 44, 50, 132, 136, 139–141, 143, 146–155.
- Gøye, Christoffer, til Gunderslevholm, Birgitte Gøyes halvbroder. 148, 152, 153
- Gøye, Eline, søster til Birgitte Gøye, g. m. Mauritz Olsen Krognos til Bregentved. 32
- Gøye, Eskil, til Skjærringe, g. m. Sibylle Gyldenstjerne. 151
- Gøye, Henrik, lensmand i København og Malmø under Christian II, broder til Mogens Gøye. 28
- Gøye, Mogens, rigshofmester hos Christian III, Birgitte Gøyes fader. 28, 33, 35, 44
- Gøye, Sophie, Birgitte Gyøes søster. 31
- Hans, konge af Danmark, 16, 18, 22
- Hemmingsen, Niels, teologisk professor ved Københavns universitet, Herluf Trolle og Birgitte Gøyes skriftefader. 9, 10, 12, 19, 26, 29, 30, 34, 40, 41, 91, 135–137, 139–143, 152, 154
- Horn, Clas Christerson, svensk admiral. 66, 108, 113, 115, 125, 135
- Hvitfeldt, Christopher, Danmarks Riges Raad og slotsherre på Gulland. G. m. Herluf Trolles yngste søster. 20
- Hvitfeldt, Klavs, dansk lensmand. 127
- Hvitfeldt, Peder, dansk høvedsmand og eskadrechef. 75, 76, 99, 121, 122, 124, 125
- Hvitfeldt, Povl, dansk lensmand på Københavns slot samt på Halmstad. 56, 72, 74
- Ivan den Grusomme, russisk Czar. 66, 67
- Juel, Vincens, dansk skibshøvedsmand. 57, 76, 126
- Jönsson, Sigfrid, svensk eskadrechef. 121
- Kagge, Erik, svensk fæstningskommandant på Elfsborg. 72
- Kampferbeck, Johan, lybsk underadmiral. 78, 126, 128, 135
- Kettinck, Schweder, lybsk kommandant på Bornholm. 105, 135
- Ketler, Gotthard, tysk ordenskansler i Estland, senere polsk statholder med titel af hertug. 66, 67
- Knebel, Frederik, lybsk admiral i den nordiske syvårskrig. 78, 97, 100, 102, 118, 124, 126, 135
- Knoppert, Albert, dansk juridisk professor og diplomat. 65
- Knudsen, Børge, væbner. Herluf Trolles 4-gange-tipoldefader. 15
- Knutsson, Karl, (Bonde), svensk adelsmand, beklædte tre gange Sveriges trone. 15, 18
- Krabbe, Elsebe, Peder Skrams hustru. 148, 150
- Krage, Henning, lybsk høvedsmand på »Foxen«, som deltog i erobringen af Makalös« i slaget ved Øland 31. maj 1564. 92, 102
- Krognos, Maurits Olsen, til Bregentved, g. m. Birgitte Gøyes søster Eline. 32.
- Krognos, Oluf Mauritzen, Herlufsholms skoles anden forstander, Birgitte Gøyes søstersøn. 32, 153
- Kruppen, Otto, rigsråd og hærfører under Christian II. 143

- Lauritzen, Hans, dansk høvedsmand på »Lybske Christoffer«. 76, 126, 131
- Luther, Martin. 24, 25, 31
- Mackabæus, rektor ved Københavns universitet, forfattede Herluf Trolles levnedbeskrivelse i universitetsprogrammet 1566. 10, 24, 26, 27, 34, 136, 137
- Magnus, hertug, biskop og herre over Øsel stift, broder til Frederik II. 65–67
- Marsvin, Jørgen, g. m. Birgitte Gøyes halvsøsters datter. 148, 152–154
- Melanchton, Philip, protestantisk reformator i Wittenberg, hvor han var Luthers discipel og medarbejder. 24, 25
- Michelsen, Hans, magister og rektor på Herlufsholm skole. 154
- Mikkelsen, Hans, mester, præst ved Herlufsholm kirke og Birgitte Gøyes sjælesørger. 152
- Mogensdatter, Pernille Giøe, g. m. Herluf Trolles broder, rigsråden Børge Trolle. 20
- Mogensen, Christopher, dansk skibshøvedsmand, Herluf Trolles »løjtnant« (flagkaptajn i hans flåde) i 1564 og 1565. 76, 77, 122, 137
- Mogensen, Jens, tolder i Helsingør. 61
- Munk, Peder, høvedsmand under Herluf Trolle. 76, 95, 96, 131
- Norby, Søren, dansk søhelt og admiral under Christian II. 16, 18, 19
- Oxe, Eskild, til Løgismose, Peder Oxes broder. 48, 51
- Oxe, Peder, til Gisselfeld, rigshofmester hos Frederik II. 39, 49–51, 57, 147–150
- Oxe, Pernille, Peder Oxes søster, g. m. søhelten Otto Rud. 147, 150
- Palladius, Peder, (Peder Plade), biskop over Sjællands stift. 12, 25
- Parsbergh, Niels, lensmand på Krogen slot efter Herluf Trolle, 45
- Person, Mats, borgmester i Stockholm og overstyrmand ombord i »Makalös«. 101
- Plade, Niels, biskop i Lund, broder til Peder Plade (Palladius). 52
- Pommeren, Erik af, konge af Danmark. 45
- Poyes, Peder, svensk høvedsmand ombord på »Makalös«. 101
- Rantzau, Daniel, dansk hærfører i den store nordiske krig. 71, 72, 124
- Rantzau, Johan, dansk hærfører fra Grevefejden og på Ditmarskertoget 1559. 52
- Rosenkrantz, Holger, lensmand på Skanderborg slot og statholder i Nørrejylland. 150
- Rosenkrantz, Mette, rigshofmester Peder Oxes hustru. 147, 150
- Rud, Erik, Otto Ruds broder og skibshøvedsmand under Herluf Trolle. 76, 99, 110, 111, 116, 126, 131
- Rud, Otto, dansk søhelt, skibshøvedsmand under Herluf Trolle og hans afløser som øverste admiral. 20, 27, 76, 88, 90–93, 97, 119, 126, 131, 137, 148
- Schenck, Niels, svensk høvedsmand på »Troilus«. 131
- Skaaning, Oluf, rektor for Vor Frue Skole i København. 23
- Skave, Herlof, til Eskildstrup, Herluf Trolles morfader. 17
- Skave, Kirsten, Herluf Trolles moder. 17–19, 21
- Skovgaard, Hans, danske kancellis øverste sekretær under Frederik II. 74, 118, 120, 122
- Skram, Peder, dansk søhelt, admiral under Grevefejden og den nordiske syvårskrigs første år 1563. 16, 23, 27, 47, 53, 55, 65, 71, 75, 83
- Sture, Margrethe, Birgitte Gøyes stedmoder i hendes faders, Mogens Gøyes, andet ægteskab. 30
- Sture, Sten, svensk rigsforstander. 15, 18

- Thott, Axel, til Lilløe, svensk marsk, ridder og lensmand på Varberg, Herluf Trolles oldefader. 21
- Thott, Iver Axelsen, til Lilløe, svensk rigsråd og ridder, lensmand på Gotland, Herluf Trolles bedstefader. 16, 17
- Thott, Beate, datter af Iver Axelsen Thott og g. m. Herluf Trolles bedstefader Arvid Trolle. 16, 19
- Trolle, Arvid, svensk rigsråd og ridder, lagmand i Östergötland, Herluf Trolles bedstefader. 14–19, 34, 86, 101
- Trolle, Børge, til Lilløe, Danmarks Riges Raad og ridder, ældre broder til Herluf Trolle. Herlufsholm skoles første forstander. 19, 48, 56, 136, 143, 153
- Trolle, Børge, til Trolholm, dansk adelsmand og fader til admiral, Danmarks Riges Raad Niels Trolle. 20.
- Trolle, Børge, (den Gamle), til Bo, svensk ridder, tipoldefader til Herluf Trolle. 15, 19, 34, 56
- Trolle, Børge, (den Unge), til Birkvad, svensk ridder og hærfører, oldefader til Herluf Trolle. 14, 15, 153
- Trolle, Børge Knudsen, svensk ridder, Herluf Trolles tip-oldefader. 15
- Trolle, Erik, til Lagnøe, svensk adelsmand, Herluf Trolles halvbroder, fader til ærkebiskop Gustav Trolle. 15, 18
- Trolle, Frederik, til baroniet Brahetrolleborg, døde i 1701 uden arvinger som den sidste af slægten Trolles danske linie. 20
- Trolle, Gustav, svensk ærkebiskop. 15, 18, 22, 23
- Trolle, Jakob, til Lilløe, dansk admiral, Herluf Trolles fader. 14, 16–19, 21–24
- Trolle, Margrethe, tvillingesøster til Herluf Trolles fader. 16, 17
- Trolle, Niels, til Trolholm, dansk skibshøvedsmand under Herluf Trolle og Otto Rud. Herluf Trolles yngre broder. 20, 34, 76, 126, 130
- Trondson, Kristoffer, dansk fribytter under pfalzgreve Frederik. Skibshøvedsmand, eskadrechef og midlertidig admiral under Christian III og Frederik II. 55, 56
- Ugerup, Arild (Arved), dansk skibshøvedsmand under Herluf Trolle. 110–113, 115, 116
- Ulfstand, Jens Holgersen, til Glimminge i Skåne, dansk admiral i kong Hans' flåde, g. m. Herluf Trolles fæster Margrethe Trolle. 16, 18, 22
- Ulfstand, Jens Trudsøn, lensmand på Københavns slot. 75
- Ulve, Herved Eriksen, den første af Trolleslægten, der antog navnet Trolle og trollevåbenet. 14
- Walchendorff, Øllegaard, g. m. Herluf Skave til Eskildstrup, svigermor til Herluf Trolles fader. 18
- Walchendorff, Christoffer, dansk rigsråd og statsmand. 66, 67
- Wulff, Henrik (kaldet Ludinghaussen), den tyske ridderordens foged på slottet Sonnenburg på Øsel. 67

